

K Ó D E X

K Ó D O L Ó

Francsicsné Szántay Zsófia

KÓDEX

KÓDOLÓ

Az utópiák építészetének üzenete
DLA értekezés

Mestermunka:
Közösségi Kohéziós Tér (Díszfészker), Nyim.

Témavezető:
Major György DLA

2020
Építőművészeti Doktori Iskola
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem

KÓDEX KÓDOLÓ

DLA értekezés, kézirat.

Készült a Nemzeti Erőforrások Minisztériuma 2018 évi ÚNKP ösztöndíj támogatásával.

Tartalom

<i>Kutatás</i>	5
<i>0. Kifejezés – Szelektív szócikk gyűjtemény Utópia szótárából (0. melléklet)</i>	10
<i>I. Kulcsok – A történelmi utópiák megoldásai</i>	26
<i>II. Korkritika – Kreátorok</i>	36
<i>III. Közösség – Modelltársadalom</i>	43
<i>IV. Környezet – Modelltér</i>	60
<i>V. Kapcsolatok – Fogalmi metszetek, tézisek</i>	87
<i>VI. Konkrétum – A Nyimi Öko Közösség története</i>	92
<i>VII. Közösségi Kohéziós Tér - A mestermunka bemutatása</i>	113
<i>Irodalomjegyzék</i>	117
<i>Mellékletek</i>	
<i>I. Kódex - A forma</i>	126
<i>II. Kép- és ábragyűjtemény</i>	129
<i>III. Nyilatkozat</i>	166
<i>IV. Szakmai önéletrajz</i>	167

Mellékletek külön kötésben:

Eutoposz Kódex

Tézisfüzet (magyar és angol nyelven)

Édesanyámnak

„Wherfore not Utopie, but rather rightely my name is Eutopie, a place of felicitie.”

Ezért nem Utópia a nevem, hanem helyesen Eutópia, a boldogság helye.¹

---

¹ Morus Szent Tamás megjegyzése az Utópia második kiadásának függelékében, (latinról fordította Raphe Robynson, magyar nyelvre szerzői fordítás) in More, Thomas, Robinson, R., Roper, W. (1883). More's Utopia: The English translation thereof made by Raphe Robynson, printed from the 2d ed. 1556. Cambridge: The University Press.

KÖSZÖNET

Az Eutoposz Kódex című könyvkézirat 2011 óta folyó DLA kutatásom eredményeinek összefoglalásaként, a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával született meg 2016-ban, 2018-ban pedig ÚNKP doktorjelölti ösztöndíjjal kutathattam tovább az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatásával, aminek egyik eredményeként elkészült doktori értekezésem, a Kódex Kódoló. Az elmúlt 8 évben sok irányból kaptam támogatást és inspirációt építészekől, nyelvészekről, barátoktól. Név szerint Major György DLA témavezetőmet emelem ki, aki építészeti tanulmányaim kezdete óta segítette hallgatói, majd építész tervezői és doktoranduszi munkámat is. Új megközelítések felvetésével és friss ötletekkel segítette a kutatást - gyakran társszerzőként is.

Absztrakt

Az utópia komplex jelensége megközelíthető a társadalomtudományok és a művészetek felől is, így szerteágazó értelmezési köre van. Az utópia a XX. századi történelem fényében negatív fogalomként vált, és az elmúlt évszázadban készült építészeti szempontú vizsgálatok főként a modern építészet kritikájának egyik kulcsaként jelölik meg. Értekezésem célja az utópia jelenségének pozitív oldalát kiemelni, és emellett rámutatni nemcsak az építészettörténet és –elmélet tárgykörébe tartozó jellemzőire, hanem a tervezőépítész számára máig aktuális üzeneteire is. A történelem különböző korszakaiban született irodalmi és építészeti utópiák elemzésén át a korkritika, társadalmi és épített téri modell kapcsolataira mutatok rá, körbejárva azokat a filozófiai, etikai kérdéseket, amelyek a helyfoglalás, településtervezés háttérben állnak. Egy mai magyar ökofalu letelepedésének történetén keresztül az utópia gyakorlati megvalósulásának oldalát mutatom be a vizsgált utópiák jellemzőinek, kérdésfelvetéseinek mentén.

Abstract

The complex phenomenon of utopia can be approached either from the perspective of the social sciences or the arts. Utopia became a negative concept due to the history of the XXth century, and it is defined as a key motive of the critics of the modern architecture in the recent architectural studies. The aim of my dissertation is to highlight the positive value of utopia's phenomenon and also to point out not only its characteristics studied by architectural historians and theoreticians, but its messages that concern the designer architects. Through the analysis of both literary and architectural utopias of different historical eras I present the connections between the critics of the era, the suggested social model and the architectural model, while raising some philosophical and ethical questions of urbanism. The case study of the settlement of a Hungarian eco village community reveals along the former theoretical framework the practical dilemmas of the realization of a contemporary utopia.

KUTATÁS

Történet

Kutatási témám az utópia vizsgálata, a jelenség építészeti és ökológikus vonatkozásaival a fókuszban. Indulása és alakulása szoros kapcsolatban állt a projekt alapú, a doktori képzés „Közösség és építészet” mottójú ciklusában megkezdett, csoportban zajló alkotómunkával, amely egy új, magyar ökofalu közösség szerveződését, helykeresését kísérte végig, és első közös terveit, épületeit segítette világra. Eközben választott helyük, a somogyi aprófalú, Nyim felmérését, fejlesztési terveit is elkészítettük, és azóta is több épülettel foglalkoztunk tervezőként a településen. Mestermunkám, az általunk „Díszfészer” becenévre keresztelt épület, a használók saját meghatározásával élve közösségi kohéziós tér is itt valósult meg, a faluban helyét megfelelő belső falu első új építményeként.

Kutatási témám nézőpontját számos könyv és tanulmány alakította az évek folyamán. Az utópia szerteágazó értelmezése kapcsán a kezdetekben Françoise Choay francia filozófus-antropológus és Louis Mumford urbanista, építészetkritikus írásai hatottak leginkább. Bölcsészeti érdeklődésemnek teret engedve, Choay írásainak hatására 3 évet tanultam az ELTE Elméleti Nyelvészet kihelyezett tanszékén, és itt szereztem meg azokat a nyelvészeti alapokat, matematikai, szintaktikai, szemantikai, logikai, nyelvfilozófiai ismereteket, amik a szöveges műfaj, a modell és fikció világa - és önálló kis kutatási témaként a nemlétező helynevek szemantikájának -

értelmezéséhez is hozzásegítettek. Choay (1997) az *irodalmi utópia* műfaját a traktátusával veti össze, rámutat logikai felépítésük ellentéteire és közös pontjaira. Ennek eredményeként fél évet foglalkoztam Leon Battista Alberti *De re aedificatoria* című traktátusával és fordítottam latinról szakaszait. A kutatással szorosan összefüggő csoportos projektek során az olasz territorialista iskola alapítója, Alberto Magnaghi professzor metodikáját és a kortárs jövőkutatás módszereinek használatát teszteltük az építészeti tervezésben. Az utópia gyakorlati működését, ökológia, utópia és építészet viszonyát végül Herwig Büchele írása (1991) helyezte új, etikai megközelítésbe.

A doktori tanulmányok három éve alatt félévenként önálló esszében foglaltam össze a kutatás aktuális állását. Emellett Major György DLA témavezetőmmel a 2014, 2016 és 2018 évi Velencei Építészeti Biennálé magyar kiállításának kurátori pályázata keretében a kutatási eredményeket a tervezett kiállítások (Folyamatos jövő, Extrema és Fresco - Fata morgana c. kiállításstervek) gondolati gerinceként történő bemutatásával is megpróbálkoztunk. 2016-ban mindezek összegzéseként készítettem el saját irodalmi utópiámat, az Eutoposz Kódex című novellafűzér kéziratát az NKA alkotói ösztöndíj támogatásával. A Kódex egy elképzelt személy, a Másoló rekonstruált utópia történeteit tartalmazza, melyek alapja Plátón, Paolo Soleri, Charles Fourier, Tommaso

Campanella, Morus Szent Tamás, az MVRDV építésiroda, Nicholas Grimshaw, egy mai magyar ökofalu és az egykori dél-amerikai jezsuita redukciók utópiái. Ezek a történetek, amellet, hogy társadalmi és téri modellt nyújtanak, a lét eredendő problémáinak okait feszegetik. Mivel a mesék és mítoszok éppen a nehezen kimondhatót, az önellentmondást, a lét alapkérdéseinek súlyát hivatottak feloldani, ezért ahogyan az irodalmi utópiák műfaját, a kézirat stílusát is ez a világ inspirálta.

A könyvkézirat elkészítése után a kutatás új irányokkal bővült. Nyelvészeti, nyelvfilozófiai kutatásom célzottan az építészeti szemiotika és szemantika területére fókuszál, ilyen témában születtek meg tudományos írásaim². 2018-ban az Új Nemzeti Kiválósági Program doktorjelölti ösztöndíját nyertem el egy évre. Kutatásomat nyelvészeti, pragmatikai vonatkozású vizsgálataimmal együtt két hazai és két nemzetközi konferencián mutattam be³, emellett az Észlelésszichológia és építészeti élmény c. tantárgy társoktatójaként foglaltam össze az építészhallgatók számára⁴. Az építészeti jelentés tartalmára, minőségére, modellezésére és a tér megértésére, a térélmény kialakulására irányuló vizsgálatok kialakult téziseimet tovább erősítették.

---

² Építészeti jelentés - Hogyan beszélnek hozzánk az épített terek? (MÉ - Utóirat); Komplex téri szituációk kategorizációja (Új nézőpontok a magyar nyelv leírásában konferenciakötet); Message of a world-changing utopia - semantic aspects of the verbal, graphic and architectural language of the Bauhaus (Symmetry)

³ ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék „Új nézőpontok a

Doktori értekezésem, a Kódex Kódoló, saját regényem magyarázó melléklete, ami rávilágít annak elméleti hátterére és összefüggéseire, de már az elméleti nyelvészetre, filozófiára, környezetpszichológiára épülő szemszögnek is magán hordozza az eredményeit.

Az értekezés szemlélete, módszerei

Az utópia fogalmának szerteágazó értelmezési köre van. Mivel az utópia jelensége több tudományterület - filozófia, antropológia, gazdaság- és történelemtudomány, politológia, művészet-, irodalom-, építészettörténet és építészetelmélet - metszetében található, szakirodalmi is igen széles körű. Az *utópizmus*, mint gondolkodásmód filozófiai, társadalmi vonatkozásait más-más szempontból taglalja például Giroux (2003), Büchele (1991) vagy Molnár (1992). A történelem folyamán létrejött utópiák sokféleségének tipologizálására, értelmezési keretbe helyezésére többek között Mumford (1922), Meyerson (1961), Levitas (2013) vagy Sargent (1994) vállalkozott, formai, funkcionális vagy éppen kontextuális kategóriák bevezetésével. Írásaik, bár érintették az utópia és az építészet kapcsolatait, főként általános jellemzőket,

magyar nyelv leírásában - A nyelv hálózatos leírása” konferencia Budapesten; ÚNKP konferencia Budapesten; The language of art and cultural heritage: a plurilingual and digital perspective konferencia Bolonyában; 16th International Pragmatics Conference-n a The Pragmatics of Space and Time panelben Hong Kongban.

⁴ BME Urbanisztika tanszék, BMEEPU10815; társoktató: Losonczi A. DLA

elméleti, történeti mintázatokat emeltek ki. Figyelemreméltó és egyedi Choay (1997) szemlélete, aki a történelmi kontextusuktól tudatosan leválasztott szöveges források, mint korpuszok tartalmi, nyelvészeti elemzése alapján az utópia egyedi olvasatát nyújtja. Az építészet és az utópia viszonyának strukturálására fókuszáló kísérletek közül meghatározók például Tafuri (1976), Rowe (1979), Johnson (2002) vagy Coleman (2005) írásai, akik az utópia fogalmát a modern építészet kritikájának kulcsaként használják, így viszont főként a modern építészet értelmezési tartományára szűkítik le azt. Ahogyan Güneri (2018) kiemeli, az utópia-strukturáló művek megannyi választ adnak a formák, okok, korszakok összefüggéseire, de a valós építészeti téralkotással való kapcsolatra csak korlátozottan mutatnak rá. Az utóbbi témával legszorosabb kapcsolatban azok a tervező építészek állnak, akik tervezési gyakorlatuk, módszertanuk elemévé emelik az utópiát valamilyen aspektusában, ahogyan például Bruno Taut (1919), az MVRDV építésziroda vagy Aldo Cibic (2010). Esetükben a gyakorlati orientáció miatt az utópia elméleti vonatkozásai, átfogó strukturálása nem jelenik meg.

Az elmúlt tíz évben az utópia fogalma az építészeti diskurzus területén úgy tűnik, virágkorát éli. A környezeti-társadalmi krízis, ami korszakunk egyik -

a történelem folyamán már sokszor látott - jellemzője az építészeket is radikális új módszerek, kísérletek világa felé tereli, és ez mind az építészeti oktatás, mind a továbbképzés, szakmai együttgondolkodás szintjein megjelenik. Több magyar építészeti egyetemi képzésen jelenik meg utópiákkal foglalkozó kurzus (pl. építészetelmélet történet, városépítés történet oktatásba ágyazva vagy filmklubok keretében), és a téma a külföldi egyetemek palettájáról sem hiányzik. A zürichi ETH-n nem kisebb név, mint Prof. Adam Caruso tart olyan kurzus-sorozatot 2013 óta, amelynek gondolati alapeleme az utópia: Metropolis, Institution, Social Structure, Structure and Society, The Ideal City, Society and the Image címmel⁵. A kurzusok tematikája az utópiák történelmi sorát érintik Morustól napjainkig, és az utópiák építésze mögött álló társadalmi, gazdasági, politikai összefüggésekre fókuszálnak, utalva néhol a forma és használat, program hiányos összefüggéseire⁶. 2013-ban az ETH Építészettörténeti és -elméleti tanszékén Prof. Dr. Philip Ursprung vezetésével a nemzetközi Art and Architecture History Assembly szervezett konferenciát Symposium - Utopias Return? címmel⁷, mely a határátlépést vette mottójául. Három aspektusa a „Feszültségek”, a földrajzi határok révén, a „Víziók” az utópiák új

⁵ A kurzus felhívásokat, tematikát lásd bővebben: <https://caruso.arch.ethz.ch/programme/hs-2019/studio>

⁶ "Where the connection between programme and form does not seem altogether convincing we will attempt to extend this narrative so that the vision becomes more fully realised." ford. Structure and Society kurzus felhívása.

<https://caruso.arch.ethz.ch/programme/fs-2017-structure-and-society/studio>

Lásd még Utopia, pragmatism and the search for good city form seminar reader Autumn 2016 oktatási segédlet Eds. Kasioumi – Kiss.

⁷ <https://ursprung.arch.ethz.ch/events/utopias-return>

világainak megalkotása kapcsán és az „Eszközök” a társadalmi hatások kifejtése nyomán. Ezen művészeti, kurátori, építészetelméleti diskurzus érdekessége számomra az utópia témájának speciális szemléletű feldolgozásában, szűrt, aktuális tematika köré való csoportosításában rejlik.

Értekezésemben ehhez hasonlóan nem történeti áttekintést, nem egy sokadik átfogó csoportosítási struktúrát nyújtok, hanem egy egyszerre ősi és aktuális kérdésekhez elvezető szempontrendszer alapján, szelektíven elemezve adok építésztervező szemléletű képet az utópiáról. Építőművészeti doktori kutatásom arra a kérdésre keresi a választ, hogy az utópia ismerete, fogalmának gazdagságában - gondolkodásmódtól az elképzelt terekig - milyen módon támogatja a téralkotás folyamatait. Arra teszek kísérletet, hogy bemutassam azokat az általános jellemzőket, kérdéseket, melyek meghatározzák az utópiákat, és rámutassak ezek meglétére, jelentőségére bármely építészeti tervezési folyamat esetében. Kutatásom újdonságértéke abban állhat, hogy szemléletemet a tervező építész szerep határozza meg, de emellett erős hangsúlyt fektetek az elméleti vonatkozásokra: olyan filozófiai, szemantikai, etikai kérdéseket vetek fel, amelyek szoros összefüggésben állnak az építészeti téralkotással. Emellett a korunkban aktuális környezeti krízis és az ökológikus építészeti, mint trend megjelenése miatt külön figyelmet fordítok az utópiák környezeti vonatkozásaira.

Elemzésemben az általánosabb, tágabb, elméletibb irányból indulva közelítem meg a szűkebb, gyakorlatibb, tervezés orientáltabb vonatkozásokat, ami végül egy konkrét esettanulmányba és valós épülethez fut ki. Kiindulásként az utópia fogalmi környezetét (*Kifejezés fejezet*), majd elméleti mintázatait, motívumait mutatom be (*Kulcsok fejezet*). Ezután kilenc kiválasztott utópia példájának alkotói és kora, elképzelt világaik kontextusa, modelltársadalmi és modellterei ismertetése és szisztematikus elemzése következik (*Kreátorok, Közösség és Környezet fejezetek*). A rákövetkező fejezetben (*Kapcsolatok*) az elméleti háttér és vizsgálat a téralkotás folyamata során is felmerülő vonatkozásait emelem ki téziseket alkotva. Végül a kiemelt motívumok megjelenését mutatom meg egy magyar öko közösség vidéki letelepedése esettanulmányán keresztül, mindazon elméleti keret használata mentén, amit a szótár és a történeti utópiák választott köre korábban felvezetett (*Konkrétum fejezet*). Az értekezés zárásaként az itt megvalósult mestermunkámat ismertetem a közösség történetének összefüggéseiben (*Közösségi Kohéziós Tér fejezet*).

Vizsgálati módszertanomat az elméleti források gondolati struktúrájának bemutatása mellett irodalmi és építészeti utópiák tartalom és térelemzéseit jelentik, valamint egy esettanulmány bemutatása. Az elméleti anyagok forrása az irodalmi utópiák szövege, melyeket sok esetben eredeti nyelven is tanulmányoztam, valamint a hozzájuk kapcsolódó építészeti terv, rajzi anyag felderítése. Ezen elemzésekben a kódolást, a visszatérő, jellemző

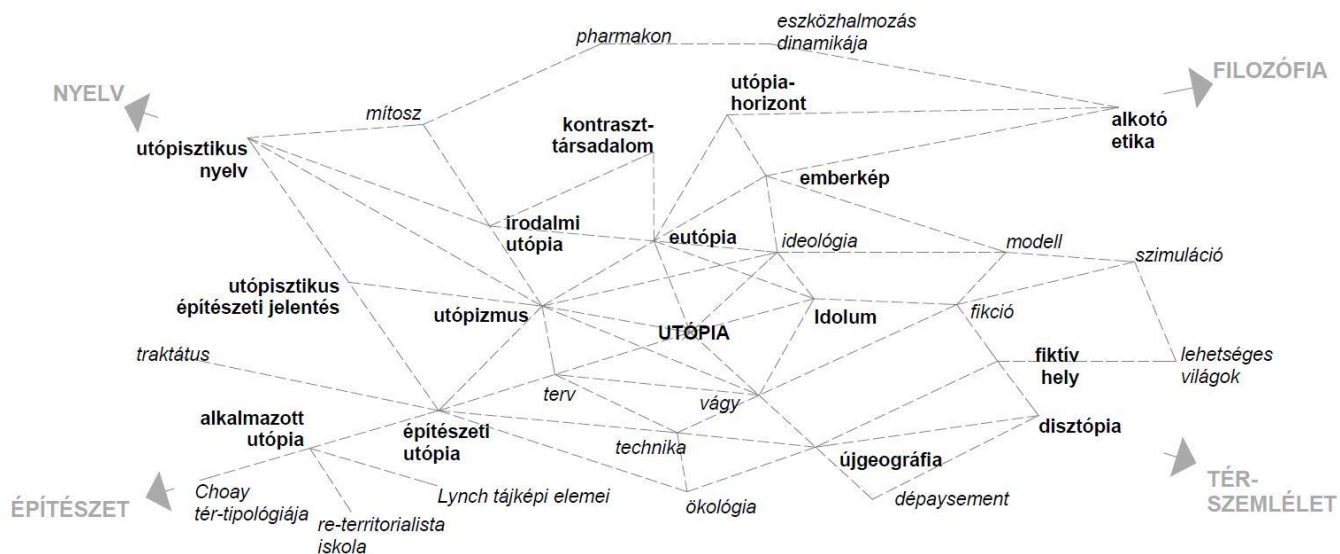
motívumok kigyűjtését, összehasonlítását saját nézőpontok és más elemzések, értekezések szempontrendszerei ötvözésével végeztem, melyekre az adott elemzési szakaszoknál hivatkozok. Az esettanulmányban a valós történet ismertetésének szempontrendszerét, struktúráját a korábbi elemzések motívumrendszerére építem. Itt fő forrásom a helyi közösséggel készített beszélgetések, strukturált és kevert típusú interjúk anyaga, valamint a meglévő és megépült épületállomány 2012-ben és 2019-ben ismét elkészített dokumentálása.

Vizsgálatom egyik eredményeként az válik láthatóvá, hogy az *utópizmus*, mint gondolkodásbeli mintázat és a történeti utópiák - írások, tervek, települések és épületek - kulcsmotívumai egy magyar ökofalu letelepedésének történetében is megjelennek. Emellett azt is bemutatom, hogy ezek bizonyos vonatkozásai nemcsak az utópiának, hanem általában az építészeti tervezésnek is fontos, elgondolkodtató kérdései, melyeket építész tervezőként ki-ki beépíthet saját gyakorlatába. Végül céloom ezáltal arra is felhívni a figyelmet, hogy az utópia, annak ellenére, hogy a XX. század totalitárius

diktatúráival való szoros kapcsolata miatt negatív fogalomná vált, más esetekben pozitív oldallal is rendelkezik, amely alkotó erővel tölti meg a közösséget, környezetét javítani kívánó ember vágyait, cselekvéseit. Visszatérve a ma sokféle kontextusban használt kifejezés gyökeréhez, nyilvánvalóvá válik téri vonatkozása, a jó társadalmi rendszernek „jó helye”, *eutópiája* van. Téziseimet ez az üzenet hatja át: a jó hely és jó társadalom összefüggésének, és az utópia általánosságban az építészeti tervezésre vonatkozó tanulságainak kiemelése. Téziseim közt elsőként az utópia fogalmából kiindulva felhívom a figyelmet az utópisztikusnak tűnő építészet és a valódi *építészeti utópia* különbségére. Másodjára, rámutatok az építészeti alkotások mögött álló *emberkép* fontosságára. A három további tézis az építészeti eszközök és formák mitikus-szimbolikus jelentésére és működési dinamikájára vonatkozik. Végül az ökológiai tervezés egy lehetséges alapjául az alkotó etika módszertanát kínálok feloldásként. A többrétegű üzenet révén és a filozófiai, történeti jellegű leírások okán értekezésemet nem csak építészeknek, hanem szélesebb olvasókörnök is szánom.

0. KIFEJEZÉS

- Szelektív szócikk gyűjtemény Utópia szótárából (0. Melléklet)

1. ábra. Az utópia fogalomkészlete és kapcsolatai.

A szótár célja utópia fogalmának és segédfogalmainak értelmezése, definiálása. A szótár szelektív, saját megfogalmazású definíciók találhatóak benne. A köznyelvi jelentések értelmező kéziszótárbeli meghatározások felhasználásával készültek. Dőlt zárójelben a kifejezés eredeti nyelvi alakja található. Szócikken belül nyíllal azokat a fogalmakat jelölöm és vezetem be, amelyek a magyarított fogalomból erednek, annak részei, vagy szoros összefüggésben állnak vele, de nem kaptak saját külön szócikket. A szócikkek végén kettős nyíl után a kapcsolódó egyéb fogalmakat jelölöm. A szótár bővített fogalomkészlete az értekezés 1. mellékletében található (a fenti ábrán dőlt betűvel jelzett fogalmak). Az értekezés további fejezeteiben megjelenő, a szótárban már definiált fogalmakat dőlt betűvel jelölöm, jelentésüket ismét nem magyarázom.

utópia

/Morus Szent Tamás eredeti kifejezése, görög(ös) szójáték: ou-topos és eu-topos/

(Szó szerinti jelentése) nem hely és jó hely

Morus Szent Tamás új műfajt teremtő könyvében megjelenő elképzelt hely neve. Ahogy 1516-ban az utópia szó a nyomtatott világban megjelent, azonnal kedvelt kifejezéssé vált. Maga Morus leveleiben „az én Utópiámként” emlegeti művét, mely után a már a 16. század vége előtt elterjedő irodalmi műfaj kapta a nevét (Morus, [1516] 2011).

⇒ *irodalmi utópia*

(Köznyelvi jelentése) Nem megvalósítható rendszer, álmkép, vágy, légvár. A kifejezés ilyen használata elszakadt a fogalom eredeti jelentésének teljességétől, kiüresíti azt.

⇒ *disztópia*

(Saját definíció az ideológia jelentéséből kiindulva) Egy új, a jelentől eltérő ideális társadalmi létre vonatkozó eszmerendszer tükröződése a társadalmi tudat valamelyik formájában (a filozófiában, művészetben, vallásban, a politikai és erkölcsi nézetekben) kifejezve.

⇒ *ideológia*

utópizmus

Általános emberi jelenség (Sargent, 1994), olyan igény, gondolkodásmód, amely komolyan befolyásolja az emberiség történetét. Nem korlátozódik kizárólag a politika vagy a filozófia területére, általános, karakterisztikus tulajdonságok és motívumok jellemzik.

Az utópizmusról való gondolkodás két ellentétes nézőpontját mutatják be Sargent (1994) és Molnár (1990)

írásai. Sargent alapvetően az utópia pozitív, alkotó erejű oldalát mutatja be. Számára az utópizmus egy jobb, élhetőbb társadalom álma, és mint folyamat, ennek megálmodása. Az álmodás azonban nem az utópia köznyelvi értelmével, haszontalan ábrándozással szinonim, hanem a fantázia használatának megoldáshoz vezető ereje, az álmaink melletti érvelés, az azok irányába mutató cselekvések jellemzik. Az utópizmus három különböző módon, az utópisztikus irodalom, az önként vállalt közösségi kísérletek és az utópisztikus társadalomelméletek szintjén nyilvánul meg.

Molnár a kommunista diktatúra mögött álló utópisztikus ideológia tanulmányozásából kiindulva az utópizmus veszélyeire hívja fel a figyelmet. Sargenténál zártabb értelmezésében az utópizmus az elveszett harmónia megtalálására irányuló absztrakt ideológia kialakítása. Ezek veszélye, hogy amikor szerzőjük egy valós, tűrhetetlen társadalmi állapot orvoslására kidolgoz egy elméletet, kizárólag a kiváltó okra koncentrálnak, így a megoldás egyoldalúvá, irracionálissá válik. Az ilyen utópista nemcsak a jelent tagadja meg, hanem gyakran annak gyökereit, a hagyományokat is elutasítja. Azonnali forradalmat, *tabula rasa* újrakezdést követel, nem hagyva időt az emberi élet szerves átalakulására. Célja az új, egyforma ember megteremtése a nevelés révén, ezért elválasztja a gyermeket a szülőtől. A pénz, a magántulajdon a hatalommal szembeni ellenállás eszköze, ami felülírhatja a központi tervezést. Az emberek igazgatása helyett a dolgok megszervezésében látja a tökéletes eszközt. A homogén közösség összetartó erejeként gyakran a szeretetet jelöli meg, valójában összetévesztve azt az egyformaság megszokásának biztonságérzetével.

disztópia

/görög: *disz + toposz/ (Szó szerinti jelentése) rossz hely*

Negatív utópia. Olyan részletesen bemutatott, térben és időben elhelyezett elképzelt társadalom, amely a korabeli olvasó számára az adott korszak társadalmánál rosszabbnak tűnik a szerző szándéka szerint (Sargent, 1994). Az utópia fogalmának csak egyik oldala, a korkritikából sarjadó negatív jövőkép ábrázolása. A 20. századi történelem borzalmai az utópiák látásmódját is gyökeresen megváltoztatták, a Kumar (1991) szerint a Bacon óta tartó optimizmus eltűnt a szerzők látásmódjából. Ismert disztópiák például Huxley (1934) és Orwell ([1949] 1989) írásai.

► *anti-utópia: nem egyezik meg a disztópia fogalmával.* Olyan utópia, amely az utópizmus vagy egy konkrét pozitív utópia kritikája (Sargent, 1994).

eutópia

/görög: *eu + toposz/ (Szó szerinti jelentése) jó hely*

(eredete) „Ezért nem Utópia (nem-hely), hanem helyesen inkább Eutópia (jó-hely), a boldogság helye az én nevem” - írta Morus ([1556] 1883) az Utópia 1556-os második kiadásának végén, mellyel az utópia kifejezés mögötti szójáték pozitív jelentésére hívta fel a figyelmet.

Pozitív utópia, a helyes társadalmi berendezkedés, a jó állam szerkezetének teoretikus modellje. A szerző szándéka szerint a korabeli társadalmi működésnél jobb berendezkedés rajzolata (Sargent, 1994).

Lawrence Giangrande (1976) az utópiák vizsgálatokor két csoportot különböztet meg: a kritikus-konstruktív és a regényes utópiák világát. A görög utópiákat vizsgálva kiemeli, hogy Platón Állama nem illik bele egyikbe sem, és bár alapvetően az első csoportba lenne sorolható, mégis

leginkább *eutópiának* lehetne nevezni. Demeter (1999) tovább viszi ezt a gondolatmenetet, miszerint az ideális állam elméleti leírásai rekurzív szerkezetű - akár Platón Államát, akár Arisztotelész Politikáját tekintjük -, tehát visszavezethetők bizonyos metafizikai, ismeretelméleti, pszichológiai, etikai elvekre, és mindenekelőtt az antik metafizika legalapvetőbb kategóriájára, a létezés (*einai, ousia*) fogalmaira. A jó állam elmélete ebből adódóan ontológia is, a dolgok objektív, egyedül lehetséges rendjére vonatkozó, nyilvános, abszolút és univerzális igazságának megfogalmazása a célja. Az utópia, mint irodalmi műfaj nagymértékben támaszkodik a platóni hagyományra, a görög filozófusok politikafilozófiát megalapozó elméleti konstrukcióira, így a lételméleti, etikai vonatkozások az utópiákba ágyazva mindig jelen vannak.

ideológia

/görög: *idea + logosz/ (Szó szerinti jelentése) eszmék tudománya*

(Köznyelvi jelentés) eszmerendszer, eszmékről szóló tanítás

(Filozófia kontextusban) Filozófiai, vallási, gazdasági vagy politikai eszmék, nézetek fogalmak (ideák) egységes elméletté szervezett rendszere. Célja a mindenkori társadalom kritikai leírása, és a társadalom működtetésére szolgáló irányelvek meghatározása. A filozófiában, művészetben, vallásban, a politikai és erkölcsi nézetekben jut kifejezésre. Más értelmezésben „a társadalmi lét tükröződése az emberek tudatában” (Bárczi-Ország, 1962), tehát olyan szellemi rendszer, amely a valóságból származó dedukció, leképezés eredménye.

Demeter (1999) definíciója alapján az ideológia olyan eszmerendszer, amit (1) az emberi természet, (2) a

közösség versus individualitás, (3) a politikai kötelmek és jogok, (4) az egyenlőség, (5) az igazságosság és (6) a hatalom kérdései iránti elfogultság jellemez. Moses Finley (1995) kiemeli azonban, hogy a politikai elmélet - bár hasonló témákkal foglalkozik, mint az ideológia - mégsem egyezik meg azzal, mert az ideológia nem törekszik logikai koherenciára, inkább emberek vagy embercsoportok „hiteit”, meggyőződéseit foglalja össze.

⇒ *utópizmus*

vágy

Az utópia alapvető motívuma, kiindulása (Levitas, 2013). A korprobléma, társadalmi igazságtalanság, emberhez méltatlan állapot miatt az utópia alkotójában vágy fogalmazódik meg az állapot megszűnése és a harmónia után. A vágy nem pusztán parttalan álmodozás, menekülés, hanem az állapot megjavítására irányuló szerepvállalás szándékát is magában hordozza. Miguel Abensour francia filozófus rávilágít (1999), hogy az 1850-es évektől az utópia szisztematikus, szervezett társadalmi modellek építése helyett az alternatív értékek nyitottabb, heurisztikus diskurzusaként értelmezhető, ilyen módon a „vágy tanításának” eszköze, az egyén gyakran érzelmi alapú kívánságainak felszínre hozója lesz. A vágy nem absztrahálható, hiszen egyéni, ezért az utópia korunkra már nem távoli sziget vagy éppen felfedezett új világ, hanem valós környezetünk, saját országunk, lakóhelyünk transzformációjával valósul meg.

fikció

/latin fingo 3 finxi, fictum/ (Elsődleges jelentése) alakít, alkot, kitalál, színlel, illetve rendbe tesz; *átvitt értelemben:* elképzeli.

(Köznyelvi jelentése) Olyan kitalált dolog, aminek vagy semmi, vagy nagyon kevés valóságos alapja van.

(Tudományos kontextusban) Olyan feltételezett jelenség vagy törvényszerűség, amelynek alapján a valóságnak megfelelő eredményekre lehet következtetni. Kitalált, elképzelt dolog, ami logikus, racionális következtetések kiindulásaként működhet, és a valóság egy megközelítését teszi lehetővé.

⇒ *fiktív hely*

► *fiktív társadalom: Olyan kitalált társadalom, amin keresztül a valóságra, valós társadalomra vonatkozó következtetéseket lehet levonni.*

dépaysement

/francia: dé-paysement/ Eltávolodás a helytől, a tér tárgyiasodásának mechanizmusa. Ennek köszönhetően az utazó észleli az ismeretlen hely, város és a közte levő kapcsolatot, leírhatóvá válik számára a tér, és egyre inkább objektíven, kritikusan, más helyek szisztematikus rendszerében kezdi látni a saját helyét (Choay, 1997). A XV. század elejére az átutazható távolságok léptékének változása jelentős fordulatot generál az emberiség gondolkodásában. A távoli kontinensek közti tengeri hajózás még radikálisabb, korábban csak a képzelet szintjén létező *dépaysement*-et tesznek lehetővé, olyan új típusú térleíró műfajok születését ösztönözve, mint amilyen az újgeográfia.

⇒ *újgeográfia*

újgeográfia

A XVI. század második felétől elterjedő helyleíró műfaj, ami a misszionáriusok tollából született meg. A hittérítők, egyben humanista geográfusok az egzotikus civilizációk társadalmaival személyesen találkoztak. Összehasonlító elemzéseikben minden körülményt részletesen rögzítettek, hogy követőik a térítés érdekében nyelvük, kultúrájuk, lakótereik ismeretében közeledjenek a

népcsoportokhoz. Arra is rájöttek, hogy az épített tér eszköz a társadalom megváltoztatására: így jöttek létre azok a keresztény modellek, amik egyszerű európai téri mintákra támaszkodva állandó, tervezett lakóhelyek révén igyekeztek folyamatosságot, rendet, szabályokat vinni a bennszülött társadalmak életébe (l. *Jezsuita redukciónok*)

Míg a középkori utazás-irodalomban a téri elrendezés legfeljebb csak mint gyakorlati referenciapont jelenik meg, az eulógiák pedig a város nem-épített vonatkozásait emelik ki, addig Amerigo Vespucci íásaival megfordul a tendencia: az egzotikus társadalmak berendezkedésének téri tárgyasodása történik, így válik lejegyezhetővé. Erre az irodalmi hagyományra alapozva bontakozik ki az újgeográfia műfaja.

⇒ *dépaysement, eulógia*

fiktív hely

Kitalált, elképzelt, nem valós hely.

(*Tudományos kontextusban*) Olyan kitalált hely, amin keresztül a valóságra vonatkozó következtetéseket lehet levonni. Központi témaként leggyakrabban a 20. században kibontakozó science-fiction műfajban jelenik meg. A sci-fi művészeti vonulatára a valós vagy hipotetikus tudományos felfedezések hatásainak bemutatása jellemző egy képzelte lehetséges világban. Eredetileg az élet fizikai feltételeinek átfórmálása révén létrejött egzotikus világok rajza, új természet bemutatása, mely az aktuális létező világra vonatkoztatva társadalmi vagy morális tanulsággal nem feltétlenül szolgál (Williams, 1978). A jelenre vonatkozatható célzott üzenettel rendelkező alkotásokat, Williams négy alcsoportra osztja a felvázolt világ típusa szerint. (1) A klasszikus sci-fi műfajhoz a legközelebb *az utópisztikus paradicsom és a disztópikus pokol* áll. Ezek

középpontjában nem a másik világba való utazás, hanem maga a hely áll. Varázslatos, transzcendens motívumokban bővelkednek, de az aktuális emberi társadalommal kevés a reális kapcsolatuk, csak látens módon utópikusak. (2) *A külső változáson átesett világ* kategóriába a valamilyen természeti csapás vagy idegen faj hódítása révén megváltozott földi helyzetet bemutató alkotások tartoznak. Itt az emberi történelem egy fiktív forgatókönyve egy konkrét természeti jelenség apropóján válik vizsgálat tárgyává. Gyakran egy a természet elementáris erejéhez, a galaxis óriás léptékéhez mérten erőtlenné, kicsiny földi társadalmat körvonalaznak. (3) *Az akaratlagos transzformáción átesett világok* köre az alkalmazott tudomány eszköze, vagy a természetbe való visszatérés révén végbemenő társadalmi és politikai változásokat mutatják be: egy nem materiális tudomány vagy egy primitív gazdaság társadalomra gyakorolt hatásán keresztül. (4) *A technikai transzformációt elszenvedő világoknak* az életmódot befolyásoló, alkalmazott tudomány segítségével megvalósuló technológiai determinizmus válik domináns elemévé. Az ilyen művek az utópia eszköztárával élve tudatos vágyat vagy figyelmeztetést üzennek a jelen valósága számára a technológiai változások révén kialakuló fiktív társadalmi modellek bemutatásával.

Idolum

/latin: *idolum, i (n)*/ (Szó szerinti jelentése) árnykép, bálvány, (a sztoikusoknál) képzet, kísértet

Az ideák világa. Mumford (1922) szerint a fizikai világ történelme csak a fele az emberiség történetének, ugyanis létezik egy másik fél, egy pseudo-világ, a valóság kiegészítője. Létének természete az ideák, hiedelmek, teóriák, feltételezések létformájához hasonló: mindezek mintázzák viselkedésünket, és éppen addig léteznek, amíg

hiszünk bennük. Az Idolum megvalósítandó világába lépve hátra kell hagyni a valóságot: míg az utóbbi mindig már csak a múlté, az előbbi a jövőt hordozza.

► *menekülési utópia: Az Idolum menekülési hely, ha túl bonyolult szembenézni a valósággal. Az utópia vágyakozás, légvár értelmzése felé visz.*

⇒ *utópia köznyelvi jelentése*

► *rekonstruáló utópia: Ha Idolumban az ember újrendszerezi a valóságot, a valós világra új típusú világot projektál. Ilyenkor az alkotó vágyai találkoznak a világgal, amiben meg akarnak valósulni, az építészeti megvalósulás felé mozdítva utópiát.*

⇒ *építészeti utópia, alkalmazott utópia*

lehetséges világok

Fiktív párhuzamos világok, melyek a gondolkodás eszközeként funkcionálnak. A világunkkal párhuzamosan valóban létező élet gondolatán keresztül a csillagászat fejlődésével jelent meg a 17. századra. A tudományos fejlődésnek köszönhetően kitágultak a világmindenség terei, és ezzel párhuzamosan saját világunk relatíve összehúzóódott. Egyedüli létezésünk kizárólagosságának elvesztése révén a párhuzamosan létező, tárgyiasítható terű világok a 20. századra önálló realitássá és a gondolkodás eszközévé váltak.

A *dépaysement* révén a megszokott viszonylagossága kerül előtérbe, az európai berendezkedés az egyetlen

---

⁸ David Lewis amerikai analitikus filozófus a tényellentétes modális realista megközelítéséről vált híressé, melynek alap gondolata, hogy a lehetséges világok konkrét entitásként, egymástól a téridőben elválasztva léteznek, s ezek közül egy a mi világunk. Lewis a tényellentétes feltételes mondatok (*pl. Ez vagy az történt volna, ha...*) igazságértékének vizsgálata kapcsán fejlesztette ki a lehetséges világok elméletét, mely szerint szükségszerűen igazak azok az állítások, melyek az összes

„megoldásának” kizárólagosságába vetett hit meginog. Annak ellenére, hogy az 1600-as évek végére a miénkhez hasonló univerzumok létezéséről alkotott elképzelések még nem váltak elfogadhatóvá, a képzelet szintjén egyre kevesebb ellenérzést váltottak ki: Gottfried Wilhelm Leibnitz az optimizmus elméletének megalkotásakor olyan lehetséges világokat említ, melyek Isten elméjének ideái, és melyek között a legtökéletesebb a mi létező világunk. A 20. századi filozófusok sora elméletéből merítve használja később ezt a gondolkodás eszközeként a modalitás egy-egy problémája kapcsán⁸.

⇒ *fikció, Idolum*

modell

(*Filozófiai kontextusban*) Egy megérteni kívánt tárgy, viselkedés vagy rendszer reprezentációja. A modell annak ellenére, hogy hipotetikus rendszer, mégis a valós világ vizsgált elemeire, a kiválasztott célrendszer leírására irányul (Frigg, 2010). A modellrendszer és a fikció szoros kapcsolata a tudományban sokak által felfedezett párhuzam, és több elmélet is született a köztük levő viszony leírására (l. fikcióelméletek).

⇒ *fikció*

A modell a szimulált jelenség pontos leírásán alapul, reprezentálja annak meghatározó tulajdonságait, viselkedését, működését, absztrakt és fizikai

lehetséges világban igazak. Többen követték Lewis gondolatmenetét, talán a leghíresebb közöttük a kortárs amerikai filozófus Saul Kripke. Azonban mind közül Lewis a legmerészebb: eredeti gondolata szerint egyik párhuzamos világ sem konkrétabb a másíknál, s nem állíthatjuk a saját világunkról, hogy valóságosabb, mint bármelyik másik.

tulajdonságait. A modell magát a rendszert reprezentálja, a szimuláció a rendszer időbeli működését.

⇒ *szimuláció*

A modellrendszer és a célrendszer közötti alapvető kapcsolat az analógia. Frigg felvetése szerint a modellrendszer nem határozható meg tisztán matematikai vagy strukturális rendszerként, mert így kimaradna fizikai karakterének vizsgálhatósága, tehát a modell olyan elképzelt fizikai rendszer, amely bár hipotetikus entitás, ha valós lenne, fizikai lenne. A célrendszer, melyet a modell leír, szintén nem fogható fel pusztán struktúráként, hiszen így mindössze két struktúra viszonyát vizsgálnánk, ezáltal a világ vizsgált része – mely nyilván nem tisztán strukturális - *par se* kimaradna az elemzésből. A modell entitás különleges, lét és nemlét közötti állapotban van.

⇒ *Idolum*

szimuláció

Egy folyamat vagy rendszer időbeli működésének közelítő imitációja, amihez először egy modellt kell létrehozni. Különböző feltételek és cselekmény folyamatok miatt bekövetkező valós hatásokat mutat be. Alkalmasság akkor, amikor a valós rendszert nem lehet működtetni, mert az nem elérhető, veszélyes, vagy nem elfogadható valamilyen oknál fogva, még nem épült meg, vagy egyszerűen nem létezik.

⇒ *modell*

mítosz

(*Könyvelvi jelentése*) Széles körben igaznak hitt, valójában hamis vélekedés.

(*Irodalmi kontextusban*) Ősi történet(kör), melynek tárgya lehet például egy embercsoport korai történelme vagy egy természeti jelenség leírása. Antinomák,

ellentmondások vagy elképzelhetetlen, megoldhatatlan konfliktusok szimbolikus feloldásának eszköze (Claude Lévi-Strauss, 2001).

Az utópizmus alapja a mítoszokig vezethető vissza (Sargent, 2014). Az aranykorokról, árkádiákról, földi paradicsomokról szóló a legtöbb kultúrában megtalálható történetek közös jellegzetességei az egység az Istennel-istenekkel, a környezettel, az élővilággal és egymással, a biztonság, a halhatatlanság, a szükségletek kielégülése az emberi munka nélkül is. Sargent arra mutat rá, hogy ezek az eutópiák mind emberi erőfeszítés nélkül jönnek létre, ezért ezek nomenklatúrája szerint az érzéki kielégülés utópiái vagy testi utópiák.

irodalmi utópia

Morus Szent Tamás 1516-ban megjelent művének címével egyező, annak jellemzőire épülő mára már klasszikus irodalmi műfaj, amit viszonylagos konceptuális tisztaság jellemez.

Az utópisztikus szövegek köre nagyon széles, a mitikus történetek, mondák, retorikai utópiák, vallásos utópiák, manifesztók, urbanisztikai szövegek, traktátusok egy része mind hordoz jellegzetesen utópisztikus jegyeket. A Morus-i hagyományra épülő irodalmi utópiák szerzői általában pontos bírálatot fogalmaznak meg koruk társadalmi és politikai viszonyairól, és ezek szemléltetésére egy elképzelt helyet hoznak létre, olyan másik világot, mely gyakran térből, időből kiszakítva, történelem nélküli állandó szigetként jelenik meg egy eszményi demokrácia vagy társadalmi rend megvalósulásának helyszínéként.

Choay (1997) a Morus-i hagyományba tartozó irodalmi utópia 7 alapvető jellemzőjét definiálja. (1) Az ilyen irodalmi utópia szerzője jelzett - sosem anonim, az író

nem rejtőzik el, nem húzódik háttérbe. Saját gondolatait, eszmei kreációját felvállaltan adja a világ tudtára. (2) A szövegben megjelenik az egyes szám első személyű elbeszélő, aki látta a saját szemével a helyet, tapasztalta valamilyen módon a leírt helyen az életet. Simonin-Grumbach-i értelemben az írás így pseudo-discourse⁹, hiszen megjelenik benne a közlés situációja is, a hírvivő elbeszélésének kontextusa, és a közlés helyzetétől elválasztott, független *histoire*, történet is. (3) Tartalmazza a modelltársadalom leírását, szerző kifejti az ideális társadalom működését. (4) A modelltársadalom működése szemben áll a történeti aktuális valós társadalom működésével, az írásban megjelenik a jelenkor kritikája. (5) A modelltársadalom leírásával szoros összefüggésben van bemutatva a modelltér. Ez a modelltársadalom fenntartójaként központi témája az utópiának: az utópia tárgya a kezdetek óta a tér. (6) A modelltér a mindekor olvasó tér-idő rendszerétől távol esik, tehát a szerző tudatosan, jelzetten eltávolítja a valóság keretrendszerétől. (7) A modelltársadalom az időnek, a változás folyamatainak nincsen kitéve. Ez az állandó, megfagyott társadalom ilyen módon tényleg kilép a haladó idő keretei közül, ikonként mutat egy ideális állapotot, de változásában nem idomul valóságunk jellegéhez.

⇒ *utópizmus*

utópisztikus nyelv

Az utópisztikus szöveges megnyilvánulások legismertebb formája az irodalmi utópia műfajába tartozó fikció, de ide sorolhatjuk a más műfaji jellemzőkkel rendelkező utópista röpiratokat, manifesztókat is. Ez utóbbiakra sajátos nyelvi

---

⁹ Simonin-Grumbach Emile Benveniste elmeletét továbbdolgozva a teoretikus szövegeket tipologizálta. A *discourse* típusban a szerző megjelöli, vagy kapcsolatot teremt a közlés helyzetével (*situation d'énonciation*), ezzel szemben a

jegyek jellemzőek: kevert, egyszerre tudományos és szentimentális nyelvezet (Molnár, 1992). Az egyetemes szeretet, az idealizált elvek és állapot dicséretére feltételes mód használata, míg a működés érdekében szükséges szabályozások és az azonnali változtatás kifejezésekor felszólító mód használata jellemző. Az utópia gyakran valamivel szemben határozza meg önmagát, tiltakozik, korkritikát fogalmaz meg, ami jellemzően tagadások használatával körvonalazódik. Az ideális jövőbeli állapot jövő idejű leírásban jelenik meg, a kritikával illetett állapot a jelenben valósul meg, amihez társulhat az idáig elvezető közelmúlt képe. A régmúlt viszont gyakran egy olyan ideális állapotot hordoz, amikor még mitologikus harmónia állt fenn, így a távoli múlt idő kifejeződése a jövő idővel párhuzamosan pozitív képekkel jelenik meg (Szántay, 2020). Gyakori a szövegben megjelenő szimbólumok alkalmazása, amelyek egy-egy gondolatot, alapvetet jeleznek. A modern művészeti manifesztók esetében a szöveggép fellazul, „felszabadul”, önálló művészi kifejezőeszközként képszerűvé válik, a kép- versekkel rokonságba kerül. Egyedi tipográfia segítheti a gondolatok frappáns kommunikációját és ikonikus vagy szimbolikus kifejezését.

⇒ *irodalmi utópia*

traktátus

Az ideális épített térrel foglalkozó építészetelméleti szövegek másik nagy csoportja, az irodalmi utópiához bizonyos vonásokban hasonló műfaj. Alapvető eltérés, hogy a traktátusok a megvalósíthatóságra, az építészet praktikus vonatkozásaira fókuszálnak, és nem a kor társadalmi berendezkedésével való szembehelyezkedés-

histoire-ban a szöveg csak önmagával, a közölt helyzettel (*situation d'énoncé*) áll kapcsolatban (Simonin-Grumbach, 1975).

ből indulnak ki. Az építészeti traktátus nem pusztán enciklopédikus gyűjteménye egy adott kor építészeti tudásának, hanem az építészet teljességének elméleti kifejtése is, az adott kor központi koncepciójából kiindulva egy racionális és ideális építészet megjelenítője. Az építészeti traktátusok őse Vitruvius *De architectura* c. írása (véltetően Kr.e. 30-15 keletkezett), az építészeti traktátus műfaját annak sajátos jellegzetességeivel megteremtő műként pedig Leon Battista Alberti *De re aedificatoria*-ját (kiadása ideje: 1485) tartják számon (Choay, 1997; Hajnóczy, 1991). Az építészeti traktátus szellemi alapja Platón Állama, ezáltal az építészet társadalmi összefüggései alapmotívuma a műfaj tartalmi jellemzőinek. A traktátusok az utópiáktól eltérő módon sosem helyezkednek szembe a saját koruk társadalmával és építészetével, hanem ezek ideális típusait mutatják be. A legismertebb, a humanista Alberti-modellre támaszkodó traktátusok a 15-16. századi itáliai művek, Filarete, Francesco di Giorgio Martini, Serlio és Palladio írásai. A reneszánsz ideális várostervek ezekből a művekből bontakoztak ki.

technika

/görög: techné/ (Szó szerinti jelentése) fortély, mesterség, művészet.

(Tudományos kontextusban) Az eszközök készítésére és használatára vonatkozó funkcionális adaptációt jelenti, hogy az ember a környezetében túléljen, és átalakítsa azt. Újabb jelenség az emberiség és a találmányai közötti modern, utilitárius viszony kapcsán a technika és a technológia környezetre vonatkozó szocio-ökologikus átalakulásának mértéke. A „poszt-indusztriális társadalom” fogalmát Daniel Bell (1973) szociológus vezette be a technológia fogalmának kritikus olvasataként. Bell szerint az agrártársadalom

átalakulásának harmadik szakaszában vagyunk jelenleg. Ez az átlépés 1765-től datálódik Wattal a gőzerő felfedezésével az ipari forradalom kezdetekor, amelytől fogva már nem csak az emberi erőttől függött a termelés. A második szakasz, amikor a gőzerőt felváltotta az elektromosság az ipari korszakban, míg a harmadik szakasz „a tudásból származó információ széleskörű technológiai rendszerekbe való kódolásának” szakasza. Bell szerint ennek a változásnak a következményei messzemenőek, ugyanis a technikai, társadalmi fejlődés és gépi termelés vonalszerűsége nem összeegyeztethető az idő ciklikus, ismétlődő, a hagyomány által létrehozott rituálékkal egybefonódó jellegével. Bell részben ezt az áthelyeződést az „anyagok forradalmának” tudja be: annak a poszt-indusztriális folyamatnak, ahogy az anyagok felcserélhetővé válnak ugyanolyan tulajdonságú szintetikus párjaikkal. Ez a tendencia a természettől való eltávolodást segíti elő, társadalmi vonatkozásban pedig az ember személyes szokásainak megváltozását, amely eredetileg a természettel való kapcsolat révén alakult ki. Bell szerint a technikai determinizmus - aminek alapja az, hogy a társadalmi haszon teljes mértékben a tudományos kutatási eredményeken múlik - főként az innovációra összpontosít, ennek a függőségnek a következményei helyett.

terv

Eszközök és eljárások rendszere, melyek valamely meghatározott cél szolgálatában állnak és ezen cél megvalósítására szolgálnak. A terv olyan rendszer, ami egy körülhatárolt cél megvalósításáért különböző fajta elemekből áll össze.

► *építészeti terv: Olyan terv, ami az építészet eszközeinek rendszerével valósít meg egy célt.*

⇒ *utópiahorizont, alkalmazott utópia*

építészeti utópia

Egy új, a jelentől eltérő ideális társadalmi létre vonatkozó eszmerendszer tükröződése az építészetben, az épített tér alakításán.

⇒ *utópia, ideológia*

A vágyak és a világ találkozásakor kialakul a vízió a rekonstruált környezetről, ami jobban illeszkedik az emberi természethez, célokhoz és a fejlődési lehetőségekhez, mint amennyire a jelen környezet lehetővé teszi ezeket. Ez a rekonstruált környezet nem pusztán fizikai, hanem új szokások, értékrend, kapcsolatok és intézményhálózatok révén az ember mentális és fizikai vonásainak változását is magával hozza, szoros összefüggésben, megfeleltetésben áll az új társadalommal. Az építészeti utópia eszköz, ami a vágyott élet fizikai keretrendszerét jelentve annak körülményeit, lehetőségét fenntartja.

⇒ *pharmakon*

Az építészeti utópia modellként képzéseként is felfogható, ami sokféle típusú új gondolat, megoldás kísérleti helye, egyfajta laboratóriuma is. A leggyakoribb célok, motívumok például az egyenlőséget, társadalmi homogenitást fenntartó élet tereinek kialakítása, az univerzális ideális lakóhely vagy a Föld túlnépesedésének problémájára, sűrű beépítésre adott megoldások, a jelenleg lakhatatlan helyek benépesítésére tett kísérletek. A megoldások közös vonása a gondolattal szoros összefüggésben álló, jelentésteli építészet. Formáin az utópizmus sajátos kifejezésrendszerének, nyelvének jellegzetességei mutatkoznak meg, és a struktúrák, kompozíciós elvek gyakran elütnek a korszak hagyományos építészetétől. Sok esetben harmonikus korai állapotra tekint, anakronisztikus, a múltból idéz, de eközben a jövőbe tekint, ezért újító, futurisztikus.

Viszonya a természettel, a technológiával a korszak általános attitűdjéhez képest gyakran eltérő. A léptékek szélsőségesek lehetnek: a megastruktúrák vagy éppen az építészetileg minimális, legkevesebb beavatkozás irányába mozdulnak el. A korai utópista irodalom az „átlátszó”, uniformizált, szimmetrikus téri rendszereket preferálja a lakók homogenizált életmódjának kontrollálására, míg a későbbi, liberális ideológián alapuló példák a káosz felé hajló struktúrákkal dolgoznak. Gyakori a jelszerű, ikonikus, figyelemfelkeltő formák alkalmazása, ami akár a telepítés geometriájának jelentésteliségeiben, vagy emblematikus építészeti elemek, ornamentika, textúra alkalmazásával valósul meg (pl. nyílásformák, növényzet aránya, szokatlan pozíciója). Új, térélményt jelentő téri szituációk kísérleti helye, ami az új ideológia, társadalom szinte filmbe illő kommunikációs értékű díszleteként is szolgálhat.

⇒ *utópisztikus nyelv, utópisztikus építészeti jelentés*

utópisztikus építészeti jelentés

Az utópisztikus építészet kifejezőmódja jellegzetes mintákat ölt. A XX. század közepére általánosan elfogadott állásponttá vált, hogy az építészetnek jelentésében kifejeződnek az épület keletkezésekor aktuális korszellem és kultúra meghatározó jegyei (Whyte, 2006). Az utópiák gyakran egy korszak átmeneti időszakában, hanyatlásakor, a korszellem fordulatakor jönnek létre, amikor például megváltozik a kultúra egyik ideológiai alapja. Az utópiák terei mindig korproblémákra adott elvi, társadalmi működést érintő megoldásokból erednek, így a legszorosabb kapcsolatban állnak korukkal, csak éppen a megszokott módtól eltérően. Egy-egy korszak csúcspontja gyakran produkálja az adott építészeti (kor)stílus legtokéletesebb példáit, mikor az építészeti jelentés klasszikus rétege, a *Zeitgeist* az értők

számára jól olvashatóan beszél a társadalmi összefüggésekről, ideológiákról, emberképről. A korszakfordulókon feltételezhetnék a korstílustól való elszakadást, a kollektív jelentés meggyengülését, a forma forradalmát. Az utópiák építészete azonban gyakran mégsem új - esetenként csak a (mitizált rég-)múltból kikerülő motívumokkal keveredik. Az elemek összerakásának módja, a struktúra viszont sokszor jelentősen módosul. Az utópiák építészeti jelentése a léptékek, kapcsolatok vonatkozásában reagál az új társadalmi működésre. Az építészeti alapelemek az építészetelmélet kezdetei óta változatlan sora - fal, nyílás, földém, tető vagy akár ház, utca, városnegyed - nem módosulnak, de együttműködésük, teljes rendszerük eltérhet a korszakban megszokottól.

Kiterjesztve az építészeti jelentés értelmét a személyes olvasatok, konnotációk, használat, esztétikai és térélmény fogalmaival, kitűnik, hogy az utópiák építészete nagyon beszédes, hiszen a legvilágosabban kell kommunikálnia kreatora gondolatát. Az építészeti utópia mögött kimondva vagy kimondatlanul, mintha meghatározó jellemzőivel ott állna egy irodalmi utópia. Az utópia építészete a jelekkel szoros viszonyban áll, gyakran ikonikus, szimbolikus, az új társadalom konvencióinak megfelelő jelentéseket hordoz. Az utópisztikus nyelv egyik jellemzője, a racionális és szentimentális elemek keveredése szintén jellemezheti az építészeti kifejezőmódot. A szigorú generatív elvek, amik meghatározzák a koncepciót sok esetben egy helyen elszakadnak a valóságtól, és például az ismétlés, lépték, arány végletes használatával „embertelen” emberi környezetet hozhatnak létre.

alkalmazott utópia

Azon utópiák, amelyek alkotói tudatosan a megvalósítás útjára lépnek, és a valóság kontextusába illesztik be utópiájukat. Egy új, a jelentől eltérő ideális társadalmi lét megvalósítására vonatkozó terv.

Bizonyos gondolkodók számára az utópia fogalma eleve szemben áll annak megvalósíthatatlanságot sugalló köznyelvi jelentésével, realizálható célként tekintik (pl. Goodwin-Taylor, 2009). Ernst Bloch (1986) ez alapján két utópia típust különít el:

► *absztrakt utópia: azon utópiák, amelyek fantasztikus elemekre összpontosítanak, mint például az aranykor vagy a földi paradicsom gondolata.*

► *konkrét utópia: azon utópiák, amelyek az absztrakt utópiákkal szemben azzal foglalkoznak, hogy milyen lesz a jövő, és így hatással is vannak rá.*

Choay (2005) Bloch konkrét utópia fogalmából kiindulva alkalmazott utópiának azokat az építészeti tervezésmódszertanokat nevezi, amelyek az utópiát a vízióalkotás eszközeként használják a téralakítás folyamatában. Az ezt alkalmazó tervezőcsoport és a megbízó életmódváltó csoport szoros együttműködésben, participatív módon, közös vállalkozásra emlékeztető struktúrában dolgozik együtt. A módszer alapja az emberből való kiindulás, a vágyott életmód minél pontosabb leírása. A vágyak felszínre hozásakor a lakóközösség részletesen beszámol az elképzelt, ideális állapotról, miközben a tervezőcsoport - gyakran pszichológus, szociológus bevonásával - megpróbálja feltárni valós állapotukat, emberképet alkot. A tervezők a megbízókkal közösen jövőképet fogalmaznak meg, azt a komplex, dinamikus célt rögzítik, ami a vágyak beteljesülését folyamatosan táplálni tudja. Ezt követően az emberkép és a jövőkép alapján életmód modelleket,

működési akcióttervet hoznak létre, gyakran közgazdász bevonásával. Ezek olyan folyamatok, fiktív történésorok, amelyek mentén megvalósulhat a célállapot. Végül a tervezők elkészítik a téri modellt, ami lehetővé teszi az életmód modellek cselekvéseinek megvalósulását. A modellter ezáltal a klasszikus irodalmi utópiák példáival szemben nem absztrakt, „megfagyott” ideális állapot fenntartását szolgálja, hanem az afelé vezető konkrét tevékenységekhez rendelt terek kompozíciója. A módszer komplex szemléletének fontos eleme a megvalósítás szempontjai, a konkrét hely és az adottságok vizsgálata, amelynek egy lehetséges alapja Choay tértipológiájának használata vagy Maghagi reterritorialista eszközrendszere. A komplex vízióalkotást az alkalmazott utópiát művelő építészek (pl. Aldo Cibic) gyakran a filmesek módszereihez kötik.

⇒ Choay tértipológiája, Maghagi metodikája, Lynch tájképi elemei

emberkép

Az ember reprezentációja, ami az „emberi lényegről”, az ember természeti és társadalmi világban elfoglalt helyéről alkotott felfogást tartalmazza. Összefügg a világnézet, világkép és ideológia fogalmakkal, gyakran spekulatív, filozófiai előfeltételezésektől terhel.

⇒ *ideológia*

Az ember, mint tudományos tárgy, Michel Foucault (2000, p. 385) megfogalmazásában akkor jelent meg, „mikor az ember a nyugati kultúrában megalkotta önmagát, mint olyan lényt, akit el kell gondolnia, ugyanakkor tudás tárgyává is kell tenni”. Erős (2005) rámutat, hogy a modern pszichológia egyik fő törekvése, mióta a XIX. század második felétől önálló tudománnyá vált, hogy megszabaduljon az emberképet érintő „gyanús” előfeltételezésektől, a metafizika „terhétől”, és az

embert, mint empirikus, hétköznapjaiban cselekvő és gondolkodó, érző lényt mutassa meg közvetlenül, tényekkel alátámasztva. Ez a tükörkép azonban sosem kizárólag a vizsgálat tárgyát tükrözi, hanem a vizsgálóját is, a látott képet értelmezi, nem pusztán tükröz, hanem reprezentál. A felállított reprezentációs normák és szabályok többnyire rejtve maradnak, és a filozófusokra maradt feltárásuk, pl. Wittgenstein munkáiból kiindulva.

kontrasztársadalom

Herwig Büchele (1991) megfogalmazása alapján olyan közösség, akik valamilyen ponton felvállaltan nem értenek egyet az uralkodó társadalmi renddel, a társadalom java által elfogadott ideológiával, értékrenddel vagy életmóddal. Egy adott társadalmi rend kontextusában a javító szándékú ember struktúrakonzerváló vagy struktúraváltó attitűdöt vehet fel. Míg az előbbi nem változtat a kezdeményezések felülről lefelé szerveződő irányán, és ezáltal a megszokott keretek között a „kisebbik rossz” logikáját követi, a struktúraváltók alulról, önszerveződő módon szembe helyezkednek az adott struktúrával. A struktúraváltók legaktívabb rétege kontrasztársadalmat hoz létre, azaz a társadalmi viszonyok és viselkedésmódok radikális megváltoztatását kísérli meg. Bár szembenállásból keletkeznek, mégsem a főnálló társadalommal szembeni elszigetelt ellentét létrehozására, hanem a társadalomért való szolgálat, alternatíva felmutatása céljával munkálkodnak. Sargent (2014) hasonló értelemben használja az „intentional community”, valamilyen közös cél megvalósítására önként társuló családok közösségét jelölő fogalmat.

A kontraszt önmagából eredő problémája az, hogy gyakran pusztán szembenállás, ellenmodell fogalmazódik meg, így a kontrasztársadalom szétzilálja az életet, nem

különbözve attól, amitől szeretne elhatárolódní (Büchele, 1991). Ha az idealizált célt a valóságban elérhetőnek és azonnal megvalósíthatónak hiszik, működésük az önmegváltás kelepceje vagy a saját út kizárólagossága felé tolódhat el. A közösségnek érzékelnie kell saját hibáit, ezeket be kell ismernie a világ előtt, ahelyett, hogy a struktúra hiányosságával magyaráznák az erkölcsi értelemben vett tökéletlenséget. Az elszigetelődés szintén kelepce: az ellentársadalmak éppen olyan élehetetlenek, mint amikor a kontraszttársadalmak az állam helyére kívánnak lépni. A kapcsolat az uralmi háttérrel nem elkerülhető, a hatalmi háttér támogatása nélkül a jelenlegi gazdasági rend csapdájából nincs a kiút. A kontraszttársadalmaknak be kell érniük azzal, hogy az osztársadalmi viszonyoknak csak egy kis részét ragadhatják meg. Ha átfogó is a változtatás szándéka, előbb-utóbb kiderül, hogy tényleges hordereje groteszk viszonyban áll a társadalom valós összetettségével, működésének szükségszerűségével. A „jó konfliktus” ezzel szemben a társadalmi rend megváltoztathatatlanágának látszatát rendíti meg, körvonalaz egy másik lehetséges valóságot, felrázza a manipulált embert és belső változást indít el.

⇒ *utópiahorizont*

utópiahorizont

Ideális állapot, végcél (pl. az abszolút jó, az ideális rend, harmónia, a mennyek országa), amit bár nem lehet egy az egyben megvalósítani a Földön, mégis orientálja a cselekvést (Büchele, 1991). Tájékozási pont, amihez a haladás igazodik, amire hittel tekint az ember, de a megvalósítás cselekményei nem ebből levezethetők - erre az alkotó etika eszközrendszerét ajánlja Büchele. Ez a célképzet arra is alkalmas, hogy régi elemek új perspektívába állításával hívjon életre megoldásokat,

ezáltal a konzervatív és a progresszívista álláspontot is közelíti egymáshoz. Azok az utópisztikus elképzelések, amikben nincs meg a jól definiált utópiahorizont csak problémáról problémára haladnak, akik pedig pusztán az utópiahorizontból igyekeznek döntéseket hozni, képtelenek lesznek reális utak bejárására (Büchele, 1991).

⇒ *alkotó etika*

alkotó etika

Olyan módszer, ami a különböző típusú etikák kérdésfelvetéseit ötvözve nyújt segítséget azokban a szituációkban, amikor el kell döntení mi tekinthető jónak az adott helyzetben, és hogyan lehet azt végrehajtani (Büchele, 1991). A társadalmi krízishelyzetekben, amikor bizonyos erők védelmezik, mások pedig megváltoztatni akarják a fennálló struktúrát, ez tarthatja egyensúlyban az eseményeket. A következő etika-típusok ötvözeté:

► *megértés-etika*: Az analízist, a szituáció legobjektívebb elemzését, majd a tárgyyszerű cselekvést szorgalmazza. Annak vizsgálata, hogy milyen lehetőségek adódnak az adott szituációban a célok elérésére.

► *princípium-etika*: Az elvekre fókuszál — hagyományosakra és újakra egyaránt —, és a következő kérdést veti föl: milyen célok felé törekszünk, és milyen értékek szolgálnak ezek alapjául?

► *instrumentális és felelősség-etika*: Alapkérdése, hogy milyen eszközöket kell (érdemes vagy szükséges) alkalmazni a cél eléréséhez. Mi a következménye cselekedetünknek? Kinek használ, kinek okoz kárt?

► *eljárás és döntés-etika*: Azt deríti fel, hogy ki határozza meg — és mi hogyan határozzuk meg —, hogy mi igaz és helyes, és mi hamis és helytelen. Ki dönti el — és mi hogyan döntjük el —, hogy milyen célok

lehetőségek, és milyen eszközöket lehet igénybe venni? Miként kell eljárunk, hogy a célunkat elérjük?

► *megvalósítás etikája: A gyakorlatban segít jó döntéseket hozni. Kérdésfelvetései a konkrét megvalósítás útjára vonatkoznak. Mikor és hol kell vállalni a konfrontációt? Kinek az ellenállásával kell számolni? Milyen eszközökkel lehet a konfliktust rendezni? Kiket kell partnernek megnyerni? Milyen következményekkel jár a sikertelenség?*

eszközhalmozás dinamikája

Azon folyamat megnevezésére, ami a társadalmi-politikai szereplők hatalmi fölényének kivívására és fenntartására a gazdasági eszközök túlzott, léptéktévesztett és egyre növekvő felhalmozásával jön létre (Büchle, 1991). A globalizmus társadalmában a résztvevők a saját érdekeiket, hatalmi fölényüket mindenáron ki akarják vívni, az elért szinten pedig meg akarják őrizni. Ennek megvalósítására újabb és újabb hatalmi eszközöket halmoznak fel, és ez a kényszer sajátos dinamikát vált ki: a mennyiségek eddig nem látott léptékűre növekednek, a határok eltűnnek. Bár a termékek egy bizonyos pontig nagy profitot szolgáltatnak, az ésszerűtlen túltermelésben mindig előáll egy olyan fennmaradó hányad, amit vagy elpazarolnak, vagy szemétre kerül. A modern mezőgazdaság esetében például a földművelők hagyományos technológiájukkal nem képesek felvenni a versenyt az ipari tömegtermeléssel, és míg ők kiszorulnak a megélhetésüket jelentő gazdasági ágazatból, addig évente elképesztő mennyiségű tömegtermelésből fennmaradt élelmiszert semmisítenek meg. Ugyanez tapasztalható az energiatermelés kapcsán: a mindenki számára elérendő komfort jelszava mögött a fogyasztást

irracionális mértékűre növelték, és bár mindeközben az energiaforrások fogya miatt katasztrófa fenyeget, egyre több erőmű épül.

► *az eszközök dinamikája: Büchle rámutat, hogy az eszközök könnyen önálló életet kezdenek élni. Számos eszköz, amelyet évszázadok alatt kitaláltunk problémáink megoldására, csak más, részben súlyosabb nehézséget okozott. A mechanizmusok öncélúvá válása korunk egyik legfenyegetőbb problémájává lépett elő, a cél nem szentesítheti az eszközt.*

pharmakon

/görög: pharmakon/ (Elsődleges jelentése) gyógyszer, méreg, bűnbak.

Platón (1984) a Phaidros dialógusban az írás kétélűségének bemutatásakor használja ezt a koncepciót: ahogyan áldás lejegyezni az ismereteket, úgy átok is egyben, hiszen többé nem szükséges az embernek másokkal dialógusban, párbeszédben gondolkodnia¹⁰. Ilyen pharmakon az ember legtöbb eszköze: gyógyszer, technológiája, tudása, mert bár egy adott cél elérésben segít, más aspektusból kárt okoz használója számára, megváltoztatva őt. Ilyen értelemben pharmakon a tér és az azt létrehozó építészeti elemek, eszközök köre is.

ökológia

/görög: oikos-logos/ (Szó szerinti jelentése) ház, gazdálkodás, nemzetség és tudomány szavak összetételéből adódik.

(Tudományos kontextusban) A kifejezést Ernst Haeckel (1866) német biológus vezette be, eredetileg az élőlények és környezetük kapcsolatát vizsgáló biológiai, fiziológiai

---

¹⁰ L. bővebben Jacques Derrida (1972) La Dissémination.

tudományág megnevezésére. Az ökológia, élőlényközpontú tudományág vizsgálódásának tárgya eredetileg az állatvilág. A kutatás szintje egyed feletti, mindig élőlény-együtteseket érint: populációkat, társulásokat, ökoszisztémát vagy akár az egész bioszférát, tehát halmazszintű attribútumokkal foglalkozik.

► *ökológikus építészet*: elszakadva a tudományág szorosan vett területétől a környezettudatos, fenntartható építészet szinonimája. Köznyelvi használatában olyan építészetet értünk alatta, ami tervezése révén, telepítésében, anyaghasználatában, működésében, energiaháztartásában együttműködik a helyszín természeti környezetével. Gyakran társulnak hozzá formai klisék, de ezek nem feltétlenül vannak összhangban ökológikus mivoltával.

► *fenntarthatóság*: Az 1987-es nemzetközi tanulmány, a Burtland Report definíciója szerint az aktuális igények kielégítése, anélkül, hogy a jövő generációkat ebben korlátoznánk.

Choay tér-tipológiája

Francoise Choay (1975) tér-tipológiája olyan urbanisztikai szemléletű térfelosztás, ami nem pusztán egy település építészeti terét, hanem más, fizikai, szellemi, spirituális, gazdasági teret képző rétegeit is megmutatja, a teljes világ-térben elfoglalt helyzetével együtt. A térfogalmak az alkalmazott utópia helyszíni elemzési rendszerébe épülhetnek be.

► *világ-tér (globális tér)*: A település a társadalom és a gazdaság „virtuális” erőterében elfoglalt helyzete.

► *természeti tér*: A település eredeti táji környezetéhez kapcsolódó illeszkedési felülete, amiben nem épültek meg jelentős művi elemek, csupán a meglévő

természeti elemek átalakításával, gondozásával, és megmunkálásával jön létre használati tér.

► *technológiai tér*: A település infrastruktúrájának látszó vagy elrejtett rendszere, ami a technológia által a térben létrejövő, jellemzően hálózatos mintázatú együttest alkot.

► *építészeti tér*: A település építészeti elemeiből képződő település- struktúra, telekrendszer, beépítés, épületek és azok térstruktúrái.

► *valós-tér*: A térhasználók érzékszervei számára felfogható, látható, elemek által kifeszített téri szerkezet. Minden olyan elemet ide sorolunk, ami közvetlen használati kapcsolatban áll a lakókkal.

► *komplex tér*: A település valós-terének metafizikai tartalommal bíró elemekkel, a múltbeli, mára már csak az emlékezet révén ható események lenyomatával kiegészített térszerkezete. Múltbeli része lehet a történelmi események helyszínei, legendák, történések, helyhez köthető irodalom és hagyományok. Jelkori része a település szocio-kulturális közege, társadalmi berendezkedésének jellege és jelenkori kulturális értékeinek összessége.

► *monotér*: Virtuális egyen-tér, ami telekommunikációs hálózat, internet segítségével jön létre, és - amennyiben rendelkezésre áll az adatátvitel - minden használója mentesül a térben elfoglalt pozíciójától.

territorialista iskola

Choay (1975) az alkalmazott utópia tervezés-módszertanának szép példajaként emeli ki a firenzei Alberto Magnaghi építész és egyetemi professzor nevéhez köthető, az 1980-as években megvalósuló territorialista iskola kezdeményezéseit. Magnaghi a globalizáció hatásait vizsgálta meg kutatócsoportjával,

például a Po-folyó vidékének építészeti- fejlesztési tervében. Új fogalmakat vezetett be a 20. századi értékvesztés leírására:

► *de-territorializáció: A monotér elhatalmasodása, a tér „kisimulása”, homogenizálódása.*

► *újszegénység: A 20. században a de-territorializáció miatt létrejött társadalmi, környezeti problémák összefoglaló neve.*

Ezen folyamat ellen Magnaghi nem a defenzív ökológia, az örökségvédelem vagy a globális és a lokális közti vélt egyensúly, a globális megtalálása eszközrendszereit javasolja, mivel ezek a későbbi cselekményt alárendelik a korábbi események imperatívuszának. Szerinte a globális fejlődés stratégiai alternatívájaként egy ellentétes irányú helyi fejlesztés, *re-territorializáció* szükséges. Ez nem jelenti azt, hogy a résztvevők hátat fordítanak a globalizáció folyamatának, a szervezeten belül keletkező, helyi erők kezdeményezésére meginduló projekt kötődik a külső hálózatokhoz, mégis alávetik azokat a helyi igényeknek. Így a vizsgált és módosított komplex térnek valóban része marad bizonyos szinten a monotér, azonban képletesen téri pozíciója megváltozik, legfelülről legalulra kerül.

► *területi örökség: A természeti örökség és a helyi kultúra egysége, ami Magnaghi elvei alapján nem érhető meg statikus kifejezésekkel, hanem elválaszthatatlan azon viselkedésformák és cselekmények teljességétől, melyek értelemmel ruházzák fel.*

Magnaghi szemlélete alapján a helyi természeti és épített örökség védelme nem valósulhat meg a társadalmi

gyakorlat nélkül, amely támogatja és reagál léptékére és különbségeire. Mindezek alapján a Magnaghi féle Ecopolis alkotói összefoglalják az adott helyi tér totalitásának súlyát és meghatározását, tudatosan használva az idő kreatív dimenzióját, létrehozva a fenntartható ökológiai és emberi önfejlesztés folyamatát.

Lynch tájképi elemei

Kevin Lynch (1960) *The Image of the city* c. írásában mutat rá, hogy mivel a városlakók a város jelenségeit és alakzatait jelrendszerként értelmezik, a fejükben kialakul egy szubjektív kép a településről, ahol élnek.

► *mentális (kognitív) térkép: Olyan, a lakók által, szubjektív belső városképük alapján rajzolt térkép, amin a városhoz köthető jelek és elhelyezkedésük jól érzékelhetővé válik.*

Vizsgálata alapján a városkép jellegzetes, fizikai, észlelhető elemei a következő csoportosítással rendszerezhetők: (1) *utak* (paths): a haladást irányító elemek - ezek a legdominánsabbak a térképeken; (2) *szélek* (edges): élek, szegélyek, peremek, pl. folyópart, fal, lineáris szektorhatárok; (3) *területek* (districts): szektorok, kerületek, városrészek - a városkép alapanyaga; (4) *csomópontok* (nodes): elágazás, kereszteződés, várócsarnokok, terek - struktúrák kereszteződése, városközpontok; (5) *iránypontok* (landmarks): tereptárgyak, épületek, grafikai jelzések - olyan csúcsok, részletek, melyek a tájékozódást is segítik.

1. KULCSOK - A történelmi utópiák megoldásai

2. ábra: Utópiahorizont-kulcsok és a társított utópiák szerzői

A Szótárban definiált fogalmi hálózat alapján ökológikus építészeti utópia alatt egy a jelentől eltérő ideális társadalmi létre vonatkozó eszmerendszer tükröződését értem az épített tér alakításán, amelynek térbeli, fizikai megformálódása együttműködő viszonyban áll környezetével. Az utópiák a következő módon épülnek fel: a kor aktuális társadalmi problémáira válaszként megfogalmazódik egy ideológia, egy ezzel szorosan összefüggő ideális társadalmi rend, majd ezek tükröződnek az utópia építészetén és a téralakítás környezettel való viszonyán. Az utópia mindig az adott korszak az emberi élet kapcsán felmerülő problémájából ered. A krízisre adott válasz a fenti definíció alapján hármas természetű: egyszerre eszmei, társadalmi és építészeti (1. tézis témája). Ez a hármasság egy célképzetben összpontosul, amelyet Büchele (1991)

utópiahorizontnak nevez. A kutatásom során megismert utópiák, valamint az *utópizmus*, mint gondolkodásmód jellegzetes mintázatai alapján a történelem folyamán megjelenő különböző utópiák *utópiahorizontja* öt kiemelt motívum köré szervezhető. Ezek a végcélhoz szorosan köthető, visszatérő kulcsok az *Isten*, a *Tudás*, a *Szabadság*, az *Éden* és a *Valóság* fogalmi. Elemzésem alapstruktúráját erre az öt kiemelt motívumra építettem, és ezekhez társítottam a fogalmakhoz szorosan kötődő utópia példákat. Az Isten kulcshoz Platón, Paolo Soleri és Teilhard de Chardin, a Tudás témához Fourier és Campanella, a Szabadság motívumához Morus Szent Tamás és az MVRDV, az Éden képehez Nicholas Grimshaw és egy mai magyar ökofalu, a Nyimi Öko Közösség utópiáját, míg a Valóság kulcsához az egykori dél-amerikai redukciók jezsuita szerzeteseinek történetét rendelttem hozzá.

Választásaimat Choay (1997) *La règle et le modèle* című könyvében kifejtett, az urbanisztika elméletét magalapozó szöveges műfajelemzésére alapoztam. Az építészeti írásokra a történelem egy jelentős szakaszában, amikor még a vallási törvények határozták meg az emberi élet kereteit adó téri rendet is, nem volt szükség, vagy a szent iratok (pl. Korán) ezen témának szentelt szakaszai adtak konkrét instrukciókat – például a tájolás, struktúra,

szimbolikus formák tekintetében. Bár az építészeti tér leírásainak szöveges formáira már az ókortól találunk példákat, a téralakítás elméleteinek igazi kezdete a reneszánsz, mikor az ember tárgyiasítja a teret, és elszakadva a vallási törvények kötöttségeitől, a kreáció vágyától hajtva maga kezdi el újragondolni a téralkotás szabályait, a festészetben „feltalálva” a perspektivikus ábrázolást¹¹. Choay az építészeti szövegeket tárgykörük és céljuk szempontjából a már kialakított térről gondolkodó kommentátor (*commentateur*) szövegek és az épített tér létrehozására irányuló, megvalósító szövegek (*réalisateur*) két csoportjába sorolja be. A kommentátor szövegek két alkategóriája, a *tárgyasító* és az *értékelő* írások köre. Azáltal, hogy a reneszánsz idejére az épített tér önálló, vizsgálható tárggyá válik, megjelennek az első típus korai példái, Moses de Brolo (1724) szubjektív, majd a quattrocentoban Leonardo Bruni (1403) archeológiai nézőpontú város eulógiái, dicshimnuszai. Ekkorra az egyre könnyebben megvalósítható utazások révén az otthontól való térbeli, időbeli eltávolodásra (*dépaysement*) is lehetőség nyílik, az utazó szisztematikus rendszerben kezdi érzékelni a saját lakhelyét. Az Amerigo Vespucci utazásait dokumentáló tárgyasító szövegek és a misszionáriusok részletes

téri leírásai révén, a XVI-XVII. századra kialakul az *újgeográfia* szemlélete, mely szerint a téri elrendezés a társadalmi berendezkedés tárgyasodásaként is értelmezhető. Az értékelő szövegek a tárgyasító szövegek révén leírható térről egy bizonyos értékrend tükrében alkotott vélemények, észrevételek megfogalmazásai. Mivel a nyugati kultúra saját vívmányainak reflexiói révén jut öntudatának mélyebb megismerésére, a városról alkotott kommentárok világnézetek és az emberi természetről alkotott pozitív és negatív szemléletek kifejezőjévé váltak¹². A kommentátor írások mindként említett típusa nagy hatással van a térrel foglalkozó szövegek másik nagy csoportjára, a megvalósító szövegek körére. Míg a tárgyasító kommentátorok az épített teret a tervezés középpontjába helyezik, az értékelő szövegek a város és az épített dolgok rendszerbe helyezése révén fejtik ki hatásukat. Choay hipotézise szerint egy bizonyos téri rend megvalósítását célzó írásokat vizsgálva, az épített világ szemlélete kapcsán két eltérő intellektuális megközelítés jelei kezdenek körvonalazódni, felsejlenek az urbanisztika későbbi, két alapvető metódusát is meghatározó szabály- és a modellalkotás elemei. A generatív szabályok egy nyitott gondolkodási folyamat kapaszkodói, melyek építészeti vonatkozásukban a tervezési folyamat

---

¹¹ Az elképzelt városábrázolásokról bővebben I. Argejó Éva: Égi és földi város. A város toposza az európai festészetben c. remek tanulmányát (I. forrásjegyzék, Argejó, 2011)

¹² Két későbbi példával élve, míg Rousseau számára az épített téri világ par excellence elvetendő, mégis a korabeli város kritikájából

kiindulva az ősi város idealizált téri modellje felé fordul, addig Marx szintén elvetve a középkori város osztályharcot elősegítő mintáit rögzítő korabeli téri struktúrát, megoldásként az ipari várost, az ember által valaha épített leghatékonyabb település-típust képzelel el (Choay, 1997).

különböző döntéshelyzeteire adott optimális, egyedi válaszok megtalálását segítő alapelvek. Choay modell alatt az épített tér *a priori* eszméjének eszközét érti, melynek célja olyan univerzális eszköz biztosítása, amely másolható minta, bevált megoldás, lezárt gondolatsor. A szabályalkotás mentén gondolkodó szerzők általában gyakorló építész lévén technológiai vonatkozású szövegeket írnak, így az ilyen ókori és középkori művekből még hiányzik az épített tér elméleti megközelítése. A kritikai modellekre támaszkodó korai szövegek filozófusok (pl. Platón, Lukianosz, Arisztotelész) tollából születnek, ezáltal inkább társadalmi problémákra reagálnak, téri vonatkozásuk gyakran háttérbe szorul, míg a szakrális „tökéletes városok” modelljei szimbolikusak, és pont társadalmi vonatkozásukban hiányosak (I. Szent Ágoston *De civitate dei*, [413]). A reneszánsz korszakában születik meg, Choay terminológiájával élve az a két megalapozó (*instaurateur*) szöveg, Leon Battista Alberti *De re aedificatoriája* [1452] és Morus *Utópiája* [1516], amely a két eltérő gondolkodás jellemző példajaként előkészíti az építészeti téralakítás urbanisztikai elméleti szövegeinek létrejöttét. Azáltal, hogy enunciatív struktúrájuk és szemantikai elemeik kifejezése révén formai szabályosságot, és folyamatos alakulásuk ellenére viszonylagos stabilitást mutatnak, egyben megteremtik a téralakítást generatív szabályok révén értelmező építészeti traktátus, a modell eszköze révén pedig az irodalmi utópia műfaját.

Értekezésemben annak terjedelmi korlátai miatt az általam tanulmányozott utópiák olyan szűkített köre jelenik meg, amely leginkább kötődik az utópia általam definiált fogalmához és építész tervezői szemléletemhez. Vizsgálatom célja a kiemelt példákon keresztül átfogó képet adni az utópia jelenségéről, rávilágítva korproblémája, elmélete, társadalmi és téri modellje összefüggéseire. A feldolgozott utópiák társításának egyik szempontja a keletkezés tér-időbeli elszórtasága volt: különböző helyzetekben, korokban, ideológiai kontextusban született példákat választottam. Olyan utópiákat dolgoztam fel, amelyek a környezetükkel, az ökológiával többféle típusú viszonyt vesznek fel. A kiválasztott művek mind olyan alkotások, amelyek hatása erős, esetleg egész utópia-körök alapjául szolgáltak a történelem folyamán. Elfogadva Morus utópiájának megalapozó értékét, mellette az antik utópisztikus szövegek közül Platón műveit mutatom be társadalmi vonatkozásaival elemzésem szempontjából egyformán jelentős ontológiai, etikai nézőpontja miatt. A középkori szimbolikus városok bemutatására nem térek ki társadalmi vonatkozásaik hiánya miatt, de az utópisztikus épített tér jelentéstartalmát a térelemzésekben részletesen vizsgálom (vö. Meggyesi, 2011). Campanella utópiáját természetfilozófiai vonatkozásai miatt, a jezsuita redukciókat az *újgeográfiai* hagyományba illeszkedő szemlélete és megvalósulása révén választottam a kiemelt művek közé. Fénelon Bétique, Rabelais Thélème, Rousseau *Le Nouvelle Héloïse* utópiáinak világában az egyéni

tudat szabadságának állapotát nem a tér, hanem az idő adja meg (Choay, 1997), helyettük építés szemlélettől vezérelve Fourier progresszivistái téri modelljét mutatom be. Az irodalmi utópiák köréből elemzésem összehasonlításaiban egyfajta holdudvarként emlegetem Andreae Christianopolisát az arra erősen ható Napvárossal, illetve Bacon kevésbé tériesedett Nova Atlantisát a Falanszterrel kapcsolatosan. Choay „az építés ideális városa” gyűjtőnéven említi a XVI. századtól virágzó műfajt, például Dürer, Giorgio Vasari, Bartolomeo Ammanati és Leonardo da Vinci rajzsorozatait, melyekről társadalmi, kritikai vonatkozásait elnyomó illusztrációs erejük miatt nem szólok bővebben. Más vizuális művészetekben vagy a film- és színházművészetben megjelenő utópiák¹³ széles körének bemutatása helyett négy kortárs építészeti utópiát emelek ki, melyek az aktuális ökológiai problémákra adott, szerteágazó szemléletű válaszaikkal árnyalják az utópia világának gyakorlati oldalát. A modern építészet születésével megjelenő utópisztikus építészeti alkotások, stílusok elemzésére ezen téma alapos feldolgozottsága miatt nem térek ki¹⁴. A jelenhez köthető projektek választásakor a mai magyar valóság adott szűrőt, olyan példákat emeltem ki, amelyek megvalósultak, és mint új irány, friss trend hat ránk valamilyen formában a médián keresztül. A

---

¹³ A szerző utópisztikus helyeket bemutató filmek képi világáról szóló vizsgálatát l. a Fikció és hely – Jövő-képekben c. 2012/13 II. féléves dila egyéni kutatásában.

párok képzésekor arra törekedtem, hogy a vezérfogalmak (Isten, Tudás, Szabadság, Éden, Valóság) két különböző, szélsőérték szempontból váljon megközelíthetővé a történet segítségével.

Utópia a különböző korokban kiemelt problémákra reagálva nem pusztán új helyet, újfajta működésű közösséget alkot válaszul, hanem magát az embert is átformálja, újratereit. Csak ez az átváltozott ember lesz képes a megújult helyen, a megváltozott társadalom tagjaként a korproblémát megoldó, helyes és ideális életre. Utópia új embere gyakran absztrakt lény¹⁵, kreatora igényeinek, szükségleteinek megfogalmazásakor gyakran az utópisztikus gondolkodás hibáiba esik. Az *utópiahorizont* kulcsfogalmai az emberre való hatásuk, az új emberrel való viszonyuk szempontjából is jelentéstartóak, ezért vizsgálatom nézőpontjának az *emberkép* ad meghatározó irányt (2. tézis témája). A következőkben részletesebben ismertetem a kulcsfogalmakat azon kérdésfelvetések tükrében, amik a Kódex lapjain is felmerülnek, és amik téziseim további témáit is felvezetik.

¹⁴ Lásd bővebben például Coleman, N. (2005) *Utopias and Architecture*.

¹⁵ másként élő-halott vö. Az eleven halál terei, Földényi (2018)

Isten

Az Isten és az utópista ember viszonya különböző formákat ölt az utópizmus jelenségének megnyilvánulásaiban. Ha csak a nyugat-európai kultúrkört és az irodalmi utópia műfajt meghatározó kereszténység viszonyát tekintjük az utópisztikus gondolkodással, önmagában összetett képet kapunk (Sargent, 2014). A kereszténység alapeleme a legtöbb kultúrában megjelenő mitikus eutópia, az elveszett múltbeli paradicsom képe, és egy hasonló, az Istennel egységbe olvadó állapot jövőbe helyezett visszatérése Krisztus második eljövetelekor, valamint a halál után a Mennyszámban. Emellett a keresztény utópista nem csak passzív várakozó, hanem az Isten országa földi megvalósulásának aktív alakítója is társadalmi szerepvállalása révén, melyre az Egyház különböző módon hív (Büchle, 1991). Más megközelítésből nézve, az utópia bizonyos megnyilvánulásai távol esnek a keresztény tanítástól és közel az eretnecség különböző formáihoz (Molnár, 1992). Mikor az utópista ember át akarja formálni a meglévő kritizált társadalmi rendszert, gyakran az intézmények és az Egyház megszüntetését szorgalmazza, a hit szerepét helyezve előtérbe a vallás helyett. Ezáltal az ember egyedüli ura lesz saját sorsának, megszabadul a heteronómiától, azaz a személyes Isten gondviselésétől az autonómia,

azaz az erkölcsi önállóság nevében. Ez a folyamat azonban nem feltétlenül az utópizmus sajátja, hanem a korszellem változásaival is összefüggésbe hozható.

A középkorral befejeződött az emberiség azon korszaka, amikor az Isten önmagában jelentette a világ rendjét, és a szekularizált társadalomban a Tudás vette át a helyét. A művészet és annak jelentése is megváltozott - mutat rá Octavio Paz (1974). A reneszánsz és az esztétika forradalma előtt a művészet értéke a szépség és a jelentéstelenség összekapcsolódásában mutatkozott meg, a művészeti alkotások észlelhető formái jeleként működtek. Az alkotások jelentése változatos volt, ámde mindegyik jeltest a jelentés és létezés végső csomópontjával állt kapcsolatban, ami maga az istenség volt¹⁶. Szent Ágoston [413] szerint a „földi város” szolgáló: bizonyos része nem önmagáért, hanem arra alapított, hogy a mennyei város képmása, jele legyen. A modern művészeti objektum ezzel szemben autonóm valóság, végső jelentése nem mutat túl „dolgoságán”, hanem önmagára irányul, önmaga az. A szakralitással mégis valamilyen kapcsolatot fenntartani igyekvő ember számára a templom helyét átvette a múzeum vagy a könyvtár. A tudomány alapú deszakralizált világ mégsem váltotta be a racionalitás talaján hozzáfűzött reményeket. A világ rendje, működése a szaktudományok kezében szétforgácsolódik, az

---

¹⁶ Vö. Jurij Lotman vélekedése In Voigt Vilmos: Bevezetés a szemiotikába. Gondolat Kiadó, Budapest, 1977. p. 109.

ember számára már egészében nem megragadható, megérthető. Mindeközben az Isten távollétében újraszervezett etika, törvénykezés, jog, adminisztratív működés mintha nem felszabadítana a korábban vallás adta kötöttségektől, hanem újabb, állandó korlátokat helyezne az egyén útjába.

Az Isten hívószóra felelő két történet, Platón és a Teilhard de Chardin filozófiájából kiinduló Paolo Soleri világi hasonló kérdéseket különböző módon közelítenek meg. A történelem folyamán vajon távolodunk vagy közeledünk Isten felé, az evolúció romlás vagy fejlődés? Az ideális ósállapot a múltban vagy a jövőben van? Isten az absztrakt harmóniában vagy a Krisztussal való személyes kapcsolatban mutatkozik meg? Az Isten körüli kérdések az építészet vonatkozásában a téralkotás, a helyfoglalás szakralitásának kérdéséig is elvezetnek (*3. tézis témája*). A természeti térből való térszelet leválasztása az építés aktusán át olyan ősi feszültséget érint, amit Choay (1997) az építés perverziónaként említ, amire a korai építészetelméleti írások is utalnak¹⁷. Georg Simmel megfogalmazása mentén a romok annak jelei, ahogyan „a természet bosszút áll, amiért a szellem megerősöskolta őt egy építmény formájában, s rákényszerítette a maga elképzeléseit” (Földényi, 2018). A téralkotástól való félelem az oka, hogy

Platón szakralitáson nyugvó társadalmának terei feloldódnak, építészete nem artikulált, ahol mégis, ott motívumai pusztá jelek, mitológiai eszközök. Ez indokolja azt is, hogy Soleri víziójában az egymás gondolataihoz közeledő emberiség a természettel is összeforr, és helyfoglalása szakralissá válik attól, ahogy a város létezésében összekapcsolódik az ökoszisztémával.

Tudás és technika

A szekularizált ember számára a világ érthető a vallásos világgép nélkül is, így ma a technológia és a tudomány nyújt magyarázatot az ember számára. Ahogy Saint-Simon (1810) szerint, minden nagy korszakban az emberiség új hitkézletből merít erőt - az ő korában a tudomány szintéziséből -, úgy mai teológusok szerint az Isten vagy abban van, ami „ultimate concern”¹⁸, vagy a tudományos-technikai fejlődésben. Az új tudományban a hangsúlyok eltolódnak, a tudományágak átrendeződnek, és különösen nagy figyelem fordul a kommunikációs eszközök felé. Nagy Sándor uralkodásának idején, a görög civilizáció korában, mivel jelentősen javult a korábban elszigetelt világrészek közti kommunikáció, már a sztoikusok bevezették a világpolgárság fogalmát. A leegyszerűsödő kommunikáció révén létrejövő egység

---

¹⁷ Például L. B. Alberti De re aedificatoria, lásd bővebben Choay (1997)

¹⁸ Paul Tillich teológus fogalma: alapvető, létünkkel, hitünkkel kapcsolatos, szakralis “ügye”, gondolkodása az embernek.

(Wainwright, William (2010-09-29), "Concepts of God", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Stanford University, retrieved 2011-01-01.)

kialakulásának gondolata Teilhard de Chardin (1955) filozófiájában vagy Julian Huxley (1975) vízióiban olyan szintre emelkedik, hogy az egész emberiség egyfajta telepatikusan működő közös gondolat-állományú koegzisztenciává válik. Ám akad egy probléma. A fejlődésben vakon bízó ember azt hiszi, hogy a technológia segítségével létre lehet hozni az általános egyenlőség paradicsomát, de elfelejti, hogy az ember - bármekkora is a technika fejlődése – ezáltal még nem léphet ki emberi állapotából.

Oakeshott (2003) szerint a politikai racionalizmus legnagyobb problémája, hogy a tudást egyoldalú szemlélettel közelíti meg. A tudás kettős természetű: egyrészt része a technikai vagy explicit tudás, ami a tevékenységek megfogalmazott, tanulással elsajátítható szabályait jelenti, másrészt része a gyakorlati vagy implicit tudás, ami nem megfogalmazható, változó, és csak inaskodáson keresztül nyerhető el. A racionalizmus az előbbi, formalizálható tudást ismeri csak el, a tradicionális tudás babona a számára. Ez a bizonyosság központú szemlélet mechanikus világképekkel párosul, amelyek egy típusú problémára egyetlen helyesnek ítélt megoldással felelnek (Kádár–Tóth, 2012). A politikai racionalizmus szülte univerzális megoldások ezért egyformaságot eredményez-

hetnek, az ésszerűen megalkotott utópiák modelltársadalmi és modellterei racionálisak, egyetlenek, típusként ismétlődők - és eközben egyoldalúak¹⁹.

A tudásba vetett hit egyik hatása, hogy az embert a fizikai világ leírhatóságának mintájára önmaga megfejthetőségével téveszti meg. Kérdés, hogy Fourier Falanszterében a felszabadított ösztönökkel élők megtalálhatják-e a tudomány által számukra előírt boldogságot. Másik eredménye a tudás alapú emberi újítások túlértékelése, hajszolása. Campanella Napvárosában hiába minden felhalmozott ismeret a megfoghatóról a tudás metafizikai-természetfilozófiai spiritualitáshoz vezet vissza. „A technorealizmus mondanivalóját egy mondatban úgy foglalhatnánk össze, hogy még több technológia nem egyenlő még jobb, vagy minőségileg más társadalommal” (Pintér, 2007). Az építészet irányából tekintve, az új anyagok, struktúrák feltalálásával nem jár kéz a kézben egy jobb környezet, az emberi használatra egyre tökéletesebb tér. Az utópiák építészeti formái a működéssel, életmóddal gyakran nem állnak direkt viszonyban (*4. tézis témája*). Az új öko-városok ezerszer ismételt, amerikai metropoliszok felhőkarcolóiból felépülő tájképe nem mesél új, fenntartható és energiahatékony szemléletről -

---

¹⁹ „A minden betegségre gyógyírt nyújtó tudomány; a háborúk szükségszerűségét mellőző és minden népet egyetlen emberi családba tömörítő kereskedelem; az erkölcsöt és a vallást egy biztonságos alapra terelő kutatás; a találmány, mely az egész emberiség számára lehetővé teszi, hogy csak egy pár órát

dolgozzon naponta, s ezt sem lélekromboló módon, fennmaradó idejében pedig gondtalan és boldog lehessen – mindezek immár meseszerű víziók” (C.F.G. Masterman in Beaumont, 2005, p. 14).

ahogyan a Falanszter vagy a Napváros falai közé zárt, utcányi folyosókról nyíló ezernyi lakás sem ad másfajta otthont a benne élő megreformált lakóknak. Bár a két város motívumai illusztrációként jelzik az új lét esszenciáját, a város és a ház építőelemeiben mégsem változik meg.

Szabadság

Annak ellenére, hogy a technológia nem változtatja meg a társadalom minőségét, az egyénre és a társadalom működésének kulturális, politikai, pszichológiai feltételeire jelentős hatással van²⁰. Az ősi, megszemélyesítő, kinetikus viszony az eszközök és használóik között azt eredményezi, hogy ma a számítógép, vagy a szintetikus anyagok ugyanúgy meghatározzák, bizonyos szempontból leszűkítik a világ megértését és helyünk érzékelését a Földön, mint bármely eszköz tette a múltban. Bár eszközeink - az alulról vagy felülről megszervezett rendszerek, intézmények vagy a virtuális jelenlét és kommunikáció látszólag szabadságunk érdekében működnek, másik oldalról éppen annak elvesztésében részesek. A szabadság egy aspektusa az Istentől távolodó, technológiától korlátozott ember vágyképe.

A Szabadság két végpontját mutatják meg Morus Utópiája és az MVRDV Freeland projektje. Az

egyenlőség vagy a különbözőség hozza meg a szabadságot az ember számára? A változás hiánya és korlátlan folyamatossága, a tér statikus átláthatósága és gélyszerű hőmpölygése áll szemben egymással a két utópiában. Az Egyetlen város és a Bármilyen város, a végletes közösségi modell és az egyéni modell mintha mégsem különbözne olyan nagyon eredményeiben. Eszköz a tér is. Platóni pharmakon, egyszerre méreg és gyógyszer, ami befolyásolja használója hangulatát, mozgását, viselkedését, életét (*5. tézis témája*). Egyre több eszköz jelenik meg az épített terekben, az emberi igények és szabad vágyak sorára reagálva. Sokasodik a házak működését lehetővé tevő, az egyre emelkedő komfortszintet fenntartó gépek és luxus kellékek száma is. Mindezek korunk újabb, igen jellemző betegségének tünetei, az eszközhalmazás jelenségei. Vajon az ad szabadságot, ha a tér stabil és átlátható vagy ha folyamatosan alakítható a személyes igényeknek megfelelően? A végletes szabadság kontextusában az építész szerepe is kérdésessé válik a téralkotás folyamatában. Felcserélhető-e az építész az idő változásának hatásától óvó közösség rekonstruáló figyelmével, vagy a térhasználó állandó, korlátlan kibontakozásával?

---

²⁰ vö. Castells vélekedése: Az eszközök nem csak az egyéni viselkedésmintákat változtatják meg, hanem ezek analógiáit, a szociális intézményeket is (ld. Platón Állama). (Castells, 1996)

Éden

A Szabadság és az Éden kulcsai összefüggenek: ezek a mindenkori kötöttségektől való eltávolodás eszközei szellemi és fizikai értelemben. A szellemi, ideológiai szabadság egy-egy szélsőértéke az őrület vagy a szélsőséges liberalizmus. A téri szabadságé vagy az üresség, vagy az Éden. Az Éden a tökéletes hely ősképe, amely mindent biztosít lakójának, és ahol az ember szabad, boldog életet élhet harmóniában a természettel, annak téri módosítása, megzavarása nélkül. A Paradicsom urbanizált változata a mennyei Jeruzsálem, amely már nem csak egy egykori ideális állapot rekonstrukciója, hanem egy „új ég és új föld teremtése” (Meggyesi, 2013, p. 329).

Az elveszett Éden kialakítására két út nyílik tönkretett ökoszisztémánk háttére előtt: az egyik a bolygónk kötöttségeitől történő elszakadás, a másik a földi viszonyok lassú, szélmalomharcnak tűnő javíthatása. A két út két modellt vet fel. Egyrészt a kísérleti tereket, amelyek a földtől elszakított rendszerű, mesterséges természeti terek, másrészt azokat az ismerős, a jelenlegitől alig különböző tereket, amelyekben a szemlélet és életmód különbözik a ma általános fogyasztói mintáktól. Az ökofalu csoportok ilyen kontraszttársadalmak, akik nem követik a média diktálta, a többségi társadalomra érvényes trendeket, hanem saját erőből, tudatos döntéssel egy más életmód megvalósításának kísérletét vállalják fel, gyógyítva az őket körülvevő társadalmi, természeti és épített környezetet. A megoldás számukra nem elzárta,

érintetlen lombik-éden, hanem a mindennapi falu felfrissülő közege. Az Éden a környezettel való viszony kérdéseit veti fel: a szabadság felé törekedve szükségleteink, vágyaink és az ezeket támogató technológiák milyen módon hatnak fizikai környezetünkre? Milyen etikai kötelességeink vannak az ökoszisztémával szemben, amelynek részei lennének? Végül az épített tér alkotásának milyen etikai vonatkozásai vannak? (6. tézis témája).

Valóság

Ahogy a környezete és közössége megjavítására vállalkozó ember továbblép a pusztá vágyakozáson, rátér a megvalósítás, az *alkalmazott utópia* útjára. A valóságot ilyen kontextusban lehet kulcsnak nevezni, olyan szemlélet központi elemeként, ami a terv és a fikció realitással való kapcsolatán alapul. A Valóság kulcsa olyan megoldást kínál, ami magában foglalhatja mind az Isten, a Tudás, a Szabadság, az Éden helyesen értelmezett fogalmait nyújtotta segítséget az utóipahorizont felé való törekvésben. A valóság szemlélete, mint egy korprobléma megoldásának lehetséges kulcsa az *utópizmus* mintázatai között gyakran megjelenő absztrakció ellen dolgozik, és segít az elérhető célok kitűzésében, az alkalmas, használható eszközök kiválasztásában. A valóság viszonyainak szem előtt tartása az *emberkép* kialakításakor, az ember valós természetéhez, valós igényeihez való igazodásban, és az emberi karakter kiszámíthatatlanságának,

önrendelkezésének, a szabad akarat megvalósulásának lehetőségeiben érhető tetten.

Mindez az olyan utópiák esetében jelenik meg, amelyek túlléptek az irodalom szintjén a megvalósulás fokára, és hosszú távon működő modellnek bizonyultak. A dél-amerikai keresztényszocialista köztársaság realizált utópia, ami több mint másfél évszázadon át működött. A szerzetesek a valóság részletes megismerésére kiemelkedő hangsúlyt fektettek, és az indiánok saját világának továbbépítéseként ismertették meg velük tudásukat és hitüket. Az európai tudás és kultúra ezáltal áldássá, és nem az eszközökben megbújó

átokká vált az évszázadokkal lemaradt nép számára. Az építészet amint túllép a terv szintjén a fizikai valóságba, az élet színterévé válik, megannyi vonatkozása, hatása van az emberre és környezetére. Ezt a komplexitást komolyan véve a téralkotó nem elégedhet meg az építészet pusztán műszaki, szorosan vett építészeti vonatkozásaival, és nem választhatja meg szelektíven megoldandó feladatát és eszközeit. Emellett azt sem képzelheti, hogy az építészet eszköz lehet mindenre, vagy hogy maguk az építészeti eszközök *per se* nem szülhetnek problémákat. Az építészet egyre újabb kérdéseket vet fel az életről, és végtére magáról az emberről is.

2. KORKRITIKA - Kreátorok

Platón, Teilhard de Chardin, Fourier, Campanella, MVRDV, Morus Szent Tamás, Grimshaw, magyar ökofalvak alapítói, jezsuita szerzetesek: mind kreátorok. Koruk problémáira adott válaszaik gondolati spektruma egészen széles univerzumot képes felölelni. Ahogyan az irodalmi utópiák szerkezetét az utópia fogalmi hármasságával összefüggésben a korkritika, a modelltér, és a modelltársadalom leírásai adják (Choay, 1979), elsőként a szerzők korszakainak kríziseit emelem ki vizsgálatomban. Céлом, hogy összefoglaljam a kilenc kreátor korának kritizált fő motívumait, személyiségük, egyéniségük karakterének felvillantása mellet. Az ismertetés után saját szempontrendszerem alapján emelem ki a szituációk párhuzamait.

Platón (Kr.e. 427-347)

A Kr.e. VI. és III. század között Itália, Szicília és az égei szigetek az új kezdet helyét jelentették, Milétozból csaknem 300 új város nőtte ki magát (Mumford, 1922). Platón korproblémájának hátterében Athén a Kr.e. V. századtól tartó elzúllése állt. A pelloponézosi háborúban Attika porig égett, a zsarnok uralkodók sora továbbmélyítette a káoszt,

az ipar versenyképességét pedig meggyengítette, hogy a vállalatok vezetői pusztán a haszonszerzésre koncentráltak. Megnőtt a szabad polgárok proletársorba csúszó rétege, akik saját termelőeszközök híján az állam támogatását várták el. Periklész korábban ellenzolgáltatással díjazta a politikai részvételt, feladatot adva az alsóbb néprétegnek is. A retorikai, politikai és logikai tudományok felvirágoztak ekkor, megteremtve a szofisták filozófiájának társadalmi alapjait. A termelőeszközök korszerűsödésével a gondolkodók figyelme a természet értékei felé fordult²¹. Platón az ideális társadalom morálját a Timaiosz dialógusban a kozmikus világrendből vezeti le, párhuzamba állítva a mikro- és makrokozmoszt. Eszköze a hanyatló Athén megmentésére a nevelés, oktatás és politikai részvétel, ami által az isteni rend a társadalomban is megvalósulhat. Hérakleidész Pontikosz feljegyzése alapján Platónt senki sem látta (szertelenül) nevetni egész életében (Müller, 1848). Többször is szembenézett a halállal Dionüsziosz szicíliai türannosszal folytatott vitái révén. Történt, hogy egy ilyen eszmecsere végén megkötözve hajóra tették, rabszolgának adták, de a filozófus kiszabadulta után is újra vállalta a vitát az uralkodóval.

---

²¹ A püthagoreus és atomista természetfilozófiák együttállása jellemezte a korszakot. A püthagoreusok a számokat tartották a dolgok formájának és anyagának, a kapcsolatok, harmónia és a dolgok végső lényege kifejezőinek. Hitték, hogy az Isten

geométer, a kozmosz "szép rend". Démokritosz követői, az atomisták fizikai módon, az anyagból kiindulva közelítettek a természethez, és az ok-okozati láncolatok felfejtésén igyekeztek.

Pierre Teilhard de Chardin (1881-1955)

„A Tudomány bizony elérkezett arra a pontra, amelyen már megkívánhatja, hogy tekintetünk könnyedén hatoljon a legrejtettebb dolgok mélyére, s ugyanakkor fel is tudjon emelkedni nagy egységek teljes és összehangolt meglátására” - mondta XII. Piusz pápa a Pápai Tudományos Akadémiához intézett beszédében (1955). Az egyre differenciálódó szaktudományok a XX. századra épp az egészről alkotott kép lehetőségét vették el, a tudomány az emberre vonatkozó eredményei nem voltak megfogalmazhatók²². A paleontológus végzettségű jezsuita szerzetes, Teilhard de Chardin küldetése egy a vallásból kiinduló modern tudományos szintézis volt, ami a Teremtés nagyságát és szépségét mutatja meg. „Miként Szent Pál számára, akként Teilhard de Chardin számára is, Krisztus a világ egész történetének tengelye és célja, a titokzatos Omega, aki felé összpontosulva törekszik minden fölfelé tartó erő (Widiers, 1968)”. Chardin prófétai elánnal hirdetett, egyfajta pozitív, megnyugtató derűt sugalló felfogása szerint a világegyetem egyre fejlődik, és ezen kozmikus fejlődés beteljesedése és végpontja a kereszténység Jézus Krisztussal.

---

²² „Aquinói Szent Tamás óta már egyetlen teológus sem vonja kétségbe, hogy - jelentős szintkülönbségük ellenére - belső összhang van a természetes és a természetfeletti rend között. A középkorban e két rend harmonikus összehangoltsága úgyszólván kézenfekvő volt; ezt azonban korunk embere, aki szenvedélyesen hisz a modern tudomány fejlődésében, már több

Paolo Soleri (1919-2013)

Soleri épített struktúrái Teilhard de Chardin eszméinek fizikai leképezései. A túlnépesedés problémája kapcsán a mester a közösségi lét új formáját, az extrém sűrűségű együttlakás lehetőségeit vizsgálta. Mindezt az ember szellemi és spirituális fejlődésébe vetett hit mentén fogalmazta meg, szemben a technika fejlődésére apelláló más megoldásokkal²³. Miután 1946-ban lediplomázott, csatlakozott Frank L. Wright Taliesin Egyesületéhez. Később elküldték, mert azt merete mondani, hogy Wright helyett neki kellene Olaszországban kiépítenie az egyesület új ágát. Hazatérve megtervezte a Sulimene család kerámia gyárát Vieti sul Mare-ben. Ez a megbízás meghatározta további karrierjét, a technológia szakértőjévé vált, legtöbb projektjét kézzel készített kerámiáinak eladása alapozta meg. 1951-ben létrehozta a Cosanti Alapítványt Arizonában. Értékelése szélsőséges: „Soleri még mindig kint van Arizonában és Arcosantit építi... Folyamatosan az eszkatológiáról²⁴ beszél, de senki sem ért ebből semmit, így kevés gyakorlati hatása van várostervezésre” (Garreau, 1992). A más körökben nagy tiszteletnek örvendő, karizmatikus mester 2013-ban bekövetkezett halála után is tovább élnek kísérleti közösségei.

ponton nehezen veszi észre.” - jegyzi meg Widiers (1968) Az Emberi Jelenség előszavában.

²³ vö. Nicholas Grimshaw, lásd bővebben Eden projekt.

²⁴ értsd. végítélet

Charles Fourier (1772-1837)

A XIX. század elejére a változás két nagy hulláma is átsöpört Európán: a francia forradalom és az ipari forradalom. A királyságot felváltotta a köztársaság, az ipari kézi munkát a gépi termelés. A népesség megnövekedett, a különböző rétegek keveredni kezdtek. A gyárakban a legalapvetőbb higiéniai feltételeket sem teljesültek, általános volt a gyermekmunka (Mumford, 1922). Az utópista szocialisták, például Fourier, Owen, Cabet számára a kor egyik problémája az elidegenedés (*aliené*) volt, amely a különböző társadalmi osztályok közötti kizsigerelő kapcsolatokat, az emberi természettől való elfordulást jelentette (Choay, 1979). Progresszívista modelljeikben a megoldást a fejlődésben, a racionalizmus erejében látták. Eközben a romanticizmus is a korszellem része lett, idealizálva a normákkal való szakítást, az egyéniség felszabadulását. Fourier úgy gondolta, hogy a newtoni törvények mintájára felfedezte a társadalmi interakciókat irányító törvényeket. A társadalmi harmónia nyitját a szenvedélyek felszabadításában látta, mind a munka, mind a szerelem terén. Egyszerre fordult múlt és jövő felé: látnoki tervei keverednek a mezőgazdasági termeléshez való visszatérés víziójával. Gondolkodói hajlama ellenére egész életében kereskedőként a pénzvilágban mozgott.

Tommaso Campanella (1568-1639)

Campanella az új kor prófétája, furcsa szerzet(es) (Almási, 2010). Az 1599-es calabriai felkelés szellemi atyja, amelynek a Napváros valójában programjaként tekinthető (Bock, 1974)²⁵. Ügyvédje javaslatára az inkvizíció előtt örültnek tette magát, ám kissé már szenilis korában is fogyhatatlan energiával, prófétai arroganciával hirdette tanait. Grafomán, több mint 60 könyv szerzője. Nagy hatással voltak rá cellatársai, a hozzá hasonló természetfilozófiát valló Giordano Bruno és az utópisztikus Francesco Pucci. Holisztikus, asztrológiai beállítottsága miatt a késő reneszánsz hermetikus és okkult irányzatának képviselője, mint Bernardino Telesio. A XVI. század romlott egyháza miatt szerzetesek ellen forduló „machiavellista” európai valóságban aranykort, az ártatlanság állapotába visszahelyezett új kereszténységet hirdetett. Számára Isten nem antropomorf, hanem maga a természet, Krisztus pedig csak nagy törvényhozó. Kolumbusz és Galileo felfedezéseinek eredményei nagy hatással voltak rá, ezek számára a tapasztalat győzelmét hirdették a tekintély felett. Talán legnagyobb tette, hogy felismerte és kimondta a kereszténység és a tudományos tudás között feszülő hasadékat, amit a kereszténység a kor tudásához való „igazításával”, megreformálásával akart áthidalni.

---

²⁵ Bock írásában összeveti a periratok és A Napváros szövegét.

Morus Szent Tamás (1478-1535)

Morus olyan, mint Hamvas Arlequinje (Ugron, 2011). Ő „az a mindenkori figura, ki itt él köztünk és mégsem ebben a világban. Itt létezik velünk együtt fizikai valójában és átlát társadalmunk minden egyes fonálán. (...) Nevet mindenben, irónia jellemzi” (Hamvas, 1987). Morus 25 évesen már ellentmond a királynak az alsóházban, megvédve a népet egy újabb adótól²⁶. Kancellárrá nevezték ki, de a protestantizmusba hajló intézkedések miatt lemondott. Mikor a királyt a pápa kiközösítette az Egyházból, esküt követelt híveitől az új törvényre, Morus megtagadta ezt. Meghurcolása ellenére képes volt derűjét megtartani. Anglia problémái megjelennek az Utópia lapjain: a középkori városgazdaság és a hűbéri Európa felbomló háttere előtt kiéleződött a feudalizmus krízise. Létkérdések és saját kérdései szintén felsejlenek: elgondolkodik, szabad-e udvari szolgálatot vállalni. A merev törvénykezést elutasítja, rávilágít a bűncselekmények társadalmi, gazdasági okaira. A rendiség helyébe iparosságot és parasztságot összeolvasztó társadalmat, a védtelen egyén helyébe állami gazdálkodást javasol. A lelkes hit és a tétovázó hitetlenség között félúton, arlequin-i tiszta szabadsággal, tréfálkozva vág a szemünkbe egy lehetséges, furcsán megtörtént valóságot.

---

²⁶ „Egy tejfölösszájú okvetetlenkedő meghiúsította az ön tervét.”- mondta a Margit hercegnő hozományáért kivetni

MVRDV (az építésziroda alapítása: 1993)

Winy Maas 60 éves holland építész. A sűrűbb, zöldebb, élhetőbb városok tervezésének nyitját a használóközpontúságban, innovációban és fenntartható működésben látja. Jacob van Rijs 5 évvel fiatalabb. Úgy tartja, az építészet az emberről szól: a jó terv révén az emberek boldogok, elérik céljaikat. Ám ehhez bátorság kell: könnyű úgy boldoggá tenni valakit, hogy azt kapja, amit vár, de még jobb, ha az építész váratlan megoldása valóban javít az életén. Nathalie de Vries az épületek inkluzív mivoltát, az együttműködést helyezi előtérbe. Kiemeli a kutatás alapú tervezés fontosságát, ami lehetővé teszi az új archetípusok és kivitelezési módszerek kifejlesztését. Ezáltal a várostervezés új időszaka kezdődhet, az épületek magukban hordozhatják az ismeretlen, határtalan jövőt (MVRDV, 2019). Három tervező, három gondolat az MVRDV építészirodából. Az iroda kutatásának aktuális témái a nagyvárosok problémáira reagálva a sűrűség, a diverzitás és a transzformáció. A tervezésben a tér újraszervezését, a formai komplexitást, a kormány, civilek és városi szövet kapcsolatainak újrafogalmazódását. Az építészet, mint eszköz használata, de az ember felé forduló figyelem jellemzi az irodát. Bátorság, önszerveződés, liberalizmus, egyfajta demokratikus közügy-építészet hatja át az MVRDV projektjeit.

tervezett adó meghiúsításakor az egyik miniszter a királynak. (Új Szó online 2012. aug. 19.)

Nicholas Grimshaw (1939-)

Az 1997-es Kyoto-i Egyezmény még igen szigorú szabályozásokat hozott az üvegházhatást keltő gáz kibocsátás tekintetében. Az ökológia összeomlás első komoly hírhulláma a '80-as évektől odáig vezetett, hogy a mesterséges, a Földtől teljesen független működésű ökológia reprodukálása igény lett a '90-es évekre. 1990-ben Edward P. Bass megépítette a Biosphere 2-t, egy hermetikusan elzárt önfenntartó ökoszisztémát az arizonai sivatagban. A projekt sikertelensége után a szigetszerű próbálkozások nyitottabbá kezdtek válni, az Eden Projekt biomjai már nincsenek teljesen elválasztva a környezettől. A különbség az eltelt évtized gondolkodásmódjának változását mutatja: rezignáltság lett úrrá a közvéleményen. A 2002-es Új Delhi-i Nyilatkozat naiv bizonyossága szerint a technika mindenre megoldást jelenthet. Grimshaw életművének egy olvasata az ember technikával való viszonya. Édesapja repülőgépmérnök, ő maga is ilyen szemléletben tekint az építészetre²⁷. Fosterrel vagy Hopkinsékkal ellentétben nem a hi-tech irányt követi, hanem Paxton és Brunel (ti. a Crystal Palace mérnökei) munkásságát folytatja (Grimshaw, 1992). Az emberiség fejlődése számára összekapcsolódik a technika fejlődésével.

---

²⁷ "Anyagokról és szerkezetekről van szó, amik a valóságban működnek, szemben a dekoratív dolgokkal. Nem találsz egyetlen

Nyimi Öko Közösség (formális alapítás: 2010)

Az ökofalu tagjainak elsődleges mozgatórugója a közösségi létforma megélése. A mai kor ehelyett az individuum jelentőségét, az egyén korlátlan szabadságát sulykolja, hiányzik társadalmunk működéséből a gyengébbek valós védelme. A közösség tagjai főként fiatal felnőttek, biológus, könyvkötőművész, pszichológus, tűzszonglőr, nemezelő, kertész is van közöttük. A vállalkozó tagok a globalizált pénzforgalmi rendszerekben maradványként folytatták munkájukat, csak környezetükön változtattak. Mások elhagyták multinacionális vállalat munkahelyeiket, és vágyott új hivatásba kezdtek. Az újabb csatlakozók kertészkedésre érkeznek, és már rendelkeznek vidéki tapasztalattal. Az ökofalvak lakóinak az átköltözés után a mai magyar aprófalvak fennmaradásának nehézségeivel kell szembesülnie. Nyim népessége csökken, a fiatalok munkalehetőség híján elhagyják, a szomszédos településeken dolgozó lakók pedig csak „alvóvárosként” használják a falut. A helyi gazdálkodásra, piac létrehozására nincs igény. Mindennek ellenére a falusi ünnepek szinte havonta jelentenek közösségi programot az itt élők számára. A beköltözők a kezdeti időszakban csak „jöttmentek” az őslakosok szemében, az együttműködés a különböző intellektusú, világlátású csoportok között lassan alakul ki.

darab felesleges elemet egy jachton: minden egyes csavar a kiszámolt terhet viseli” (Grimshaw, 2018).

A dél-amerikai redukciónak jezsuita misszionáriusai (jezsuita jelenlét Dél-Amerikában: 1560-1767)

A keresztény szociális tanítás az emberi méltóságon és a földi javak közösségi rendeltetésén nyugszik (Muzslay, 1997). Éles kontrasztban áll ezzel, ahogyan az európai gyarmatosítók évente megtámadták Dél-Amerika őslakos törzseit, telepeiket lerombolták, a férfiakat elvitték, az időseket lemészárolták. Montesquieu (1748) így ír: „A jezsuiták dicsőségére válik, hogy (...) jóvá tették a spanyolok pusztításait, és megkezdték a sebek gyógyítását, amelyek az emberi nemet sújtották”. Ez azonban nagy áldozatokat követelt: az első misszióba hajózó szerzeteseket egy hugenotta tengernagy kivégeztette. A mamelukok ellen a spanyol hatóságok segítséget nem adtak, áttörést az indián katonaság felállítása jelentett. Asunción püspöke, a gyarmati kormányzó 1649-ben az egész jezsuita rendet kiközösítette az egyházból²⁸. 1754-ben a kiépített missziós területek egy részét a spanyol király átadta Portugáliának²⁹. 1767-ben a portugál és spanyol királyok rendeletére a dél-amerikai missziók 564 jezsuitáját börtönbe zárták vagy megölték³⁰.

---

²⁸ Saját egyházi előjáróik a gyarmatosítók érdekeit tartotta szem előtt, a spanyol kultúra terjesztését érezték feladatuknak. A jezsuiták ezzel szemben az indiánok kultúráját igyekeztek megőrizni, és a keresztény hittel „megszentelni”.

²⁹ A határmódosítás mögött egy az akkori madridi angol nagykövet, B. Keene által irányított, szélsőséges liberális, szabadkőműves összeesküvés állt, amivel a 18. századi fejedelmi abszolutizmus szövetkezett (Muzslay, 1997).

Összegzés

A kilenc választott szerző háttérének ismertetése után ezeket a következő szempontok alapján hasonlítom össze: (1) korszakhatár; (2) korprobléma jellege; (3) szintézis; (4) személyiség (l. 1. táblázat az Ábragyűjteményben).

A vizsgálat alapján kitűnik, hogy az utópia gyakran a korszakváltásokhoz kötődően jön létre, az alkotók egy romlott, már-már széthulló világrendben keresik saját megoldásaikat. A kiválasztott utópiák az elképzelt idővonalon hatalmas távlatot, a XV. századtól napjainkig fedik le a történelmet. Platón a Krisztus előtti V.-IV. század, Morus a XV.-XVI., Campanella a XVI.-XVII., a jezsuita misszionáriusok a XVI.-XVIII., Fourier a XVIII.-XIX. századok fordulóján éltek át. Chardin belekóstolt a XIX. és XX. századba, Soleri a XX. században alkotott. Grimshaw és az MVRDV építészirodái a XX.-XXI. század fordulójának voltak szemtanúi, hasonlóan a Nyími Öko Közösség tagjaihoz, akik viszont már a XXI. században alakultak közösséggé. Érdekes rokonságokat mutat, ha korproblémáik jellegét tekintjük: Platón Attika romlása és Athén bukása korszakát élte meg, mely a

³⁰ Az indián vezető réteg kineveléséért független állam szervezésének bűnével igyekeztek rontani hitelükön, a portugál Pombal és a spanyol Aranda nyílt lejárató kampányt folytatott ellenük Európában.

gazdasági és politikai romlás, elnyomás időszaka volt, hasonlóan a jezsuiták háttéréhez, akik a gyarmatosításkor tapasztalták meg egy társadalmi réteg lecsúszását. Azonos jellegében a gazdasági és politikai helyzet Morus és Campanella korában is a középkor vége, későreneszánsz időszakában, ahol a gazdasági-politikai elnyomó rendszer az egyház romlásával párosult. Párhuzam fedezhető fel Fourier és a mai ökofalvak kiemelt korproblémája között, ami egy kialakult új gazdasági rend - ipari forradalom és globalizáció - emberi lakókörnyezetre és lakókörülményekre gyakorolt negatív hatásában gyökerezik. Soleri, az MVRDV és Grimshaw környezeti problémára keresi a választ: az első kettő a túlnépesedés, a városi beépítés sűrűsége révén felvetődő kérdésekre, az utóbbi a bioszféra romlásának jelenségére.

A megoldás sok esetben egy szintézis, az adott kultúra múltjának egy elvesző értéke párosítva a jövő egy új kulcsmotívumával. A korszakváltáskor meglátott hiba, hiány minden esetben az utópia kiindulása, ennek megtükrözéséből, inverzéből nő ki a megoldás³¹. Platón esetében az athéni gazdagság és a spártai puritanizmus igényszintjeinek, Campanellánál és Chardinnél a változatlan vallás és a fejlődő tudomány összeegyeztetésére láthatunk

példát. Fourier, Soleri és Grimshaw esetében a valaha volt, emberi vagy környezeti értelemben vett természet szerinti élet és az ipari, technológiai fejlődés szintézise történik. Az MVRDV szintén így jár el, annyi különbséggel, hogy a technológia fejlődése nem az anyagot, hanem a kommunikációt érinti megoldásában. Morus, a mai ökofalvak és a jezsuita redukciók utópiái mögött a korszakban elvesző emberi méltóság és a tudomány - szervezés, pszichológia, XVII-XVIII. századi ismeret - találkozása jelenti a megoldások kiindulópontját.

Végül, ha összehasonlítjuk a bemutatott kreatórok személyiségét, hivatását, kitűnik, hogy szinte bárkiből válhat jó utópista, az alkotók szakmái igencsak különfélék. A bemutatott szerzők közül sokan építészek: a jezsuita misszionáriusok közül többen, Soleri, Grimshaw és az MVRDV tagjai is. A másik, többeket felölelő csoport tagjai szerzetesek: Campanella, Teilhard de Chardin, és a jezsuiták. A harmadik, sokszínű csoportba sorolható a filozófus Platón, az államférfi és jogász Morus, az üzleti utazó Fourier és a különböző végzettségű ökoközösségi tagok. Mindannyiuk közös vonása viszont a gondolkodó hajlam, a tervező szemléletmód és a kemény, nyakas, karakán és kitartó személyiség.

---

³¹ Lásd bővebben az 5. fejezetben Morus Utópiája modellterének leírásakor az utópia tükörszintje fogalmához kötődő szakaszt.

3. KÖZÖSSÉG - Modelltársadalom

Az *irodalmi utópia* struktúrájában a korkritikát megfogalmazó első szakasza után leggyakrabban a modelltér leírása következik (Choay, 1979). Elemzésemet ennek ellenére a modelltársadalmak bemutatásával folytatom, mivel így válik majd jól követhetővé, hogy a vizsgálati szempontomból központi modelltér hogyan épül a korkritika problémafelvetéseire reagáló modelltársadalom struktúrájára. Az utópia pozitív ereje, hogy a társadalmi létre vonatkozó megoldáskeresés a pusztán kritikát építő, teremtő energiává formálja át. Az utópiák célja tágabb értelemben véve az ideális társadalom, szűkebb értelemben az eszményi közösség kialakítása, azaz a modelltársadalom megalkotása. Ez a társadalmi működés válik a téri modell alapjává, az építészet így mindig másodlagos, de egyszerre elhagyhatatlan jelentőségű, hiszen a közösségi élet új módjait tartja fent és szolgálja ki.

A modelltársadalmak általános bemutatása során kitérek arra, hogy a keletkezési korszak előző fejezetben bemutatott valós társadalmi rendjével milyen kontrasztban áll a közösségalkotás kezdeményezésének iránya alapján: azaz, hogy struktúrakonzerváló vagy struktúraváltó az elképzelt társadalom (Bücheler, 1991). Látható lesz, hogy egyes modellek radikális változásokat mutatnak fel a fennálló rend működéséhez képest, tehát kontraszttársadalmak. Ezeknek olyan

problémákkal kell megküzdeniük, mint a saját út kizárólagossága csapdái és a fennálló hatalom kizárása miatti feszültség. A kontraszt szintjei mellett egy másik, az *utópiahorizonttal* kapcsolatos kategorizációs szempontot is kiemelek. Mumford (1922) a célok utópiáiként emlegeti a platóni hagyományba illeszkedő írásokat, például Morus és Andreae utópiáit, mivel ezek olyan kérdésekkel foglalkoznak, mint hogy hogyan kellene megváltoztatni az emberi természetet, milyen cél felé kell azt fordítani, mik az alapvető értékek, miért él az ember. Ezzel szemben az eszközök utópiái, mint amilyenek a késő reneszánsztól kezdődő utópiák, Campanella, Fourier vagy például Bacon konstrukciói, a mindennapi élet egyszerűsítésére, élhetőbbé tételére koncentrálnak, és erre fejlesztenek ki alkalmas eszközöket, anyagi konstrukciókat, megoldásokat. Szemben a filozófusokkal, itt inkább „feltalálók” ötleteit olvashatjuk. A modelltársadalmak ilyen szempontú bemutatása után további saját aspektusok és felmerülő közös motívumok szerint hasonlítom össze az utópiákat.

Az Állam, a Törvények és az Atlantisz (Állam: Kr.e. 370 körül)

Platón Állama az idealizált társadalom legismertebb rajzolata, a filozófiatörténet egyik kiindulópontja (Joó, 2006). Nem csak tartalmilag friss és új a maga

korában Platón gondolkodása, hanem annak formája, a dialógus módszere is itt jelenik meg elsőként a filozófiatörténetben. Hasonlatai, mítoszai a képi gondolkodás eredményei, amely az utópia központi elemével az *imagoval*³² áll szoros kapcsolatban. Vitatott kérdés, hogy utópiának tekinthető-e az Állam története. Demeter (1999) rámutat, hogy mind az Állam, mind Arisztotelész Politikája szisztematikus politikai elméletek, de nem ideológiák, azaz politikai „hitek”, ugyanis mindkét mű teljes logikai koherenciára törekszik³³. Ez az oka, hogy az Állam nem csak az utópiák, hanem a traktátusok gondolati alapja is egyben.

Az utópisztikus gondolkodás egy jellegzetes motívuma, hogy a javasolt társadalmi rendet kétféle módon is legitimálja: ha az emberi természet egy felfedezett törvényszerűségével egyezik, akkor racionálisan megalapozott, szükségszerű, amint pedig egy korai aranykorhoz mitologikusan köthető, emocionális viszonyba is kerül az emberrel. Platón a közösségi együttélés formájának kialakulását, a polis működésének rendjét az emberi természethez és szükségletekhez köti. Hogy ne nélkülözzön az egyén, társul más-más képességű társaival, és így egymásra utalva hoznak létre egy organikusan működő közösséget. Az Állam azonban nem poliszdemokrácia, működése nem

egyenlőségen alapul. Mivel a vezetés szakértelmet igényel, a hierarchikus berendezkedés vezető rétege a filozófusoké, akik szellemi és erkölcsi kvalitásaikban is a legjobbak, képesek megismerni a dolgok lényegét, a dialektikát. Az Állam társadalmi leírása viszont legfőképpen az örök rétegére vonatkozik. Életmódjuk előképe Spárta katonaállama, melynek idealizált változatát mutatja be Platón. Egy másfajta egyenlőség jelenik meg itt: mivel az emberi természet (phüszisz) és képesség csupán az egyéni adottságoktól függ, a nők éppúgy válhatnak örökké, ugyanaz az oktatás és közéleti szerep lehet az osztályrészük, mint az állam férfi tagjaié. Az államszervezeti alegységek együttműködésének kulcsa az egyetértés és az összetartás. A közösség sikere az egyén boldogságán alapul, de a családi érdek nem írhatja felül a közösségét, ezért Platón eltörli a házasságot, a családot és a magántulajdont - maga is agglegény lévén. Ezáltal a polgárok a tulajdon- és életközösségben testvérként szeretik egymást. A szabad párválasztás a vérvételleket háttérbe szorító, racionális rendszerben nem létezik, a fajtanemesítés szabályai szerint kiválasztott párok engedéllyel nemzhetnek csak gyermeket. Őket a szülőktől elválasztják, hivatásos nevelők mellett közösségben cseperednek fel.

---

³² Az imago az idealizált állapot víziója, statikus képe, rajzolat egy elképzelt, vágyott működésről - de nem reagál az idő múlásával együtt járó változásra, a megvalósítás kérdéseire, tehát nem akcióterv (Choay, 1979).

³³ Emellett a politikai „legitimálás problémájával egyáltalán nem foglalkoznak. I. továbbá Demeter (1999).

A második legtökéletesebb államformát, ahol magántulajdon már megjelenik, a Törvények dialógusban mutatja be Platón. Ezt az államot egy fiatal, okos, nagylelkű tyrannos és egy törvényhozó kettőse hozza létre, így a leendő vezetők az általuk bevezetett jó törvények szolgálói lesznek. Az állam ideális, állandó lakóközössége 5040 fős, mert ez a szám sok csoportra osztható, és még átlátható méretű a közösség, egyetlen szónok hangját mind képesek meghallani egy gyűlésen. Ha ezt túllépné a népszaporulat, a felesleget jelentő polgárokat - nem törvénytisztelő társaikkal együtt - gyarmatvárosba kell küldeni. Az arany és a kincsek birtoklása tiltott, a pénz különbözik a többi helyétől, csak ebben a városban használatos. A vagyon maximalizálva van, a család egyetlen értéke az ötszörösét nem érheti el, a felesleget az isteneknek kell felajánlani. A tisztviselők választásában csak a gazdagoknak kötelező részt venni, de a szegények is szavazhatnak. A földeket rabszolgák művelik, így a lakóknak - nőknek és férfiaknak egyaránt - elég ideje van, hogy részt vegyenek országuk irányításában, és szigorú napi beosztás alapján erejüket tökéletesítsék. A gyermekek állami óvodákban és iskolákban kapnak oktatást - ez Hellaszban csak Spártában volt szokás. A társadalom harmóniájának nyitja a belső összetartó erő, az egyforma életmód, iskolázottság, közös intézmények használata és a még átlátható méretű embercsoport közösségi aktivitásában rejlik - és nem a háborús fenyegetettségben, vagy bármi külső erő miatti egymásrautaltságban (Mumford, 1922). Platón a

legboldogabb, első Államot nem tartja ember által megvalósíthatónak, mivel a magántulajdon teljes elhagyására csak az isteni lények képesek (Németh, 2017). A második legjobb állam modell-társadalmának tagjai saját földdel, tulajdonnal, családdal rendelkeznek, így az igazi erényt elérni nem tudják, csak megközelíthetik. Ha igényeik nem nőnek a terület és a közösség eltartóképessége fölé, életszínvonaluk megmarad a szegénység és a luxus - Spárta és az egykori Athén világa - között félúton, akkor a lakók így is boldogok lehetnek.

Atlantisz szigetének leírása a Kritiasz dialógusban jelenik meg, amelyben Platón főként az ideális vezetés jellemzésére fókuszál. Az isteni eredetű tíz király - Posszeidón gyermekeinek leszármazottai - az idő múlásával elvesztették tisztaságukat. Hiába ültek minden 5-6. évben törvényt, és áldoztak az isteneknek a törvényesség biztosítására, az emberi értékrend átvette az isteni erkölcs tisztaságának helyét. A sziget végül megérett a pusztulásra, véget ért az aranykor. A Timaiosban viszonylag rövid utalásokat találni az atlantiszi államszervezetről, főként a különböző osztályok egymástól elkülönített feladatai, a harcosok, papok, pásztorok, vadászok és földművesek differenciált szerepköre kapcsán. Míg az Államban az ideális társadalom működése, struktúrája van részletesen kifejtve és a téri vonatkozások alig, addig Atlantisz esetében éppen fordítva. A Törvényekben nagyjából kiegyensúlyozott az arány, de a hangsúly a jogrendszerre

esik. Mindhárom modell az athéni állam történetén alapuló politikafilozófiai idealizáció, a kezdeményezés irányát tekintve struktúra-konzerváló elképzelés. Emellett mély filozófiai tartalommal rendelkezik ez a történetkör, ezért a célok utópiái közül az első, megalapozó műnek tekinthető.

Arcosanti (1965-)

Soléri projektjeinek elméleti háttere Pierre Teilhard de Chardin francia jezsuita szerzetes filozófiáján alapul. Mire a második Cosanti felépült Soléri bonyolult filozófiai struktúrát alakított ki utópikus tervezési projektjei vázaként, amelyet Omega Mag Hipotézisnek nevezett. A teória egy 'metafizikai' és egy fizikai ellentéppárra oszlik. A metafizikai rész az univerzum progresszív elanyagtalánosításának evolúciós szemléletén alapul, amely az ősröbbanással kezdődött, és az érzékeny egyensúlyú bioszféra fázisán át az ionoszféra spirituális állapota felé halad. Soléri úgy jellemzi a metafizikai evolúció fizikai komponensét, mint az ásványi valóságból az élő valóságba, és innen az Omega Mag együttérző valóságába való haladást. Ebben a jövőbeli fizikai valóságban a tömeg-energia és a tér-idő rendszerét az elme váltja fel. A végső szakasz, az Omega Mag ezért egy új kezdet, és nem befejezés. Nézeteit a mesterséges intelligencia sok pártolója támogatja, akik szerint az elektronikus technológia lehetővé teszi majd a természetfeletti létezés állapotát.

Annak ellenére, hogy 5000 fős városnak tervezte a mester, a csak kis részben megépült Arcosantiban jelenleg csak párszáz ember él. A legtöbben önkéntesnek érkeznek ide, hogy pár hetet vagy évet itt töltsenek, ki cégvezetői munkájának fordít hátat, ki csak természetközeli életet keres itt. A településnek az elmúlt 45 évben 7000 látogatója volt. A közösség emiatt gyors ütemben cserélődik, inkább városi laboratóriumhoz hasonlít, mint valós társadalomhoz. A város kerámia szélcsengők gyártásából fedezi bevétele harmadát, sokan ebben a kézműves munkában vesznek részt, mások az építkezéseken vagy saját szakmájuk szerinti munkával támogatják a közösség életét. A kísérlet hangsúlya nem az ember megváltoztatására esik, hanem a térből indul ki: alapkérdése, hogy mekkora térre van szükség a gazdag, kielégítő élethez - amellett, hogy itt senki sem anyagi értelemben éli meg a gazdagságot. Ez az életmód nem a többségi társadalommal való szembehelyezkedésen alapul, hanem egy-két lépéssel továbbgondolja a jó irányba terelt folyamatokat. Jeff Stein építész, a város helyettes vezetője kiemeli, az emberiség egyharmada élhetne a sivatagokban - ez a kísérlet ennek a lehetőségét teszi valósággá (Stein, 2017). Arcosanti lakossága aligha tekinthető igazi modelltársadalomnak, de ha kategorizáljuk, a kezdeményezés iránya miatt struktúraváltó próbálkozás. Nem *kontraszt-társadalom*, mert működése nem áll ellentétben a jelen társadaloméval, annak idealizált változata kíván lenni. Az eszközök utópiái csoportjába sorolható,

mert bár erős filozófiai háttere van alkotója számára, önkéntesei inkább a természetközeli élet lehetőségeinek megragadására érkeznek, ennek anyagi megvalósulási módjait keresik.

Falanszter (1821)

Míg a XVI. században az utópiákra nagy hatással levő *újgeográfia* révén az ismeretlen földek kutatása állt az érdeklődés középpontjában, addig a XIX. század gondolkodói praktikusabb szempontból tekintettek a világra: a munka egyszerűsítése, a környezet megváltoztatása, új módszerek keresése vált céljukká. A Falanszter működése Fourier azon gondolatán alapul, hogy a sikeres társadalom tagjainak érdeklődése és együttműködése szerint szerveződik a munkavégzés tekintetében. Ennek alapja az, hogy a munka szenvedélyes tevékenység, élmény lehessen: ez az ún. „libidinális munka” koncepciója (Marcuse, 1955). A felszabadított emberi szenvedély kihat az ipari termelésre, a kézművességre, mezőgazdaságra is. Fourier a szegénységet - nem az egyenlőtlenséget - látta a civilizáció alapvető problémájának. Ennek megszüntetésére olyan „minimálbért” vezetett be szociális modelljében, ami elégséges a munkavégzésre nem alkalmas emberek életéhez, a szolgáltatásokat és termékeket pedig a szükségletek szerint osztják szét. Emelt bérekkel kompenzálta az

olyan munkát vállalókat, amire kevesen éreznek kedvet, és lehetőséget hagyott bármikor a munkaváltásra. A Falanszterben a napi tevékenység rövidebb munkaidőben folyik, időt enged a pihenésre és a társasági életre is. A szenvedélyes vonzalom az eredendő emberi tulajdonságok egyike, ami szemben áll az értelem, a kötelességek és előítéletek rendszerével. A felszabadított vonzalom három alapvető célhoz vezet: a luxushoz, ami az öt érzékszerv élménye, „libidinális csoportok” képzéséhez, amelyek baráti, szerelmi kapcsolatokon alapulnak, végül egy olyan harmonikus rendhez, amelyben ezek a csoportok együttműködnek az egyéni szenvedélyekhez igazodva. Minden embernek életében három különböző sorsot kell kiteljesítenie: ipari sorsát, részvételét a termelésben, társadalmi sorsát, azaz a közösségi életet és szellemi sorsát, ami az univerzumot irányító törvényszerűségek megértése. Fourier az általános szenvedélytípusok alapján 810 embertípust kategorizál, emiatt a falanszter közössége, egy phalanx³⁴ pontosan 1620 fő, hogy mindenki megtalálhassa a párját. Az alkalmi együttlétéhez konzultáció alapján lehet a megfelelő személyiségkódú párt felkutatni a falanszter „grand-hoteljében”. Az eltérések a konvencióktól a szerelem terén a felszabadított szenvedély részét képezik. Fourier számára a család nem az emberi természethez illeszkedő intézmény, a nőket

---

³⁴ Az elnevezés eredete görög katonai alapegységre, formációra nyúlik vissza. A szorosán egymást védő harcosok nagy méretű pajzsaikkal védelmezték magukat, dárdájukkal támadták az

ellenséget. Az együttműködés, csapatmunka miatt hatékony harcászati technika volt, amit a rómaiak szintén átvettek.

felszabadítaná klasszikus kötelességeik alól. A házasság eltörlésével - a platóni modellhez hasonlóan - a nők éppen azokra a munkákra jelentkezhetnek, mint a férfiak, a gyermekeket közös iskolákban neveli fel a társadalom. Alapelve szerint az egészen apró gyermekeket is felnőttként kell kezelni. Fourier elvei nagy hatással voltak a korabeli politikára, hatottak az 1848-as francia forradalomban, és megannyi próbálkozást indított el világszerte falanszterek létrehozására, Amerikában például a híres ohioi Utopia városában. Fourier modellje felülről szerveződő, így struktúrakonzerváló elképzelés, de a korabeli társadalom működésétől radikálisan eltérő, előremutató liberális motívumokkal. Mumford (1922) csoportosításában a Falanszter instrumentalista utópia, ami a műszaki és politikai problémák hasonló elvű és eszközrendszerű megoldását javasolja. Nem új célok felfedezésére, hanem az adottságok valós feltérképezésére, megismerésére törekszik.

Napváros (1602)

Campanella ideális társadalmi rajzolata a platóni hagyományba kapcsolódik be - ahogyan több racionalista elgondolás, például Morus Utópiája vagy Fourier Falansztere is. Mumford (1922) szerint egyfajta puzzle az Utópia és az Állam elemeiből.

Éppen úgy, ahogyan Morus államában, a Napvárosban az előre eltervezettség mindenhol jelen van, és a szervezettség jelent megoldást a társadalmi problémákra. Az új ember élvezzi az egyenlő munkamegosztás és a rövid munkaidő előnyeit, boldog polihisztor, aki mindenfajta tevékenységet kipróbál, mielőtt a megfelelőt, amiben a legtehetségesebb, kiválasztják számára. Minden munka egyformán értékes és tiszteletreméltó a Napvárosban, a lustaság bűn, ami alááshatja a társadalom harmonikus működését. A társadalom minden terméke köztulajdon, nemcsak a házak, az étel, a tudás, a szórakozás lehetőségei, de a nők és a gyermekek is. A család alapegysége itt is megszűnik platóni mintára - maga Campanella szerzetes, egyedülálló ember. A javak egyenlő elosztását az állami hatóságok felügyelik, ahogyan a szerelmi kapcsolatokat is felülről osztják ki a fajtanemesítés elveinek figyelembevételével³⁵. A Napváros társadalma teokratikus berendezkedésű, a legfőbb hatalom az egyházi vezető kezében összpontosul. A város irányítója a Nap, más néven Metafizikus, alatta a három főtisztviselő áll: Pon a hatalom, Sin a bölcsesség és Mor a szerelem helytartója. Hagengruber (2009) tanulmányában a Napvárost Campanella Metafizicája tükrében értelmezi, ez utóbbi műnek alaptétele a Pon-Sin-Mor primalitások hármasa. Rámutat, hogy a város a

---

³⁵ Ez utóbbi témában Campanella a Kr.e. 6. Ocellus Lucanus pythagoreus gondolataira is támaszkodik, és talán ezen téma részletes és bizarr kifejtése vált a leghíresebbé a könyv.

fenntartáson és önfenntartáson alapuló szociális utópia: ahogyan a Nap fenntartja a természet körforgását, úgy tesz a várossal a Metafizikus és a három fejedelem. „A Napváros a létezés fenntartásának eszméjét szimbolizálja.” (Hagengruber, 2009, p. 161). Hagengruber Morus Utópiájával is élesen szembeállítja Campanella művét: míg az előző a természetes szükségletek kielégítését, az utóbbi valamennyi létező fennmaradását tűzi ki céljául. Ezzel párhuzamosan míg az Utópia egalitárius rendszert nyújt, a Napváros a különbségek megőrzésére, és inkább ezek kiegyensúlyozására, mint kiegyenlítésére törekszik. Az egyedi viszonyok megismerésére törekszik ez a rendszer - például nem kötelező ugyanazt a munkát művelni, mint a szülőknek, vagy a mezőgazdaságban dolgozni, együtt enni minden esetben. Campanella filozófiájában a természettől való dolgok eredendően nem rosszak, és semmi sem tekinthető önmagában ártalmasnak. A tudomány itt a dolgok helyes használatának megismerését és különbözőségeik kiaknázását, fenntartását³⁶ segíti. A campanellai modell a „klasszikus” utópiákhoz hasonlóan struktúrakonzerváló társadalom, szintén a felülről induló szerveződés és erős központi irányítás jellemzi, de teokráciaként motívumaiban több korától nagyban eltérő reformgondolatot is felvet a társadalmi működés kapcsán. Mumford

(1922) rámutat, Bacon Nova Atlantisához hasonlóan a Napváros is az eszközök utópiája, a racionális szervezés, a technikai fejlődése révén válik boldoggá lakója. Az itt élők gazdagok, mert nem akarnak semmit, amijük nincs, eközben szegények is, hiszen nincs semmijük. Ám ezáltal nem a körülmények rabszolgái, hanem éppen a körülmények szolgálják őket - bontja ki Mumford Campanella emberének boldogsága kulcsát.

Utópia (1516)

Morus elképzelt ideális társadalmát a platóni államszervezet mintájára és az őskeresztényi közösségi élet motívumaira támaszkodik. Az *irodalmi utópia* alapműve, egyben a racionalista utópiák kiindulása ez a mű, a Napváros, a Falanszter is sokban merít belőle (Choay, 1997). A történet szerint Utopus király hozta az itteni kommunisztikus közösségi élet törvényeit. Alapvető jellemzője a magántulajdon eltörlése, a közösségi tulajdon intézményesítése. Nem csak a házak, a munkaeszközök, az étel, hanem még a ruhák is köztulajdon képeznek, az itt lakóknak gyakorlatilag nincsenek saját ingóságai. A kötelező hatóság munkaidőben a férfiak és nők is egyaránt dolgoznak, képességeik szerint részt vesznek a termelésben, előállítják azokat az állami tulajdonú cikkeket, amelyekből később saját szükségleteik szerint

---

³⁶ Campanella egész filozófiájának központi motívuma ez a megőrzés, fenntartás (“conservatio”) Hagenbruger (2009) szerint.

vételeznek. Ezáltal a társadalom belső életéhez pénzre nincsen szükség, de az állam a szomszédos országokkal folytatott kereskedelemből nyert aranyat zsoldos katonák megfizetésére tartogatja háború esetére. A társadalomba belenevelik haszontalan luxuscikkek, címek megvetését. Az igény szerinti ingyenes vételezés révén nincs pénzvágy az emberekben, lopás nem merül fel. Mindenki egyenlő, nincsenek bizonyos polgároknak örökölt előjogai, és mindenki csak a saját kiválósága révén kerülhet magasabb pozícióba. A lakóépületek, ruhák mind egyformák, így nem lehet a máséra irigykedni, tíz évenként sorshúzás révén házat is cserélnek a polgárok a teljes egyenlőség formális megvalósítására. A tisztségviselőket - akik nőkből is egyaránt válhatnak, mint a férfiakból - választással jelölik ki. A gyermekek számára - ismét a lányoknak is - az iskoláztatás általános és kötelező, így mindenki ugyanolyan eséllyel indul neki az életnek, az időseket pedig az állam látja el. Ezek az idealista víziók - közellátások, oktatás, nyugdíj - a XVI. század feudalizmusának hátterével hatalmas kontrasztban álltak, alkotójuk zsenijét tükrözik. Ennek ellenére a felülről szervezettség révén struktúrakonzerváló modellről beszélünk, de jövőbe előremutató gondolatokkal tűzdelve.

Utópia működésének mindent átható, alapvető jellemzője a szervezésbe vetett sziklaszilárd hit, ami

az élet minden mozzanatára kiterjed. A munka például két év mezőgazdasági tevékenységgel indul, majd négy nagyobb munkatípusból választható mesterséggel folytatódik. A napi két étkezés menete is szigorúan regulázott, a gyermekek helyére, szerepére kitérve. A szabadidő eltöltése - például a munka után kötelezően végzendő játékok megengedett típusai is rögzítve vannak. Utazás is csak engedéllyel történhet. A nemek közötti egyenlőség haladó gondolata némileg csorbát szenved a hagyományos nagycsalád³⁷ modelljén alapuló egység élén álló *pater familiaris*, azaz családapa gyermekei és felesége felett gyakorolt teljhatalma kapcsán. Hónap végén a család tagjai előtte kérnek vétségeikért bocsánatot. A hit is kétarcú, szabad és irányított egyszerre: mindenki eldöntheti miben hisz - a Napban, Holdban, hajdani kiváló emberben vagy az egy Istenben -, de valamiben kötelező hinni, az ateizmus tiltott gondolkodásmód. A rendezettség a születéstől a halálig tart: gyógyíthatatlan betegség esetén engedéllyel eutanázia végezhető el, de az öngyilkosság megvetendő cselekedet. Bár az Utópia látszólag eszközök sorát vonultatja fel, mégsem az instrumentális utópiák egy példája. Mélyen filozófiai jellegű, hiszen eredendően arra keresi a választ, hogy milyen módon éljen az ember, s nem csak azt, hogy milyen anyagi eszközök teszik jobbá az életet.

---

³⁷ Ismét egy példa, mennyire hatott utópia működésére Morus élete, tettei, személyes meggyőződése. Mindez szemben áll azzal a nézettel, hogy az utópia a megvalósítás semmilyen fokára nem

jutott, gyakorlati vonatkozása nem létezik - ami például Molnárnál vagy Choaynél is megjelentek.

Freeland (2012-)

Az MVRDV építésziroda projektje alapvetően építészeti vízió. A városok növekedésére, az egyre sűrűsödő beépítettségű élettér társadalmi hatásaira és a hagyományos várostervezés sikertelenségeire adott válaszul az iroda a várostervezés radikális felszabadítását és az építészeti tervezéshez kapcsolódó közösségépítést tűzi ki célul. A projekt fókuszában ezáltal kimondva nem egy ideális társadalom áll, de éppen a társadalom bevonása válik egyik súlypontjává. Ez a fajta tervezői szemlélet nem előzmény nélküli, a New Town fogalma, az újfajta, társadalmi szerepvállalással tervezett kísérleti városok megjelenése a 2000-es évek elejére tehető. Az „organikus város”, az „enabling city”³⁸ és a „spontán város” fogalmai nagyjából ugyanabból a koncepcióból, az alulról építkező metódusból indulnak ki.

Freelandben a lakók saját maguk alakítják ki környezetüket az életmódjuknak megfelelő épületekkel és közösen tervezett infrastruktúrával, közterekkel együtt. A projekt Almer Oosterwold fejlesztési terve, a mai holland társadalmat szólítja szerepvállalásra az építészeti, várostervezési területén. A terv szerint hatvanezer új otthon épülne, százezer új munkahely létesülne a területen, és a közeli Amszterdamból szívna el lakosságának túlnyomó részét. Hollandiában a vezetés az ország

természeti területeinek, „zöld szívének” megtartásáért a mesterséges szárazföldek, polderek kialakítása mellett döntött. Ezek kezdetben a társadalomból ellenérzést váltottak ki, csak szabadidős, és nem lakó céllal használták a területeket. Almer városa már 1976-ban „beköltözhetővé” vált, és bár kezdeti tervei még a felülről kontrollált *master plan* tervezés keretében készültek, az elmúlt negyven évben fejlesztése közösségi irányba tolódott el. Tkachenko (2016) kiemeli, ez a változás a társadalom liberalizálódásának leképeződéseként is felfogható. Megállapítja, hogy az új város megteremtésének módszerei azonban még nem nőtték ki magukat ilyen rövid idő alatt, a társadalom elfogadása, szerepvállalása még nem vált a szokások részévé. Egy ilyen kezdeményezésbe elsőként az innovátorok, majd a korai csatlakozók lépnek be, akik a tervezett lakosság csak mintegy 15%-át teszik ki (Rogers, 1995). A további csatlakozók Sinek (2011) alapján akkor érkeznek, ha az első csoportok magukénak érzik az ötletet, és felhasználóként terjeszti jó hírét - a Freeland esetében ezt a fázist kívánják elérni jelenleg. A nehézségek egyike, hogy a spontaneitást nem lehet egy olyan társadalomtól elvárni, ami még nem kész erre (Boer - Beekmans, 2014). Egyik pillanatról a másikra senki nem válik nyitottá, nem osztja meg a javait vagy az ötleteit a másikkal, az emberek nehezen kezdenek bele

---

³⁸ inkluzív, bevonó metodikájú várostervezésként lehetne ezt a fogalmat fordítani

dolgokba, nem szeretnek első lenni. Az infrastruktúrát a tervek szerint a lakóknak kellett volna megszerveznie, de a városvezetés segítségét kérték. Szintén problémát jelentett a kevés vagy nehezen elérhető információ, emiatt elveszettek érezték magukat, amit fokozott, hogy a vezetés hiányában csak egymás felé fordulhattak. Mindamelllett a holland külvárosok lakói viszonylag zárkózottak is (Tkachenko, 2016). Ebben a kiindulási helyzetben a digitális platform jó megoldás, ami több problémát is áthidal ezek közül. Freeland tervezett társadalmának tehát még sok nehézséget kell leküzdenie, melyekre részben gyógyírt jelenthet a szervezés és a technika, de úgy tűnik az emberi természet megváltozása is feltétele a város sikeres működésének. A projekt tisztán struktúraváltó, ám *kontrasztársadalomnak* nem nevezhető, mivel a működés a téralakítás kérdéseitől eltekintve a jelen társadalmi rendszerrel, életmóddal megegyezően történik - bár a telkenkénti öfenntartó működés jövőbeli megvalósulása hozhat ebben változást. Az eszközök utópiái közé tartozik, mivel a fizikai környezet és létrehozási módjának megváltoztatásával igyekszik jobb életet adni lakói számára.

Eden projekt (1995 -)

A cornwalli Eden projekt célja nem egy új modelltársadalom, hanem kizárólag egy új modelltér, olyan mesterséges bioszféra kialakítása, ami független a földitől, és annak esszenciáját

hordozza. A projekt ötletgazdája, Tim Smit szerint az Eden küldetése, hogy az emberek megtapasztalják a természettől való függésüket, és ezt megértve saját környezetüket változtassák meg, valamint komoly kérdéseket vessenek fel azzal kapcsolatban, hogy hogyan is nézhet ki a mindannyiunk számára jó jövő (Smit, 2019). A projekt társadalomra gyakorolt hatása kimerül az ismeretterjesztő tevékenységben, amit kevésbé hiteles, tudományos eszköztárral, mint inkább fogyasztóknak szóló marketinggel végeznek. A mesterséges ökoszisztéma létrehozásának kísérlete nem előzményektől mentes, találunk olyan korábbi próbálkozást is, ami egy elzárt közösség betelepítésével is megpróbálkozott. 1984-ben Arizonában hozta létre a Biosphere 2 kísérletet Ed Bass és John Allen, amelynek keretében két alkalommal is kutatók költöztek be hosszabb időre a biom gömbök belsejébe. Az első próbálkozás 1991 és 1993 között zajlott, a csoport egyik tagja, Jane Poynter könyvben is dokumentálta a hermetikusan elzárt embercsoport nehézségeit. Bár a résztvevők készültek az együttélésre, több hónapos tengeri expedíciókon is részt vettek külön korábban, a kétéves időtartam több nem várt kihívást hozott. Az űrhajósok vagy sarkkutatók csoportdinamikája szerint klikkesedés alakult ki, legjobb barátokból váltak ellenségekké. Az agresszív helyzetek azért maradtak el, mert a csapat saját egészsége és a projekt sikeressége lebegett a kutatók szeme előtt, illetve beszámoltak egy különleges összekapcsolódás-érzetről is a buborékok belső

élővilágával. Minden figyelmük az óriási kísérleti kertek ökoszisztémája felé fordult, állandóan ellenőrizniük kellett a levegő és víz minőséget, figyelniük az élővilág legapróbb változásait. Az így létrejött „metabolikus kapcsolat” sokat segített a projekt véghezvitelében. A közösségben kialakult ellentétet főként a kutatás metodikája és az elzártság szintje körüli viták okozták, amit tovább nehezített a résztvevők állandó kimerültsége és depressziója. Már étkezés után is éhesek voltak, délután 4 órától pedig alig tudtak koncentrálni - emlékszik vissza Poynter (2006). A kísérlet végét az okozta, hogy a kutatók elkezdték a kintől behozott nem élelmiszer célú magtartalékokat is elfogyasztani, de végül csak a 2 év lejártával léptek ki a felszólítások ellenére az otthont adó biomokból. A második küldetés még kiélezettebb helyzeteket hozott, mivel a befektetők az újabb 10 hónapra beköltöző kutatók biztonságára nem szántak elég figyelmet. Az oxigénellátási problémák javítására erőszakkal, kívülről nyitottak ki biztonsági ajtókat az 1. küldetés néhány felháborodott tagja. A pereskedést kiváltó feszült helyzet a befektetők és a technológia valós működésében jártas kutatók között a projekt bukásához vezetett. A Biosphere 2 projekt szakmailag sem kompetens, felülről szervezett jellege az itteni életmódot a struktúrakonzerváló modellek egyikévé teszi, és az Eden projekt is ugyanebbe a csoportba sorolható. Egyértelműen az eszközök utópiái ezek a kezdeményezések, melyeknek filozófiai kérdésselvetése nincs vagy nem artikulált.

Nyimi Öko Közösség (Formális alapítás: 2010)

A magyar ökofalvak lakói felvállaltan kicsiny modelltársadalmakat hoznak létre, amelyek bár elveik megfogalmazásában eltérnek, működésükben hasonlóak egymáshoz. Ezek a kísérleti életmódmodellek faluközösség jellegű együttélési mintán, együttműködésen, közös munkán, kikapcsolódáson alapulnak. A Nyimi Öko Közösség Alkotmánya, elveinek írásos gyűjteménye a közösségi életet az emberi kapcsolatok és természethez való viszonyulás nézőpontjából definiálja. A holisztikus szemléletű sorok alapján egy embercsoport tudatosan virágzó közösséggé akkor válhat, ha együttélésükben az élet teljességének átélésére a szeretet, a támogatás, a megfelelően kommunikált kritika, a szabad akarat mind megjelenik. Az egyének közössége ezáltal új minőséget hoz létre, mivel a részek együttese több mint összességük. Hogy a személyes kibontakozás ne sérüljön, a vezetők odafigyelése és pszichológusi szakértelme támogatja. A gyakorlatban ez főként a közös döntéshozási metódusokban jelentkezik, olyan üléseken, amikor a közösség minden tag meghallgatására időt szán. Bár ez a módszer idő- és erőforrásigényes, ez az egyik alapja az aktív közösségi részvételnek, és hogy a közösség tagjai magukénak érzik az ökofalut. Az Alkotmány a közösségi működés három különböző szintjét különbözteti meg: a védett, az önszerveződő és a szolgálati szintet. A védett sáv azon mindenki által elfogadott, részben megszorító szabályokat jelenti,

amelyek az értékek stabil, hosszú távú fenntartását szolgálják. Ezen szabályok az egyenlőségre emlékeztetnek, simítják a hangulati, érdeklődésbeli változékonyságot - az utópia vonatkozásában értelmezve a társadalom homogenitását, kiszámíthatóságát tartva fent. A tagok mindig jogosultak a közösség alapvető előnyeinek élvezetére, még ha feladatot átmenetileg vagy hosszabb távon nem is tudnak vállalni³⁹. Az önszerveződő működési sávban hozzáadott értékük szerint igyekeznek jutalmazni az egyéni kezdeményezéseket, mert ezek adják meg a közösség pezsgő sokféleségét, virágzását, ezáltal élhető üzleti modellek, megélhetést biztosító munkahelyek is létrejönnek a faluban. Az Alkotmány támogatja a humanizmus és a nagy vallások eszméinek közvetlenül gyakorlását, ezért a harmadik működési szint a szolgálat, ami egyéni és közösségi tevékenységekben is megmutatkozhat.

A közös működést az alapítvány és a különböző fix és egyedi feladatok megoldásra szervezett munkacsoportok segítik. Az Alkotmány alapján a közösség fő összetartó ereje a szeretet. Az egyéni működés alapegysége főként a család, házaspárok, élettársak mikroegysége, akik a közösségi tevékenységek mellett végzik saját helyi vagy távmunkájukat. A közösség vállaltan alulról szerveződik, külső segítség nélkül fejlődik, emiatt

---

³⁹ Átmeneti anyagi segítségre több példa volt a közös alapítvány részéről, ami egy-egy közösségi vállalkozás elindításában is részt vállalt.

struktúraváltó kezdeményezés. Részben *kontrasztársadalomnak* is tekinthető, mivel több olyan motívuma van, ahol a jelenlegi globalizált gazdasági rendszert - esetenként a pénz használatát - elkerülik, vagy saját értékrendjük szerint használják, főként a közösségi tulajdonú épületek, a közösségi munka és termelés, közösségi vállalkozások és értékesítés területein⁴⁰. Az emberi élet céljára nem adnak megfogalmazott választ, főként egyéni utak találkozásáról beszélhetünk, így az eszközök utópiái közé sorolhatók ezek a kezdeményezések is.

Jezsuita redukciók

(jezsuita jelenlét Dél-Amerikában: kb. 1560-1767)

A XVI-XVII. században a keresztény testvériségre épülő államszervezet ideája újra felmerült a jezsuiták körében, amelyre erősen hatottak Morus és Campanella ideális államai (Muzslay, 1997). A paraguayi keresztényszocialista köztársaság az indiánok szabad állama volt, ahol a termelt javak közösségi rendeltetése és szükségletek szerinti - nem teljesítmény alapú - elosztása működött. Muzslay kiemeli, a köztársaság hosszan tartó, belül harmonikus működése példázta, hogy a szolidaritás és a keresztény testvériség az emberi közösség legbiztosabb alapja. A misszionáriusok a misszió tartományfőnöke, a helyi előljárók, a jezsuita rend

⁴⁰ Az értekezés második felében a Nyimi Öko Közösség történetét, működését és problémáit tovább részletezem.

általános főnöke és végül a pápa vezetése alatt végezték munkájukat. Közjogilag a spanyol király helytartója alá voltak rendelve, és ez problémák forrása volt. A települések, azaz a redukciók általánosan 2000 fős közösségek voltak, összesen 113 716 lakosnak adtak menedéket. A jezsuiták az őslakosokból igyekeztek értelmiségi réteget kinevelni: a települések legfőbb elöljárója a kazika, a törzsfőnök maradt, évente választottak indián elöljáróságot, műhely vezetőket. Jogrendszerük szerint nem volt halálbüntetés - egyedi módon a XVII-XVIII. század társadalmában. Az indiánok a misszionáriusok érkezése előtt kőkorszaki szinten éltek, halásztak, vadásztak. A magántulajdont sem ismerték, ami keresztény közösségeikben is így maradt, mindent Isten tulajdonának tekintettek. Magánhasználatban csak az évente kétszer osztott ruházat, a naponta kiadott élelmiszerek és a családi háztartási és földművelési eszközök álltak. A munka kötelező volt minden erre alkalmas felnőtt számára, a nők a házimunka mellett gyapotfeldolgozással foglalkoztak. Minden család nagyságával arányosan kapott saját használatú termőterületet, ahol a férfiak a hét egyik felében dolgoztak, a másik napokon a közös földön munkálkodtak napi nyolc órában. A termények egy részét a spanyol piacokon adták el, fedezve kötelező adójukat a királynak, más részből ellátták a rászorulókat és az iskolákat. A maradékot cserekereskedelemre bocsátották, mivel

pénz nem volt használatos a közösségekben. A korabeli európai tudás legjavát adták át: a földeken termelt gabona, kukorica, dohány, gyapot, tea jobb minőségű és bőségesebb volt, mint a gyarmatosoké, és az állattenyésztés is felvirágzott. Muzslay (1997) kiemeli az indiánok tanulékonyágát a különböző iparágakban⁴¹, a német és flamand atyáknak köszönhetően nem csak saját településeiket, de Buenos Aires erődítményét is ők építették fel.

Az indiánok ősi hite animista volt, ami az élet jelenségeit szellemekhez kötötte, lelket tulajdonított természeti erőknek, neveknek és képeknek is. A jezsuiták ezt nem rombolták le, hanem hozzá igazították a katolikus hitvilághoz. Az őslakosokat az egyházi szertartások szépsége fogta meg: a szentek és Krisztus életének történeteit dalaikba foglalták, a templomoknak zene- és énekkora volt. Minden munkanapjuk szentmisével kezdődött, majd zenekari kísérettel vonultak a felnőttek munkába, délutáni rövid ájtatosságra. Ezután szabadidejüket kedvük szerint töltötték el, színjátszó csoportba járhattak, ünnepélyeken lóversenyt és katonai parádékat tartottak. Nyelvüket sem veszítették el: törzsi dialektusaikból egy közös nyelvet a guaraní hozták létre, amit Paraguay lakosságának 95%-a ma is beszél. Bár a szerzetesek kívülről kezdeményeztek új társadalmi struktúrákat, ezt mégis az indiánok kultúrájának fejlesztésével, a nép bevonásával tették,

---

⁴¹ Fafaragásban, orgonaépítésben, könyv- nyomtatásban is kiemelkedő ügyességről tettek tanúságot (Muzslay, 1997).

szembehelyezkedve a korszak vezető, liberális, abszolutista rendszereivel, ezért ez a modelltársadalom struktúraváltó *kontraszt-társadalom*. A korai filozófiai utópiákkal való szoros kapcsolat miatt a célok utópiái közé tartozik. Egyetlen megtörtént utópia sem áll ennyire közel az emberi lét egy jól definiált *utópiahorizontjához*, az Isten országa földi megvalósításának ideájához.

Összegzés

Az utópiák egyedi társadalmait a következő visszatérő szempontok, motívumok alapján hasonlítom össze: (1) az ideológia alapja; (2) a cél vagy az eszköz dominanciája; (3) az *utópiahorizont*; (4) az államforma; (5) a kontraszt; (6) a vallás; (7) a magántulajdon; (8) a család; (9) az *emberkép* (l. 2. táblázat az Ábragyűjteményben).

Az első három szempont az utópiák működésének ideológiájával, elméleti alapjával van szoros összefüggésben. A klasszikus utópiák vonalához kötődő modelltársadalmak teoretikus alapja az emberi lét céljára visszavezethető, az emberi természet megváltoztatását vagy valós természetének felismerését tűzik ki célul. Ide soroljuk Platón, Morus és a jezsuita missziók utópiáit, amelyek elméleti alapja a valódi emberi szükségletek definiálása. Ez az alapkérdés a javak közösségi rendeltetése, az emberi méltóság és a szolidaritás elveivel párosul. Fourier modellje érdekes kivétel, mert társadalmi rendje mögött szintén az emberi természet, szükségletek leírása áll az ösztönök felszabadításának alap gondolatával társítva, mégis olyan mértékben koncentrált modelltársadalmában az ezt lehetővé tevő eszközök kialakítására, hogy ezek válnak elméletének súlypontjává (Mumford, 1922). A többi tárgyalt utópia szintén a jó élet kulcsát jelentő eszközök meghatározására fókuszál, de emellett többféle különböző elméleti maggal rendelkezik. Soleri modellje mögött spirituális fejlődéselmélet áll, a

Freeland projekt működőképességének kritériuma a liberalizmus ideológiájának terjedése, társadalmi gyakorlattá válása. Campanella számára a természet és az összes létező sokféleségének ismerete és fenntartása kulcsmotívum, az Eden projekt mögött a bioszféra ismeretén alapuló, ökológikusság ideológiája áll. Az ökofalvak kevésbé definiált ideológiai háttere holisztikus-ökológikus szemléletre vezethető vissza. A vizsgált kezdeményezések további eszmei vonatkozása *utópiahorizontjuk* mibenléte, amely a korábban bemutatott kulcsfogalmak, Isten, Tudás, Szabadság, Éden, Valóság fogalmaira vezethető vissza. Platón számára ez az isteni, transzcendens harmónia, ami akár a természetben, akár a számokban megjelenik, Soleri számára Teilhard de Chardin Omega magja, az eljövendő egyesülés Krisztusban. A jezsuiták számára szintén egy vallásos vízió, az Isten országa ez a kép, de modelljükben nemcsak ennek távoli csodálata, hanem valóságba való átültetése, megközelítése válik alapvető elemmé. A Falanszter és a Napváros elméleti modelljében kevésbé definiált az *utópiahorizont*, de a tudás teljességében keresendő: mind a természeti, mind az emberi létezők különböző működésének teljes ismeretében. Morus és az MVRDV építészeinek végső víziója az egyenlőség boldog szabadságában élő társadalom, amihez az egyiknél felülről, míg a másiknál éppen alulról szerveződve vezet az út. Az Eden projekt és a vizsgált ökofalvak az édenkerti lét víziójához térnek vissza, szintén különböző

aspektusokból, annak környezeti és a közösségi vonatkozásából.

Az összehasonlítás következő szempont-köre az államforma típusa és az aktuális hatalmi rendszerrel és ideológiával szembeni kontraszt mértéke. Általánosságban az állapítható meg, hogy az utópiák példája alapján az ideális államforma bármi lehet, hangsúlyozottan nem csak az egyenlőségen alapuló elképzelések jelennek meg. Platón maga háromféle államformát javasol az Állam, a Törvények és az Atlantisz lapjain: a legideálisabb a legjobbak uralma, az arisztokrácia, de megjelenik a fiatal tyrannos és jó törvényhozó által vezetett modell, az Atlantisz pedig olyan királyságokból áll, ahol a tíz király egymást felügyeli. Campanella teokrácia jellegű kormányzást, Morus egy egyedi államformát, egyfajta hierarchikus-egalitárius demokráciát javasol. Fourier a Francia Forradalom viharában előrevetítve kora változásait szocialista köztársaságot vázol fel. Ehhez hasonlóan királyság háttere előtt a jezsuita missziókból keresztény-szocialista köztársaság jött létre. A Nyimi Öko Közösség működése az aktuális magyar állami háttér keretei között zajlik, de belső döntéshozási folyamata az abszolút demokráciához teszi hasonlóvá. A másik két mai utópia, az Eden és a Freeland projekt modelltársadalma korlátozott megjelenése miatt nem foglalozik államformával, és szintén az aktuális politikai háttérbe illeszkedve működik. Kiténik, hogy a korai utópiák keresgélnek, kísérleteznek az államformák kapcsán, a francia

forradalom után azonban már megingathatatlan megoldásnak tűnik a köztársaság, a kortárs utópiák pedig legtöbbször nem is vetik fel ezt a kérdést. A kontraszt az aktuális hatalmi háttérrel hasonló dinamika szerint alakul: Platón, Campanella, Morus, a jezsuita misszionáriusok mind erősen szembehelyezkedtek a hatalommal, életrajzaik is börtönnel, kínzással, halállal tűzdelt, kegyetlen történetek. Ezzel szemben a Falanszter és Freeland rendszere bár szemben áll bizonyos elemeiben az aktuális társadalmi rendszerrel, mégis beilleszkedik kora folyamataiba. Büchele szempontja, a társadalmi folyamatok irányára vonatkozó csoportosítás alapján a korai utópiák esetében nehezebben értelmezhető a szervezés iránya, de felülről szerveződő, ilyen értelemben struktúrakonzerváló megoldásokat találunk. Struktúraváltás Soleri, az MVRDV projekjei esetén történik, és ilyen példa az ökofalu alulról építkezése is. Valódi *kontrasztársadalom* viszont csak a Dél-Amerikai Keresztényszocialista Köztársaságban alakul ki. Ennek ellenére, a megvalósuló utópiák esetében a meglévő hatalmi rendszer megtűró vagy támogató attitűdje a fennmaradás követelménye.

A következőkben az értékrendet és életmódot nagyban meghatározó három alapvető motívum megjelenésére térek ki: a vallás, a magántulajdon és a család meglétére a modelltársadalmakban. Az általam vizsgált utópiák az MVRDV és az Eden kivételével, amik nem foglalkoznak a transzcendens körüli kérdésekkel, mind támogatják az ember és

Isten viszonyát. Az Utópia, a Napváros, a Falanszter az utópisztikus gondolkodásra jellemző módon a kérdést nem egyetlen vallás kötelező gyakorlására redukálják, hanem a szabadabb, személyes hit megnyilvánulásait támogatják. Ez a domonkos rendi szerzetes Campanella és az anglikán egyházzal szembehelyezkedő, a katolikus pápa oldalán életét feláldozó Morus Szent Tamás esetében különösen figyelemreméltó ellentét. Platón a korabeli vallási gyakorlatot szövi utópiáiba, Soleri Chardin deklaráltan keresztény spirituális elméletét veszi át, a jezsuita misszionáriusok pedig szintén a római katolikus vallást teszik társadalmi meghatározó elemévé, ebbe beleillesztve az őslakosok hitét, isteneit. A magántulajdon kérdésre két táborra szakítja a vizsgált modelleket: Platón legtökéletesebb Államában, Campanella, Morus és a jezsuiták társadalmi tagjainak nincsen magántulajdona, míg a többi bemutatott utópiában van. Érdekes motívuma a Nyimi Öko Közösségnek, hogy bár a tagok rendelkeznek saját tulajdonnal, de a közösség pénzzel nem fizeti tagjait, hanem tevékenységükért cserébe más javadalmazást kapnak a résztvevők. Ebben a vonatkozásában azt az egyértelmű összefüggést vehetjük észre, hogy a célok utópiáiban sosincs magántulajdona a lakosoknak. Ennek magyarázatát éppen Platón adja, mikor a második legjobb Államot, a Törvények világát mutatja be: az ember az idők során elvesztette az isteni tisztaságot, nem képes saját javak nélkül élni. A célok utópiái azok, amelyek merik igazán megváltoztatni, felülírni a romlott

emberi természetet. A család, mint a társadalom definiált alapegysége érdekes módon ettől eltérő tipológia szerint jelenik meg a modellekben. Úgy tűnik, a szerzők saját életmódja, háttere a döntő: Platón, Campanella és Fourier sem családos ember, így modelljeikben az irányított vagy szabad szerelem váltja fel a családi életközösségek rendjét, szemben például Morusszal aki odaadó apaként a *pater familiaris* szerepkört emeli ki modelljében. Ebben a tekintetben érdekes kivétel a redukciók modelltársadalmá, ahol a szerzetesek saját életmódjuk példájától elszakadva a családot támogatták, és tették a valós emberi természethez igazodva társadalmuk építőelemévé.

Miután kiragadott elemeit az előzőekben körvonalaztam, végül röviden összevetem az utópiák mögött álló *emberképeket*. Az emberi természettel, szükségletekkel foglalkozó utópiák valójában radikálisan új embert teremtenek: Platón, Campanella, Fourier elveszik a családot, részben a magántulajdont, engedélyhez kötik a párválasztást. Morus és a jezsuita misszionáriusok szintén az

emberi alapvető szükségletekkel foglalkoznak, szigorú napi rutint írnak elő államaikban, de finomabban kezelik az emberi igényeket. Freeland ideális lakója a liberális értékrendű projektvezető: nem fél kezdeményezni, felvállalni városi léptékű szerveznivalókat, szomszédaival teljes mértékben elfogadó. Az Eden projekt által sugallt ember környezettudatos plázalátogató, aki szeret fogyasztani, és nem elég neki a természet önmagában, extrák nélkül. Arcosanti és a nyimi ökofalu ideális lakója olyan városi ember, aki egyszerre képes fizikai munkára váltani, és akinek a közösségi és természetközeli élet elég ahhoz, hogy lemondjon a bevételről, profitról közösségi munkájáért cserébe. Az Eden projekten kívül az összes bemutatott utópia különböző megokolással, de kérdésesen teljesíthető változást ír elő lakói számára, *emberképe* – valamilyen mértékig - absztrakt.

4. KÖRNYEZET – Modelltér

Az építészeti utópiák meghatározó ősképe az Édenkert. Az Édenkert deszakralizált továbbélése a tökéletes, természetes hely, a paradicsomi környezet - amit a ma embere többnyire ökológikusnak címkézett technológiák révén igyekszik újra felépíteni. Az ideális környezet, a paradicsomi kert vagy égi Jeruzsálem modelltere kialakítása mögött az utópikus gondolkodás egyik kísértése bújjik meg, a tiszta lappal indulás, a tabula rasa mintázatainak egyik veszélye. A Paradicsomból kiűzött ember célja az eredeti tisztaság és tudás helyreállítása, ami Babel tornya építésének öncsábító allegóriájához vezethet. Ahogyan a toronyról az egész emberiség hitte, hogy az egekig emelheti, úgy ma az új technológiával felvértezett, teremtővé előlépett ember sem hagyatkozik a természet tanácsaira, szabályaira. Ebben a második természetben pedig megbízni már nem lehet, csak meghódítani azt. Ez az a kérdéskör, ahol elválnak egymástól a kísérletek: az ember által már tönkretett ökoszisztéma felé, és az attól való elfordulás irányai állnak egymással szemben.

Az ideális lakóhely kialakítására megannyi példát ad az utópiák történeti tárháza. Ahogyan már említettem, az utópiák sokféle csoportosítása létezik, társadalmuk, korproblémájuk, megoldási irányuk, műfajuk szempontjai alapján. A következő elemzésben Frigg (2010) sci-fi tipológiájára részben

utalva az utópiák építészeti megfogalmazásának négy csoportját különítem el környezetükkel, az ökoszisztémával való kapcsolatuk alapján.

(1) Az *anyagtalán modellterek* térleírásai nem kifejezetten a valós térrel foglalkoznak, hanem inkább a modell társadalommal, így ezek az elképzelt terek a társadalmi működés aláfestő díszleteként szolgálnak. Az ilyen utópiák terei csak skiccként jelennek meg, nem teljeskörűek, gyakran csak szimbolikus formák megidézésére készülnek, ezért áttetszők, anyagtalánok. A környezet és ember viszonyának kérdésével nem hangsúlyozottan foglalkoznak, nem viselik az „ökológikusság” címkéjét magukon. Ide sorolhatjuk azokat az utópiákat, ahol a tisztán elméleti művet építő kreatőr a megvalósítás céljáig és az ehhez szükséges eszközök átgondolásáig nem jut el, mint például Platón Államának terei vagy Morus Szent Tamás Utópiájának néhány térszelete esetén.

(2) A *megfagyott modellterek* alkotói már valamilyen szinten deklaráltan foglalkoznak a társadalom és ökoszisztéma kapcsolatával, de nem a meglévő, problémákkal teli fizikai környezetet, hanem egy teljesen új, hermetikusan lezárt, steril, az idő múlásától és a változástól védett világot hoznak létre. A fókusz az ilyen irodalmi utópiák - mint például az Atlantisz, a Napváros vagy Morus

Utópiája - esetében a modelltársadalmon marad. A valóságtól elszakított, idealizált terük ezért megfagyott, gyakran tengerrel körbevett távoli sziget. A fizikailag megvalósult ilyen új világok esetében - mint például Grimshaw Eden projektje - a hangsúly az ideális környezetre, annak technikai kialakítására kerül. Mind az anyagtalan, mind a megfagyott utópiák Mumford (1922) menekülési utópia fogalmával állnak rokonságban, mivel ezek a valóság kontextusától gyakran elfordulnak, szándékoltnak nem vesznek róla tudomást. Ennek ellenére nagy hatású művek, gyakran a valóságban működő, továbbdolgzott kísérletek alapja.

(3) A *szélsőséges természeti modellterek* ökológikus szemléletűnek hirdetett környezetalakítást valósítanak meg, olyan valós helyet igyekeznek lakhatóvá tenni, ami az emberiség története során korábban alig vagy egyáltalán nem volt az. Ezek a próbálkozások a megvalósíthatósággal is kiemelten foglalkoznak, vagy meg is épülnek világunkban, mint Paolo Soleri városkezdeményei az arizonai sivatagban vagy a Közel-Kelet új öko-városai⁴². A bolygó ezen zord területei érintetlenségük miatt alkalmasak az újrakezdésre, szigetszerű, új elveken működő települések kialakítására, amihez a keretet a földi természet valós szabályai adják. Az effajta új emberi élőhelyek kialakításakor a vízválasztó az ökológikus szemlélet mélyebb szintű működése: a

döntés a hely leigázása vagy az alkalmazkodás módjai között. A kísérletek különböző komfortfokozatot állítanak be használóik számára az alacsonyabb fogyasztás és közös építés szintjétől a luxusig bezárólag. Annak ellenére, hogy valamilyen fenntartható technológiai megoldás megtalálható a település működtetésében, legtöbbször nem beszélhetünk valóban etikus, az ökoszisztémával együttműködő megoldásról.

(4) Az *ismerős modellterek* csoportjába olyan utópisztikus településeket sorolok, amelyek ember által már korábban is lakott helyen, a valóságban jönnek létre. Az öko címke nem kritériuma ezen próbálkozásoknak, a kiindulás itt is a modelltársadalom, az új közösségi lét, mint általában az utópiák esetében. Ezek a környezeti extrémításoktól mentes, valós keretekre támaszkodó, életközponitű próbálkozások gyakran mégis „ökológikusabban” sikerülnek, mint ezt hirdető ellenpárjaik, mivel az etikus társadalmi működésből ered a természettel kialakított új kapcsolat. Ide sorolhatjuk például a dél-amerikai redukciókat, az ökofalu mozgalmak tereit és az olyan építészeti indíttatású utópiákat, amik az életmód kísérletekből kiindulva alakítanak ki teret - mint például az MVRDV, Aldo Cibic vagy Alberto Magnaghi több projektje.

---

⁴² vö. az International New Town Institute publikációi (<http://www.newtowninstitute.org/>) és Michelle Provost 2014-ben a BME Doktori Iskolája meghívására tartott előadása.

A felvázolt utópia terek csoportjai között természetesen vannak átfedések, összefüggések és egymásra hatások, de ennek ellenére négy különböző irányt jelöl ki a csoportosítás. Emellett a térleírások apropóján egy másik gondolatmenetet, Choay a *L'Urbanisme, utopies et réalités* (1979) esszéjében bemutatott vizsgálati szempontját is felvillantom: a konkrét utópiák hatását a mai urbanisztika-elméletre. Az utópiák erős hatása Mumford (1922) azon gondolatát erősíti, amely szerint a fizikai világ története csak fele az emberiség történelmének, az *Idolum*, az utópiák univerzuma éppen annyira hat mai valóságunkra, mintha azok megtörténtek volna. A továbbiakban a Kódexben szereplő rekonstruált modelltereket mutatom be a fenti tér-tipológiába illesztve, majd visszatérő motívumaik apaján összehasonlítom őket.⁴³

Az Állam, a Törvények és az Atlantisz

(Az Állam: Kr.e. 370 körül)

Az Állam épített térre vonatkozó leírása egy tábor képét körvonalazza, ahol sem magántulajdon, sem privát tér nem létezik. Az örök lakhelyére bárki beléphet, zárt ajtót nem talál, a tér áttetsző, anyagtalan - így erősíti a szellemi konstrukció tisztaságát. A Törvények állama középpontjában a főváros, és ennek közepén az Akropolisz fekszik. A főteret 12 phylé, kerület veszi körül, mindegyikhez 420 parcella tartozik - ez nem változik halál esetén sem, így zárt a struktúra. Az egymást érintő lakóházak a város szélén kör alakú védőfalat alkotnak, mindegyikhez előtte és mögötte is tartozik egy földterület, így minden polgárnak egyszerre van városi és vidéki az otthona. A modelltér alapja a változatos földrajzi adottságú ideális völgy-metszet, az utópiák jellegzetes téri motívuma (Mumford, 1922). Erdős hegyoldal, legelő, szántók, folyó és

---

⁴³ A grafikák az Eutoposz Kódex szerzői illusztrációi.

tenger egyaránt megtalálható itt, ezáltal lakói racionális mértékű igényeit a táj mind kielégíti.

Platón Atlantisz leírásában adja a legrészletesebb képet egy elképzelt ideális város teréről. Kritiasz a dialógusban a Héraklész oszlopain túl fekvő szigetország történetét adja elő⁴⁴. Poszeidón, hogy megvédje a szigeten élő szerelmét, Kleithót, két föld és három tengergyűrűt vont a lakhelyét jelentő domb köré. Egy hideg és egy meleg vízű forrást is fakasztott itt, így édenkerti, gazdag élővilág alakult ki⁴⁵. Az első király, Atlasz palotát építtetett a sziget közepén, amit utódai tovább díszítettek nemzedékről nemzedékre. A tengergyűrűk áthidalásával utat építettek a palotához, és átvágásukkal fedett vízi átjárókat készítettek a hajóknak. A gyűrűket kőfalakkal vették körül, a hidakat és átjárókat bástyákkal és kapukkal ékesítették. A város elképesztő látványt nyújthatott, a drága burkolatok jelzik ékességét a leírásban. A lakóépületeken fehér, fekete és piros köveket kevertek, a gyűrűk falait összefüggően bronzsal, ónnal, a fellegvárét tűzfényű oreikhalkosszal burkolták. A fellegvárban állt Poszeidón óriási temploma, amit kívülről ezüsttel, oromfalán arannyal, belül tetőtől talpig oreikhalkosszal borítottak be⁴⁶. A templomban Poszeidón hatalmas oszlopa és aranyszobra állt száz Néreisz delfinnel

körülvéve. A templomot a királyok és feleségeik másai és ajándékszobrok sokasága vette körül. A források köré fürdőket emeltek, a vizet pedig csatornákon és a hidakon át vezették el Poszeidón ligetébe, ahol különösen magasra nőttek a fák. A város leírását követően az ország következik: a főváros egy négyszögletes, síkra egyengetett lapályon feküdt, amit a maiaknál szebb, magasabb hegyek öveztek. A síkságot sztadion széles árokkal vettek körbe emberfeletti munkával a lakók, ami a tengerbe torkollott, és oldalai között kialakított csatornarendszeren szállították a terményeket. A síkságon a hatvanezer, rögzített méretű földparcella volt, amit a nép szorgosan művelt.

Az Állam és a Törvények tere az anyagtalan modellterek kategóriájába esik. Az Atlantisz megfagyott modelltér jellegzetes szigetszerű elrendezésével, jelszerű motívumaival, néhol részletes, képszerű térleírásokkal, melyből például Campanella is merít. Izgalmas, bizonyos szempontból posztmodern tér - és történet. Éppen a változás, a megfagyott tér felengedése - Platón szemléletében a romlás - miatt törölte el végül az istenek haragja. A bemutatott művek nem tereikkel, hanem szemléletükkel hatnak azokra a racionalista modellekre, amelyek később megalapozzák az urbanisztika irányait.

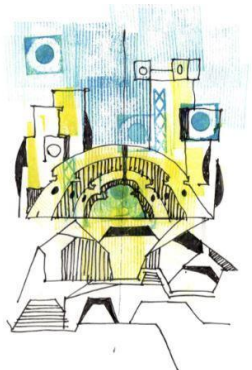
---

⁴⁴ A történetet Kritiasz Szolóntól hallotta, aki pedig azt egyiptomi papok elbeszéléséből ismerte meg. A többrétegű - posztmodern elbeszélésmód az irodalmi utópiák jellegzetessége, például Morusnál is megjelenik (Platón: Kritiasz).

⁴⁵ Még a nagy és falánk elefántnak is jutott elég élelem - jegyzi meg Kritiasz (Ibid.).

⁴⁶ A templom formájában volt valami barbár - emeli ki Kritiasz. (Ibid.).

Arcosanti (1965-)

Soleri a világ népességnövekedésének fenyegetésére az emberi életre alkalmatlannak tartott helyek lakhatóvá alakításával reagál. Terveiben a low-techre, a helyhez illeszkedő technológiára helyezi a hangsúlyt - szemben Buckminster Fullerrel, Grimshaw-val vagy a fejlett technológiákban bízó megastrukturalistákkal. Célja egy olyan fenntartható város prototípusának létrehozása, amely megerősíti az emberi hely- és közösségtudatot, és adaptálható a regionális változatokhoz. Az Arcology-nak⁴⁷ nevezett települések olyan téri modellt kínálnak, ahol a lakóterek mérete minimalizált, így a közösségi, mezőgazdasági és természeti területeknek elég tér marad. Az élőlények evolúciójával összefüggő egyre

⁴⁷ A kifejezés az építészet és ökológia (architecture és ecology) szavak összeolvasztásából származik.

⁴⁸ Angol nevén earth-casting. Betonozáskor eszerint sivatagi homok keverékéből rakott halom szolgál zsaluként, amelyet a megszilárdulás után egyszerűen kiásnak.

kompaktabb, kicsinyítettebb formája és működése mintájára az új térstruktúra mindhárom dimenziót kihasználó, egymásra „halmozott” térszervezésű (Steele, 2005).

A mester tervei és a közben lassan épülő valóság folyamatosan keveredett, hatott egymásra. Az 1951-ben létrehozott Cosanti Alapítvány működése Taliesin Westhez hasonlóan egy vezető alatt összpontosuló utópisztikus társadalmi rendszeren alapult volna, de ezen aspektusa idővel háttérbe szorult. Soleri Cosantiban nyomban elkezdett kísérletezni a föld-mintázás technológiával⁴⁸, így készült a település közepén a nagy kupola. Az Arcology-k elődje, Mesa City regionális tervei eközben, 1958 és 1967 között készültek. A sűrűség, öfenntartás, 3 dimenziós kiterjedés alapelvei itt a kevert felhasználású zónákon, újfajta megastruktúrákon érhetők tetten. Az ökológikus szemlélet a nap- és szélenergia, kiterjedt, saját mezőgazdasági területek használatán, és az ipari létesítmények stratégiai elhelyezésén jelenik meg. Mesa születésének időszaka átfedésben van az Arcology-k 1. generációjának fázisával, amelyet Grierson (2006) 1963 és 1969 közé datál⁴⁹. Ezek a tervek formális kísérletezések megastruktúrákkal, amelyeknek két típusa a szabad formájú

⁴⁹ Az első generációs Archology-k terveit Soleri a City in the Image of Man című könyvben publikálta 1969-ben.

„dionüszoszi” városok és a rendezett, hagyományos geometriájú „apollóni” struktúrák⁵⁰.

A megépülő települések belső evolúciójának következő állomása a Cosantitól északra fekvő Arcosanti városa. Mesa rendszere itt letisztultabban jelenik meg: a közösségi terek makrostruktúrája és a lakó-, stúdió- és műhelyterek mikrostruktúrája elkülönül egymástól. A földminta-héj két órás félkupolává, apszissá alakult, amely jobban illeszkedik a sivatagi éghajlathoz. Az eközben készült Arcology tervek 2. generációja a „Két Nap” szlogen szerint az 1970-es évek energiakrízisére adott válasz kísérletei⁵¹. Arcosanti Kritikus Tömegnek nevezett, 1971-ben kezdődött fejlesztésekor ezzel összefüggően az apszis finomítását, kertészeti technikák, üvegház és a szolár kémények használatát is tesztelte.

Valetta Spring a prototípus 3. generációja, 1980-85 között készült. A terv az előző generáció tanulságait ötvözi standardizált struktúrákkal, amelyek a technológiai és társadalmi változásokra reagálnak. Célja a városok gazdasági bázisának fejlesztése, és a migráció hontalanjainak letelepítése a sivatagba vagy az űrbe. Valetta Spring egy kb. 200 ember

számára otthont adó kétrészes komplexum, amit üvegházak kötnek össze, és egy piac, előadóművészeti központ és oktatási komplexum felett található. Soleri folytatta az apszis forma tökéletesítését, lemetszette és mellé helyezett egy másikat, létrehozva a dupla exedra szerkezetet. Ezt később kombinálta a 'garment-architecture'-rel, a légáramlást és páratartalmat szabályozó áttetsző árnyékolókkal. 1980-as években eközben Reagan elnöksége alatt aktuális téma lett a világűr militarizációja, amelyre válaszként született meg 1984-ben Space for Peace című monográfiája⁵².

1991-ben az Arcology-k végső generációja az eredeti komplexum mögött három tízemeletes dupla exedra hozzáépítésével kezdődött el, melyek Arcosanti lehetséges népességét 6000 főre emelné. A finanszírozás nehézségei miatt a haladás lassú. Ezzel összefüggően Soleri hatása a mai urbanisztikára csekély. Grierson (2006) megjegyzi: jelenleg Arcosanti tervezett épületállományának mintegy 5%-a van kész, befejezése 750 év múlva várható. Ennek ellenére ma reggel is felkel egy kis embercsoport Arcosantiban, és a nap végén majd feljegyzik, hogyan haladtak az építéssel.

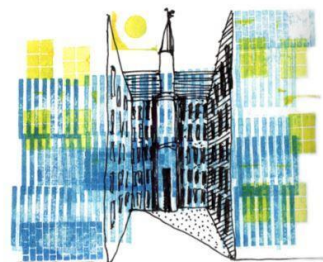
---

⁵⁰ A nyugati filozófiában is használt dichotómia (Nietzsche, Hölderlin, Winckelmann): a görög mitológiai isten Apollo a racionalitás, rend, Dionüszosz az irracionalitás, káosz megszemélyesítője. Dionüszoszi példa Hexahedron, egy kb. 1 km széles és magas kristályszerkezetű város. Sűrűsége hektáronként háromezer fő, ami Párizs akkori sűrűségének több, mint tízszerese.

⁵¹ Climate Zone, Air Dam, India Village, Maryland és Regina várostervei.

⁵² Angol szójáték, jelentése Tér (azaz Űr) a Békéért. Többek között az Euclidean, Urbis et Orbis, Ovum II és Orbit várostervei jelentek meg. Solerit az aszteroidák benépesítése, gravitáció nélküli struktúrák és az űrbéli magány társadalmi kérdései foglalkoztatták.

Falanszter (1821)

A XIX. század elejére az európai városok az utópista szocialisták számára a rendetlenség téri problémáját is felvetették, amely a társadalmi átrendeződés anarchiájával állt összefüggésben (Choay, 1979). Az antitézis, az új rend kétféle modellen át jelent meg: a múltba tekintő nosztalgikus és a jövőbe tekintő progresszivisták modelleken át⁵³. Mindkét csoport célja - szemben a korábbi utópiák absztrakciójával - reprodukálható, működő városok tervezése volt. A progresszivisták modelltereket a higiénét is javító levegős struktúrák és a tevékenységek szerint differenciált terek jellemzik. A rend új esztétikai szemléletet is szült, mely szerint a logika és a szépség együtt jár. A vizuális káoszt erősítő városi címek eltörlésével a díszítés szerepét egy természetesebb geometrián alapuló rendezés vette át. Az utópiák jelentésteli szimbólumrendszerének példájaként Fourier városa

⁵³ Múltba tekintenek Ruskin és Morris írásai, progresszivisták pl. Owen, Fourier, Richardson, Proudhon művei (Choay, 1979).

egyetlen nagy ház. Ez a koncepció több forrásra is visszavezethető. A város és ház működésének analógiája az Alberti [1452] nevéhez köthető traktátus-hagyomány egyik alapmotívuma. A Fourier korabeli francia építészetnek - Ledoux és Boullée tervein is domináló - jellemzője, a társadalmi idealizáció és az építészeti forma összekapcsolódása. Durand Franciaország hatékony fejlesztésének kulcsát a tipológiában látta, ezért a brit utópia-típusokról folytatott vizsgálatot (Angel, 2014). Az építészeti háttérhez hozzátartozik Bentham (1787) Panopticonja⁵⁴ is. Ezekkel párhuzamosan Fourier terveinek a szociális alapelvekkel egyforma súlyú eleme az építészeti forma. Bár nem építész végzettségű, a Falanszter dokumentációja egy hihető elvi tervszintjén áll.

A Falanszter működési alapja az idealizált tájmetszet. Az alkalmas helyszín jelentősége hangsúlyos: az 1600 lakó számára egy körülbelül 2500 hektáros négyzetes formájú, változatosan művelhető terület szükséges, ahol természetes vízfolyások vannak és hegyek szegélyezik (Fourier, 1971). A nagyvárosok betolakodóitól biztonságos távolságra esik. Az ideális táj Svájc képét idézi, mely párhuzamot Rousseau (1778) véleménye

⁵⁴ A Panopticon a lakók teljes kontrollálhatóságára kialakított terü mintaintézmény terve, a séma központi eleme a kilátótorony, amit megvilágított cellák vesznek körül. Innen az őt mindent láthat és hallhat, nem lehet elrejtőzni előle.

okozhatja⁵⁵. Mindamelllett Fourier leírása a Falanszter és a táj együttműködéséről kevésbé reális - mutat rá Angel (2014), ez inkább az építészet a korszakra jellemző romantizált természeti háttérhez való ragaszkodás jele. A gigantikus forma mögött a radikalizmus mozgatórugója működik, hasonlóan Ledoux vagy Boullée erőszakos, „katonai geometriájú” (Bloch, 1986), nem megvalósuló „papír-építészetéhez” (Angel, 2014). A Falanszter egy központi magból és két, belsőudvarokkal lyuggatott szárnyból áll. A központi épületben az étkezők, igazgatási terek, könyvtárak és templomok vannak⁵⁶. A lakók itt élhetik meg Fourier „sors elmélete” szerinti szellemi sorsukat (Claeys, 1999). Az egyik oldalszárnyban az ipari sors szerint az anyaggal való találkozásra van lehetőség a műhelyekben. A másik szárnyban a bálterem és a látogatói szálláshelyek találhatók a közösségi sors megtapasztalására. Az ismétlődő elemekből építkező, bezáruló forma a külvilágtól elrekesztett térstruktúrát alkot. A különböző épületszárnyakat fedett árkádsor köti össze folyamatos kontúrként a párizsi Palais Royal mintájára. Ahogyan a XVIII. századi városi társadalmi élet egyik középpontja az árkádsor volt, úgy jelentenek városi términőséget

---

⁵⁵ Rousseau szerint egyedülálló módon a svájci vidéken áll tökéletes egyensúlyban egymással a természet és az ipari civilizáció.

⁵⁶ Az Anyagi harmóniák a művészet szépségeiben való elmélyülésre, az Unitizmus temploma a csendes meditációra alkalmas.

ezek a cellás terekből felépülő házban. Ez a struktúra nem csak a világi középületek, de a kolostorok sajátja is⁵⁷, ám az azonos forma mögött eltérő használat áll: a monostorban aszketikus, napi rutinon alapuló életmód zajlik, a Falanszterben a közösségek keveredéséből, alkalmi kapcsolatokból kibontakozó változó miliő. A forma- és térszervezés a két épülettípus mögött álló modellközösség és ideológia eltérését alig mutatja fel.

Fourier modelljének valós utóélete volt az Egyesült Államokban és Izraelben is. A típussterv megvalósulásának egyik nehézsége, hogy működése technológiai újításokat is szükségessé tett (Angel, 2014). A lakótelepi megastruktúrák minden problémáját felmutatja, ami egészen az 1960-as évekig építészeti-urbanisztikai kihívás volt⁵⁸. A Falanszter a megfagyott és az ismerős modellterek halmazainak metszetében áll. Az előírt hatalmas természeti terület és az állandó lakószám feltételei változatlan buborékba zárják a szabadság megélésének lakóházát. Formája nem csak saját idején, de ma, az ismétlődő egységekből épülő, városi funkciójú belső kertek köré szerveződő megastruktúrák korában is ismerős szerte a világon.

⁵⁷ Ezért emeli ki Fourier, hogy a 200-300 fős közösségek használhatnak kastélyokat, monostorokat Falanszter gyanánt. Az építészeti, formai kapcsolat mellett a monostor kifejezés a Falanszter szóban is megbújik, az eredeti francia *phalanstère* a *phalanx* és a *monastère* kifejezések összeolvadásából született.

⁵⁸ Vö. Unité d’Habitation vagy akár a berlini Karl Marx Allee építészetére.

Napváros (1602)

A Napvárost több elemző, köztük Mumford (1921) is Andreae Christianopolisával vagy Morus Utópiájával rokonítva emlegeti. Hagengruber (2009), aki filozófiai szempontból vizsgálja a reneszánsz utópiákat, ezzel szemben éppen egyediségére hívja fel a figyelmet. A Napváros megismerésének alaptétele, hogy teljes képet akkor kaphatunk a városról, ha a szerző *Metaphisica* (Campanella, 1623) című művében kifejtett filozófiája alapján fejtjük meg.

Campanella valószínűsíthetően Szumátra szigetére (Taprobana) képzeletben el a várost, amely épp az egyenlítő alatt fekszik egy nagy síkságon fekvő dombon. A Napállam kevésbé keresztény, mint inkább püthagoreus birodalom képét nyújtja: építészeti tervét, létesítményei helyét és minden méretet geometriai képletek és matematikai arányok határoznak meg. Atlantiszt idéző formája, koncentrikus struktúrája az utópisztikus városok

jelszerűségének példája. A település hét falgyűrűvel körülvevett övezetre oszlik, amelyek a bolygók nevét viselik. A négy égtáj irányában minden övezetnek kapuja van, így a várost hétszer kell bevenni. Az északi kapun belépve az első övezet kettős falának közén haladunk keresztül: itt találhatóak a lakópaloták, ugyanis a fal vastagságát épületek töltik ki. Az árkádok, kolostorokhoz hasonlóan oszlopokon nyugvó épületek⁵⁹ ablakai mindkét irányba nyílnak, így - platóni-morusi mintára - a természeti és városi tájban egyaránt lehet a szobákból gyönyörködni. Falak és közlekedők íves struktúrája ismétlődik egyre szűkülve a domb teteje felé. Sin, a szabad művészetek és a mechanikai mesterségek tudója a falakra festette fel a tudományokat, így a város egy különös enciklopédia, ahol a házak külső felülete a tudás megjelenítője. Campanella részletezi, hogy az övezetek belső és külső falán milyen tudományág ábrái találhatóak a teremtés hét napjához köthetően: a csillagok, a matematika, az egész föld térképe, az összes ásvány, növény, állat, és a mesterségek oktatórajzai.

Itt érdemes Campanella filozófiájának két alapvetését megismerni: a hasonlóság-tant és a szenzualizmust. Számára a tudomány a megismerő és a megismerendő dolog kapcsolatának vizsgálatában rejlik, így lehet eljutni a tapasztalattól az általánosításig. A megismerés folyamatát az

⁵⁹ vö. Fourier Falanszterének közösségi árkádjai.

érzéki tapasztalatok egymáshoz kapcsolása jelenti hasonlóságaik alapján, és végül az önmegtapasztaláshoz való viszonyításuk. Sok olyan elem megjelenik a város leírásában, amelyre Campanella a hasonlóság-tant építi, például a Föld és a kozmosz vagy a bolygók és csillagok analógiái. A tudás falakon való ábrázolása szemléltetésen alapuló modern oktatási modelljét tükrözi, ami mögött a szenzualista és enciklopédikus önmegértés elmélete áll (Hagengruber, 2009). A városban működő technikai újítások szintén a hasonlóság-tanhoz köthetők: minden utca saját kúttal rendelkezik, a termőföldeket locsolórendszerrel öntözik, a hegyekből lefolyó és a háztetőkön összegyűlő vizet csatornákbá terelik a hasonlóság és a fenntartás alapelveinek megfelelően. „Praeterea ubi deest copia rerum, affluit copia ingeniorum”⁶⁰ - a város tudósai eszerint fejlesztik állandóan eszközeiket.

A Napváros tere kevert funkciójú, de összességében homogén egészen a középpontig - nincsenek különböző rendeltetésű negyedek a városban, mint ahogy például Christianopolisban. A falakban a lakófunkciók találhatóak, gyűrűnként saját étkezőtermekkel, műhelyekkel. A fő közlekedési irány sugár irányú, a dombtető felé vezető enyhe, néhol lépcsős emelkedő. A magasponton főtér található templommal. Az épület teljesen kerek,

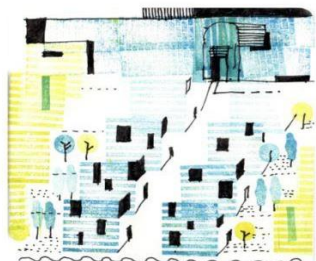
kupolás, oszlopos szerkezetű, körítő falak helyett csak függönyök határolják. Az oltáron két gömb, a föld és az ég reprezentációja van, a kupolára pedig rá van festve az összes csillag. A kupola átmérője átszámítva 125 méter volna: Brunelleschi firenzei dómjának mintegy háromszorosa. A felnagyított, nem emberi léptékek általánosságban is jellemzik a várost, 540-szer nagyobb, mint a vele filozófiájában is rokon, kortárs Christianopolis (Morrison, 2013). A Napváros szándékolatlan gigantikus, emberi léptéktől elszakított, jelképpé átfomálódó, megfagyott modellterű alkotás. Mivel metafizikája az ismeretszerzés és a tudomány, az ember és az őt körülvevő világ viszonyát értelmezi újra és módozatokat nyújt a dolgok helyes használatára a különbözőségek kiaknázása mentén, a Napváros az eszközök utópiája. Arra a kérdésre, hogy végül mit kezdjen az ember a sok felhalmozott tudással Campanella - például Bacon-höz hasonlóan (Mumford, 1922) - nem ad választ. A későreneszánsz humanista utópiák a korra jellemzően a célt biztosra veszik, és azt vizsgálják, hogy az emberi cselekvés hatóköre hogyan bővíthető: ez az oka annak, hogy a város közepén a Tudás *utópiahorizontjának* ellenére az Isten temploma áll. A Napvárosnak nagy hatása volt az 1920-as évek Szovjetúniójának kollektivista építészetére (Tafari, 1990).

---

⁶⁰ [Ezen túlmenően, ahol a dolgok nem állnak bőségesen rendelkezésre, ott bőségben vannak a gondolkodó fők.] Ford. Sallay Géza. In T. Campanella, 2002. Napváros, Budapest: Lazi, 10.

Utópia (1516)

Utópia szigete félhold alakú, a keskeny földnyelvet, amely a szárazfölddel összekötötte Seholsincs⁶¹ (azaz Utopus) király parancsára közös munkával átvágták a lakók⁶². Az országban 54, egymástól egym napi járóföldre található város van, mindegyik tágas, szép és egyforma. A rendelkezés, mely szerint a köztük levő földek sehol sem keskenyebbek 20 000 lépésnél meghatározzák az utópia alapelemét, a városi régiót, és őrzi, hogy az épített tér ne válhasson túl sűrűvé, csökkentve a mezőgazdasági területeket. Mivel az összes város Seholsincs király egyetlen terve alapján készült, egyszerre megismerhetők. A főváros, Láthatatlan⁶³ egy nagy hegy lejtőjén fekszik, alaprajza négyzetes formájú. A Száraz⁶⁴ folyó folyik el alatta, amin apály-dagály jelenség figyelhető meg - a Temzéhez hasonlóan. Az

⁶¹ Morus Erasmussal folytatott levelezésében gyakran egész Utopiát *nusquam* (nusquam=sehol, latin) néven emlegette In (Roth, 2016) Raymond Trousson, *Viaggi in nessun luogo*, Longo, Ravenna, 1992, 13.

⁶² Az utópisztikus tér jellemzője azóta is a sziget típus, miként az utópisztikus gondolkodásé a szembehelyezkedés a többségi társadalommal.

erősített városfalon belül 20 láb széles utak hálózata mentén találhatóak a házak, és mögöttük gyönyörű kertek. A házak egyformák - a lakosok 10 évente cserélik őket egymás között -, és "szinte magától nyitódó" ajtajuk közül egy a kertre, egy az utcára nyílik. A lakóépületek egykor nádtetejű kunyhók voltak, mára kovakő, téglá, terméskő anyagú háromemeletes épületek. Lapostetejüket zúzalékkal borítják, ablakaik - a korszakban még luxuscikknek számító - üvegből készülnek⁶⁵. A város négy kerületre oszlik, mindegyik közepén piac található, ahonnan ingyen el lehet hozni a szükséges cikkeket. A negyedek étkezőcsarnokaiban közösen folyik az ebéd és a vacsora. A falakon kívül négy kórház és a vágóhidak találhatóak - a betegség és az erőszak helyei. A templomok tágasak a sok hívő befogadására, belső terük félhomályos.

Amellett, hogy Morus kiemeli az épített tér szerkesztettségét, valóságosságát is bizonyítani akarja, így térleírásai két csoportba sorolhatók (Choay, 1997). A portrétér locus-ai, helyei az egyedi tulajdonságokkal bíró fizikai tér leírásaiból bontakoznak ki. Ezek a sziget esetében Anglia, Láthatatlan leírásában London jellemzőit hordozzák. Ezzel szemben a modellter képe

⁶³ Amaurotum, jelentése: halvány, árnyékos, gr., fordítás: Légvár; forrás Odüsszeia.

⁶⁴ Anydrus, gr.

⁶⁵ Mumford (1921) rámutat a későbbi, XVIII. századi edinboroughi zártosuló utcaképpel való hasonlóságra.

delokalizált, reprodukálható kulturális normák anyagtanulandó rendszereként jelenik meg, melynek elemei az otthon, a gazdaság és a vallás terei. A lakók napi gyakorlatuk révén ezekhez a helyekhez kötődhetnek – annak ellenére, hogy zárt ajtók híján átlátszóak. A leírásban egy hiány szembevetődik: kimarad a politika, adminisztráció és oktatás térhálózata (Choay, 1997). Ezen a nyomon kiderül, hogy a politikának a társadalom életében sincs igazi helye, működését valójában a szokások rendezik, még hozzá pontosan a változatlan téri rend mindenre kiterjeszhető eszközével. A társadalmi modell mátrixát fenntartó térstruktúra szükségessége mögött az utópia műfajának egy kelléke, az ún. modellező kritika áll. Utópia rendjét nem ex nihilo hozza létre a szerző, hanem Anglia XVI. század eleji szociális viszonyainak inverzeként, mely réteget Choay Lacan (1965)⁶⁶ fogalmát átértelmezve az utópia tükör-szintjének nevez. Ez az egzotikus civilizációk megismerésére lehetőséget adó utazások elterjedésére vezethető vissza⁶⁷. A más társadalmakkal való tér-időbeli konfrontáció önkritikát vált ki a reneszánsz emberből, az utazó először önmagát győzi le. Morus téri modellje így az európai történelemben felmerülő identitásra is keresi a választ: világossá válik számára, hogy a társadalom ki tud lépni a hagyomány vonzásából. A modell-alkotás ereje abban áll, hogy a feltárolt

---

⁶⁶ Lacan francia pszichoanalitikus, nála a gyermeki fejlődés egy szintje a tükörszint. Akkor éri el a gyermek, amikor a még zavaros egóját azonosítani tudja a tükör képével, így a bizonytalanságból magával kapcsolatban egy biztos pontot talál.

végtelen új megoldás korlátlan szabadsága elleni védelemként egyetlen abszolút érvényű megoldást, stabilizáló erejű képet, imago-t rögzít. Morus újítása az, hogy térben, az egyén látható szintjén reprodukálja a társadalmi ön-projekció fogalmát, és ezzel létrehozza a nyugati kultúra fejlődésének azóta is meghatározó lépcsőjét, az utópia-szintet (Choay, 1997).

Morus és Platón modelltereit összevetve markáns különbség rajzolódik ki. Platón az időleges kapcsán érzett szkepticizmus az időtlen modell-alkotás felé vitte, ám a logos révén értelmezhető Állam nem téri jellegű, épp a romlott, tériesedett anyagi világ hívja életre, azaz a pharmakon tér negatív hatása. Ezzel szemben a Törvények geometriai-téri leírása már modellként értelmezhető, de nem a platóni értelemben: érzéki tapasztalat hatására létrehozott téri kivetülés, amely nem kíván reálisnak tűnni, így inkább heurisztikus módszerként, szimulációként fogható fel (Vernant, 1983). Platón modelljének célja egy elvesztett társadalmi rend visszaállítása a téri emlékezet, mnémé révén, melynek eszköze az emberi vágyak által nem befolyásolt, egyszerű, geometrikus, isteni törvényeken alapuló tér, a pharmakon pozitív oldala. Morus ebből kinőve alkotja meg utópiája téri kereteit, kiemelve a platóni modellt eredeti kontextusából, áthelyezve annak

⁶⁷ A korszak európai-szigetországi valósága és a felfedezhető más megoldás kontrasztja a „rég világra” (old world) és az „új világra” (new world) vonatkozó összehasonlításokban érhető tetten a szövegben (Choay, 1997).

súlypontját. Ez a szemléletváltás teszi az Utópiát egy új műfajt és gondolkodásmódot is megalapozó művé. Szemben az antikkkal vagy a középkor Isten országa víziókkal, ahol a szent elsősége még kétségtelen, a reneszánsz gondolkodástól vezérelve Morus megalkotja az építész-hős - Utopus király - szerepét, aki kreációja megvalósítására egy deszakralizált, átfordított rendet hoz létre, és a teret pozitív, univerzalizáló eszközként használja (Choay, 1997).

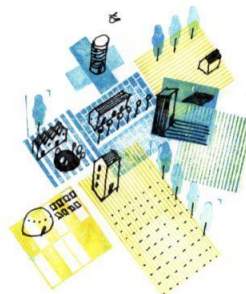
Morus modelltere - a locusok kivételével - a megfagyott terek mintapéldája. A város az örökkévalóságig másolódik változatlanul. Az emberi munka kreatív szerepe elmarad, a vágyak és szükségletek nem hatnak többé a térre⁶⁸. Morus a társadalmi gyakorlatok reprodukálása érdekében megszünteti időbeliségét is. Ráadásul a modelltér homogén, izotróp, prototipikus és átlátszó: nincsen szükség útvonalakra, hiszen gyakorlatilag bárki bárhova szabadon bejuthat⁶⁹. Ezáltal a modelltér ellentétévé válik, éppen a tériesedést előzi meg eszközként, így minőségét tekintve inkább terv, mint valós tér jellegű (Choay, 2005).

---

⁶⁸ Eltekintve pár kiskaputól, mint például az épületek díszítése.

⁶⁹ Ez a későbbi utópiairodalomban is megjelenik: a Bétiqueben Fénelon Telemachos utazásaiban és Rousseau Nouvelle

Freeland (2012-)

Az MVRDV fejlesztési projektje Almer Oosterwold új szemléletű továbbépítésére tíz szabályt határozott meg (RRAAM, 2012). Az első a közösségre vonatkozik, mely szerint Oosterwoldot az emberek alkotják. Lakója bárki lehet, aki hosszú távon elköteleződik a fejlesztés mellett. A második szabály a szabad telekválasztás lehetősége, amely során a leendő lakó, azaz fejlesztő a földtulajdonossal egyeztetve alakít telket, de tetszőleges méretet, formát választ. A következő lépésben két út nyílik: vagy rögzített térhasználatú, vagy speciális, változó térosztású teleké. Az előbbi esetén a következő térhasználati funkciók meghatározott arányú kialakítását kell vállalni: épületek, burkolt felületek, víz, zöldfelület, mezőgazdaság és kertművelés. A második esetben a mutatók eltérhetnek az előirányzotttól, például a tervezett közlekedési csomópontok közelében sűrűbb lehet a beépítés. Az ötödik szabály az infrastruktúra kiépítésére

Héloiseának Clarensében egyáltalán nem voltak épületek, ami arra szolgált, hogy megszabaduljanak minden vizuális elhatárolástól, ami az embereket elválaszthatna volna egymástól.

vonatkozik: minden lakó a telke előtti utat is megépíti megadott paraméterek szerint. A hatodik elv a szabad fejlesztésre vonatkozik, eszerint a leendő lakó a telek adott használati zónáját úgy alakítja a mutatók betartása mellett, ahogyan neki tetszik. A hetedik pont rögzíti, hogy az új város zöld, tehát Oosterwold kétharmad része mezőgazdasági, kertes, erdős terület. A nyolcadik szabály, hogy a telkek nagyjából önellátóak, az energia, víz és hulladékhasznosítás módját a lakók maguk határozzák meg, és hozzák létre előre lefektetett ökológikus szempontrendszer figyelembevételével. Javasolt a jövőben az élelmiszer megtermelése a saját háztáji kertekben, a szükséges kiegészítését elosztóhelyeken lehet majd egymástól beszerezni a vízió szerint. A kilencedik elv leszögezi, hogy minden fejlesztési projekt anyagilag önálló, önfenntartó. Az utolsó szabály alapján csak az alulról építkező projektek után léphet be a helyi önkormányzat a szükséges közösségi beruházások megkezdésére. A közfunkciókat és nagy zöldfelületeket elsősorban egyének és közösségi szervezetek hozzák létre.

A projekt menetét online alkalmazások segítik. A lakó a telekalakítást követően a "házkészítő" (housemaker) szoftver segítségével kiválasztja a lehetőségek közül leendő otthona tömegformálását. Az építész nagyjából helyettesítő program segíti a teljes tervezési folyamatot és a projektmenedzsmentet is. A szimultán zajló egyéni fejlesztéseket, a sűrűsödő beépítés folyamatát és az újonnan bekapcsolódó szomszédos települések

átalakulását a telekkészítő pódium (landmaker podium) fogja össze. A katalógusokat feltöltő építészek így csak stratégiákat adnak a fejlesztéséhez, de maga a városkép a lakó választása nyomán alakul ki - mintha csak szobáját rendezné be. Így amellet, hogy sohasem látott gazdasági és szociális változatosság jellemezheti az önszerveződő települést, építészeti arculata is sokféle lesz. A városban nem jelenik meg a monofunkcionalitás problémája a különböző rendeltetések keveredése miatt. Tkachenko (2016) azt vizsgálta meg, hogy adott közösségi csoport-típusok milyen jellegű letelepedési formát választottak Oosterwoldben. Elemzéséből kiderül, hogy a közösségi letelepedés annál zártabb a külvilág felé, minél szorosabb a tagok kapcsolata. Azok a nagyobb közösségek, amelyek tagjai nem ismerősök, de egy kezdeményező egyén vagy szervezet hívószavára érkeztek, a klasszikus kertváros jellegű, raszterre szerveződő, egységes arculatú, családi házas beépítési módot választják. Önálló egységekként működnek családonként, kevésbé nyitottak a közösségi interakciókra, ezért a járdák tekinthetők találkozási helyeiknek. A második típusú betelepülő csoportok szintén egy kezdeményező fél vezetésével szerveződnek, de tagjaik jól ismerik egymást, együtt hoznak döntéseket, ám más kezdeményezésekkel alig veszik fel a kapcsolatot. Családi házaikat vagy társasház-tömbjeiket változatos formájú telkeken építik meg, sok félig vagy teljesen nyitott közösségi és köztérrel a kevert funkciójú mikro-településük középpontjában vagy

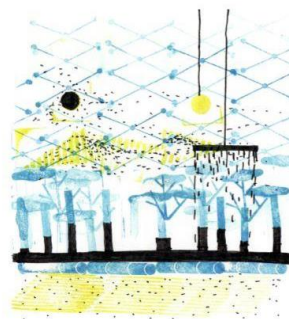
oldalán. A harmadik típusú csoport tagjai között van a letelepedést szervező személy is. A közösségen belül aktív a kommunikáció és más kezdeményezések felé is nyitottak. A két korábbi típusnál szemben zártabbak az újonnan csatlakozók felé. Változatos formájú és használatú, családi házas telkekkel körbezárt közösségi tereket hoznak létre kizárólag saját használatra. A köztérek a teljes telepet szigetként határolják körbe. A negyedik típusú csoportjai hasonlóak, de kisközösségi működésük teljesen zárt. Nagy, közösségi tulajdonú telkekön közös társasházban laknak, közterület a háztömb előtti járdán kívül nem létesül. Végül azok az egyszemélyes vagy családnál kisebb csoportok következnek, akik maguk a kezdeményezők. Ők általában nagyon nyitottak az együttműködésre, de családi házaik szigetszerű telkeiken közösségi terek nélkül állnak.

Freeland városa az ismerős modellterek csoportjába sorolható. A településkép a holland kertvárosi táj képébe illeszkedik, nem az építészeti, hanem a várostervezési újítások teszik különlegessé. Freeland a megfagyott modellterek ellentéte az idő dimenziója tekintetében: tere egyre változik, gélyszerűen formálódik lakói életmódja, érdeklődése szerint. Ahogyan a megfagyott modellterek kreátorai az építészeti új hős szerepébe emelik, ebben az inverz térben az építész szerepe marginálissá válik, helyét az egyéni kreativitás veszi át.

---

70 Smit korábban Anglia legnagyobb kertrestaurációját vezette.

Eden project (1995 -)

Az Eden projekt története 1995-ben kezdődött, amikor a befektető Tim Smit⁷⁰, az akkor még működő cornwalli Bodelva agyagbánya nagy, összefüggő területét szemelte ki, hogy azt a világ legfontosabb növényeivel telepítse be. Grimshaw építészirodája vállalta el a tervezést, melynek kiindulását a londoni Waterloo International Station szerkezete jelentette, melynek lefedése Buckminster Fuller nevéhez köthető geodéziai kupola. A szerkezet könnyű, és hatalmas fesztáv lefedésére alkalmas, éppen amire az Eden projekt esetében szükség volt a kertek külvilágtól való elválasztásakor. A biomok formáját a bánya egyenetlen felszínének adottsága alakította tovább, szappanbuborékhoz hasonló, természetes forma mellett döntöttek (Smit, 2019), ami bármilyen terepre fel tud ülni, és sorolva mindig függőleges sík mentén kapcsolódik egymáshoz. Szerkezetük két

rétegű ún. hex-tri-hex térrács⁷¹. Az acélszerkezet súlya alig haladja meg a biomokban levő levegőét, ezért az alapozáshoz horgonyozva nyeri el stabilitását. A szerkezetbe átlátszó ablakokként etilén-hexafluoretilén kopolimer (ETFE) anyagú fólia került, amely felfújva 2 méter mélységű párnát képez, így jó hőszigetelést is biztosít. A nyaktag épülettel összekötött két biom - a mediterrán és esőerdő növényi élővilágát bemutató buborék az Eden projekt leginkább emblematisz épülete, a program középpontja. Mellette több más épület is kiszolgálja a látogatókat, köztük a bejárat melletti Látogatóközpont, és a Mag (Core) épület.

A Látogatóközpontot szintén Grimshaw irodája tervezte, a 15 hektáros lejtős terület csúcsán helyezkedik el. Az épületben a projekt céljait bemutató kiállítóterek találhatóak, széles, íves belső folyosója nagy üvegfelületekkel fordul az innen egészében belátható projekt területre. A tervezők célja az épület demonstratív kialakítása volt, így fenntartható, alacsony ökológiai lábnyomú megoldásokkal készült: zöldtetős, gabion és döngölt föld falazattal, faburkolatokkal. Hasonló elvek szerint tervezte meg 2005-ben, majd alakította át 2017-ben a Mag épület Grimshaw irodájának másik vezetője, Jolyon Brewis. Formai koncepciója a biomimikri fogalmán alapul, ami a természetben található geometria utánpótlását jelenti. Az

---

⁷¹ A külső réteg hatszögekből áll, egyetlen ötszöggel zárulva, a belső réteg hatszögek és háromszögek rendszeréből épül fel.

épülettömeg egy központi, kör alaprajzú belső udvart fog körbe jellegzetes lefedéssel. A tető szerkezete hajlított, rétegelt-ragasztott fapanel rács, amely fenyőtoboz struktúráját formáz. A burkolata állókorcos rézlemez, kiforgatott elemei bevilágítóként és átszellőztető elemként is szolgálnak. Az épület három szintje a bányagödör teljes mélységét kitölti: fent terasz és kávézó, a középső szinten a gyerekek foglalkoztatói, az alsó szinten a kiállítóterek találhatóak. A központi átriumába Randall-Page magot ábrázoló hatalmas szobra került az építészeti tervek alapján⁷². A Mag szerkezeti és gépészeti megoldásai egyaránt fenntartható technológiák: hőszigetelése újrahasznosított újságpapírból készült, földalatti csövek segítik a levegő temperálását, a tetőn fotovoltaikus elemek termelik az áramot. A legtöbb felhasznált építőanyag újrahasznosított, etikus előállítású - a padló zöld csempéi sörösuvegekből készült, a tető rézburkolata pedig ökológikus működésű bányából került ki. A minimális méretű beton alapozást szinte teljes mértékben közeli agyagbányák hulladékából állították elő. Az Eden projekt érdekes találkozásokot tesz lehetővé a bolygónk életét jelentő természeti relációkkal. Az esőerdő biomban a fák lombkoronasíntjén híd vezet végig, a Weather Maker installációban sűrű pára gomolyog, és olykor trópusi eső is zuhog. A

⁷² A kézzel faragott alkotás egyetlen 167 tonnás cornwalli gránittömbből készült, a terem bevilágítását a szoborhoz komponálták.

mediterrán buborék egyik belső kertje olyan laboratóriumként szolgál, ahol a szaharai éghajlaton termesztendő élelmiszernövények nevelésével foglalkoznak. A külső kertek rendkívül sok fajnak adnak otthont, az angol Nemzeti Vadvirágközpontnak is itt található.

Összességében az Eden projekt egy nagyon aktuális problémakört, a természet működésének értékét emeli ki, és teszi élményszerűen megismerhetővé. Az egzotikus tájak megidézésével ismeretterjesztő célját jól ellátja. Az épületek egyedi megoldásai etikai, ökológiai szempontok szerint igényesek, túlburjánhó, természet-másoló formaviláguk viszont kevésbé őszinte, inkább vizuálisan terhelő az egyébként pazar látványú növények kontrasztjában. A látogatók fogyasztását, lépten-nyomon súlykoló boltok jelenléte is az üzenet ellen dolgozik. A projekt modellterének a biomok tekinthetők, hiszen itt lép át az építészeti szándék a múzeumi kereteken, itt jön létre az önműködő laboratórium-tér. A külső kertekkel ellentétben, ahol a helyi adottságokhoz illeszkedve alakul ki az ökoszisztéma, a biomok absztrakt, változatlanlanságba dermedve működő, alpinista kertészekkel visszanyírt esőerdői mesterséges terek. Ebből kifolyólag nem a szélsőséges természeti modellterek, hanem a megfagyott modellterek közé soroljuk a projekt tematikája ellenére.

---

⁷³ Bartha András, Dvorzsák Jessica, Francsics László, Gyulovics István és a szerző.

Nyimi Ökofalu

(Formális alapítás: 2010, leköltözés kezdete Nyimbe: 2012)

A Nyimi Ökofalu modelltere ismertetésekor két, különböző tér is felmerül: a csoport közös tulajdonú földterületére elképzelt faluterve, illetve Nyim falun belül a valóságban kialakított terek. A következőkben az első modellteret mutatom be, a Konkrétum című fejezetben pedig a falun belüli teret. Az ökofalu közössége cserélődött az elmúlt 7 évben, de ez a terv jelenlegi tagok számára is a közösségi terület „belakásának” víziója maradt. 2012-ben doktori iskolai csoportos kutatásunk⁷³ keretében a közösség tagjai lerajzolták, majd elmagyarázták a faluról bennük megfogalmazódott kognitív térképet. Ezután a helyszín nagyméretű terepmakettjére együtt építették fel az új falu modelljét. Az eredmény egy ívesen hajló egyutcás, körülbelül 10 házas település képe lett az amorfi közösségi föld középső sávjában, amelyek ívesen

vesznek körbe egy mesterséges tavat. Emellett a terven pár elszórt telepítésű porta jelent meg. Ekkor készített vizsgálatom során elsőként összegyűjtöttem a téralakítás tájképi elemeit a kognitív térképekről, csoportosítottam ezeket Kevin Lynch (1960) városképi elemeinek rendszere szerint, majd elhelyeztem őket a közösség Alkotmányában megfogalmazott működési rendszerben. A tájképi elemek a következők voltak: kapu, szakrális épület (Csendház), mesterséges tó, amfiteátrum, közösségi épület, lakóház, gazdasági épület, szélmalom, kút, közösségi kert, szántó, veteményes, méhészet, erdő-gyümölcsös, legelő⁷⁴. Lynch (1960) kimutatta, hogy az általa vizsgált, 1950-es évek amerikai nagyvárosainak lakói fejében kialakult egy szubjektív kép városokról, annak jelenségeit és alakzatait jelrendszerként értelmezték. Ezek a jelek a lakók kognitív térképein megjelentek, és ezeket Lynch, mint a városkép jellegzetes, észlelhető elemeit kategorizálta. (1) Első kategóriája, az *utak* az ökofalu kognitív térképein szinte teljesen hiányoztak. Szemben az amerikai városlakókkal, az ökoközösség nem úthálózat, hanem iránypontok elhelyezésével strukturálta a telket. A hiány oka a még rendszerezetlen gondolkodás, az intuitív álomképi elemek viszonyainak definiálatlansága⁷⁵. (2) A *szélek*

---

⁷⁴ Lásd 28.sz. kép a Kép- és ábragyűjteményben.

⁷⁵ Néhányan ki is emelték: az utak majd kialakulnak maguktól a fontos pontok között, nem kell előre megszabni a rendjüket. Vö. asszociációs terek jellegzetességei in Szántay-Patay-Losonczi-Dúll, 2019.

jelölése általánosan fontosnak bizonyult, a közösség tagjai erdősávval rajzolták körbe a terület határait. Rávilágítottak, hogy ennek a természetes városfalnak és a két falu között jelölt kapunak a minél teljesebb elhatárolás a szerepe. (3) A térképeken jelölt *területek* az eltérő mezőgazdasági felhasználású termőföldek voltak. A 23 ha alapterületű közösségi földön a lakófunkció relatíve igen kicsi területen, összesítve a javaslatokat, nagyjából középen található. A saját veteményesek és a közösségi kertek a lakóházak környezetében húzódnak, a legelők szántók, gyümölcsösök a falutól távolabbi, északi területen. (4) A *csomópontok* a találkozás terei: ilyen a térképek központi eleme, a mesterségesen létrehozandó tó körüli tér, az amfiteátrum, az arborétum, a közösségi kert és a néhol megjelenő kút, játszótér és közösségi terményeket árusító bolt. (5) A legnagyobb számban lerajzolt tájképi elemek az *iránypontok* voltak, de viszonyaik, helyük még tisztázatlan volt az egyéni vágyképeken. A leggyakoribb viszonyítási pont a tó volt, de a magyarázatok alapján gyakorlatilag az összes tervezett házat és építményt ide sorolhatjuk⁷⁶. Meglevő természeti elemet nem emeltek ki iránypontként a magyarázatok. Összefoglalva látszik, hogy a – korábban városlakó - közösség kognitív térképein megjelennek a városi

⁷⁶ Jelentős tereptárgynak minősült a kapu, a közösségi ház, a Csendház, az amfiteátrum, illetve a közös gazdasági épület. A részletek szintjén a Buckminster Fuller dóm formájú szénatároló, a csendház kupolája jelent meg.

lakóhely belső lenyomatának elemtípusai, falura költözésükkor is a város elemeit igyekeznek magukkal vinni. A különbséget az elemek minősége, „anyaga” jelenti: gyakran természeti elem, erdő, fa, víz, kertek és rétek növényzete veszi fel a városfal, városi tér, kerület, szektor funkcióját.

Vizsgálatom következő lépéseként összekapcsoltam a tájképi elemeket a közösség Alkotmányának működési szintjeivel. A védett működési réteg leképeződése lehetne a közösségi ház vagy az agora, ahol a döntéshozatal rituáléja megtörténik, ám a leírások orientációs alappontként sokkal nagyobb súllyal emlegették egy másik elemet. „Minden mikrokozmosznak, minden lakott területnek van egy „Középpontja”, amely kiemelten szent hely” (Eliade, 1997, p. 51). A közösség esetében ez a mesterséges tó, amely a dombos terület egyik mélyedésébe került, olyan pozícióba, ami a régi és új falut elválasztó határ átlépésekor és fenti területekről is meghatározó. A tó az egyetlen olyan természeti elem, ami természetszerűen nem létezhet a területen, mégis ez lett a középpont⁷⁷. A közösség - ökológikus elveivel szemben - akár műanyag fóliát is használna létrehozására, hiszen a domboldalon nem áll meg a víz. A vágyak korlátokat nem ismerő megvalósítása az egyetlen célra

---

⁷⁷ Vö. „A mitikus földrajzban a szent tér a leginkább valóságos tér” (Eliade, 1997, p. 51).

⁷⁸ Erre példa az összes közfunkció: középületek, mint a közösségi ház, a „kapcsolatház”, a bolt, az amfiteátrum, a vendégház; közterek, mint a játszótér, agora, közösségi tér; közös gazdasági

koncentrázó utópikus gondolkodás jellemzője. Az önszerveződő sáv téri megvalósulása többféle szinten történik. A legszélesebb kört tekintve értelmezhetjük így magát az egész falut, hiszen a közösségi tervezés folytán a tagok egyéni kreativitása teret kap. Eggyel kisebb lépték szerint a beszélgetést, étkezést, kreatív közös időtöltést lehetővé tevő közösségi terek ezek⁷⁸. A szolgálati szint megjelenési helye a domb tetején megbújó Csendház, Remetelak a spirituális feltöltődés, egyéni elvonulás tere⁷⁹. A szolgálati szint gyakorlati megnyilvánulásai a területen kívül keresendők, például a meglévő faluban, ám az ezzel való együttműködésnek a tervek elkészítésekor még nem volt kialakult rendje.

A közösség vágyképeiből létrejött modellter az utópia tér-tipológiában valahol az anyagtalan, azaz átlátszó és az ismerős modellterek csoportjának határán található. Az előbbi kategóriákhoz kialakulatlan térbelisége, intuitív, egyéni vágyfoszlányokból szőtt anyaga húzza, miközben más organikus térszervezésű öko településekhez való telepítési hasonlósága mégis ismerőssé teszi.

épületek, mint a közös műhely, géptároló; közös gazdasági területek: a közös veteményes, közös szántók, legelők.

⁷⁹ Többen kiemelték, hogy a Csendház kicsi, egyidejűleg csak kevés ember használja, így az egyénről, és nem a közösségről szól.

Dél-amerikai redukciók

(jezsuita jelenlét Dél-Amerikában: kb. 1560-1767)

A dél-amerikai gyarmatosítás kezdeteikor ferencesek, dominikánusok és Ágoston-rendi szerzetesek vezették a missziós tevékenységet. A nomád indiánok, meszticek letelepítése, a fémeszközök bemutatása és például a boltozott terek elterjesztése is nekik köszönhető a XVI. század végére (Bargellini, 2019). Új-Spanyolország-szerte megannyi kőtemplom és kolostor épült, melyek érdekes példái az európai szaktudás és a helyiek készségeinek találkozására. Latin-Amerika északi területein a ferences missziók voltak többségben, így például a Sierra Gorda of Querétero építészetét, ahol 5 telepük is volt, a közép-mexikói korábbi missziók kialakítása határozta meg: a belső udvarba komponált templom, a nyitott kápolna és a sarkokon *posa* kápolnák (Bargellini, 2019). Ilyen

építészeti háttér előtt léptek be 1540-es megalakulásuktól a jezsuiták a missziós tevékenységbe. A többi renddel ellentétben főként a mesztic városoktól távoli területekkel foglalkoztak⁸⁰. Paraguayban 1609-ban a Parana és Uruguay folyók környékén kezdték meg a munkát, hajózva jutottak egyre beljebb a mai Gran Chaco őserdőibe. Az első, jezsuiták által alapított indián település az 1610-ben létrehozott San Ignació volt, melyet később 56 további redukció követett. A hittérítés módszerét így foglalták össze: „Ad vitam civilem et ad ecclesiam reducti sunt”⁸¹ (Robert-Schlosser, 2017). Antonio Ruiz de Montoya jezsuita nyelvész, aki 15 000 guaraní indiánt telepített le a paraguayi missziókba, úgy fogalmazott, hogy „politikus Keresztényeket”, tehát a poliszhoz kötődő, kulturált embereket neveltek az őslakosokból (Prien, 2013)⁸². A működés elvei sokat merítettek Morus és Campanella irodalmi utópiáiból. A városi és vidéki tipológia, az európai kolostor és a nagy termőföldekkel rendelkező vidéki gazdaságok együttműködéséből alakult ki a modellterületi egysége. Az átlagosan kétezer fős községek körül szántóföldek, erdők, legelők területek el. Lehetőség szerint folyóparton vagy annak

⁸⁰ Tevékenységük Paraguay, Argentína, Brazília területein sűrűsödött, de egészen Új-Spanyolország, Mexikó környékéig elnyúlt.

⁸¹ „Hazaveztették őket a polgári életre és az egyházhoz.” A latin ‘reducti’, a reduco igéből képzett alakját a Robert-Schlosser fordításban az angol ‘remove to’ és ‘draw away to’ (magyarul: visszavisz, elvon valahova) kifejezésekkel helyettesítik, én

azonban a reduco eredeti visszavezet, hazavezet jelentését emelem ki saját fordításomban. A redukció, azaz a település szó innen származik, jelentése - sokatmondóan - hazavezetés.

⁸² Azelőtt az indiánok hagyományosan elszórt, hat kunyhóból álló tanyaszerű telepeken laktak, a nagyobb falvakba költözés másfajta közösségi létre adott lehetőséget - a Chiriguanák csoportja például ezért nem is csatlakozott a redukciókhoz.

közelében építették a településeket⁸³. A falvak egységes tervek alapján épültek, középen díszes templommal. A templom előtt négyszögletes főtér terült el, középen Mária szoborral, sarkaiban kápolnákkal vagy keresztekkel. A templom mögött az atyák háza, torony és a miserere kápolna épült. Szomszédságukban állt az iskola, a közös műhelyek, mögöttük kerttel. A templom közelében volt a temető és az özvegyek, árvák otthona. A községháza szintén a főtér odalán állt. A három másik oldalon a családi házak sorakoztak saját használatú kertekkel. A lakóházak fasorral szegélyezett utcák mentén telepített földszintes, cseréptetős egyszerű épületek voltak. Külön vendégház épült a kívülről érkezők számára. A nagyobb községekben kórház és fegyverraktár is megtalálható volt (Muzslay, 1997).

A Paraguay környéki missziók abban különböztek a többi katolizált indián településtől, hogy itt nem pusztán a közösség „konvertálása” történt meg, hanem ősi társadalmi rendje konzerválása is (Bargellini, 2019). Martin Schmid svájci jezsuita, az építészet és a zene tudósa, egyedi, helyi anyagú és díszítésű templomok építését szorgalmazta a rend dél-amerikai kiűzetése előtti évtizedekben is⁸⁴. A dél-amerikai jezsuita misszióknak igazi nemzetközi

---

⁸³ Csónakokkal közlekedtek, a közösségek több mint 2600 hajót gyártottak.

⁸⁴ Schmid mellett a német Leonard Deubler és Georg Winterer jezsuita építészek, valamint a flamand festők, Louis de la Croix, Philippe Viveros, és Philippe Lemaire is kiemelkedő alkotók.

⁸⁵ A XVIII. században az olasz jezsuita Giuseppe Brasanelli több templomot épített Paraguayban, saját festményeivel és

karaktere volt (Fernández-Salvador, 2019). A közép-európai művész-misszionáriusok, tanult festőkként és építészekként nem pusztán az európai stílusokat vitték át a másik kontinensre, hanem új művészeti hagyományt teremtettek meg⁸⁵. Az új művészeti hagyomány kialakulásában fontos szerepe volt a műtárgyak nagy területeket átfogó keringésének: Cucuzotól Chiquitosig, Quitotól Mainas településig keresztbe-kasul utaztak a szerzetesek, vitték tudásukat, stílusukat, alkotásait. Eközben a Guaraní területeken díszítőműhelyek jöttek létre, ahol az indiánok festést és építészetet tanulhattak. A templomok a korakeresztény előképekhez visszanyúló három vagy öthajós, változatos kialakítású bazilikák voltak. Kezdetben fából épültek, az 1690-1725 közötti időszakban faragottkő homlokzatokat épültek ezek elé, majd megjelentek a kupolás, boltozott kőtemplomok⁸⁶. A Chiquitos régióban található San Javier templom fa és vályog felhasználásával készült, jellegzetes, Salamon oszlopokat idéző spirális faragású faoszlopokkal. A Casanare, Meta és Orinoco folyók környékén elnyúló síkságokon számos település létesült, szintén főként fa, vályog, pálma anyagokból épített templomokkal⁸⁷. Chiloé templomai tömeg-

szobraival díszítve az oltárokat. Honfitársa, G. Battista Primoli atya Miguel, Concepción és Trinidad kőtemplomainak nagyhírű építője.

⁸⁶ A követ a helyi ősi falazási módszerrel, habarcs nélkül rakták.

⁸⁷ Érdekes kivétel San Miguel de Macuco temploma, ami kevert szerkezettel, fa, kő, vályog és téglafelhasználásával készült.

alakításuk miatt voltak egyediek, tetejük közepén magas torony épült, többszínű fa szobraik a helyi műhelyekben készültek. Mainas környéki feljegyzésekből kiderül, a XVIII. századi jezsuita missziók építészeti egyre kísérleteztek a helyi és importált anyagokkal, technikákkal. A rendelkezésre álló fát, téglát helyi pigmentekkel festették meg, hogy az európai templomok díszítésére, márvány, jáspiskó textúrájára emlékeztessenek⁸⁸.

Kevés szerzetesrendnek volt akkora hatása világszerte az építészetre, mint a jezsuitáknak (Bailey, 2008). Amellett, hogy a rend tagjai a barokk Itália, Közép-Európa, Flandria építészetét is alakították, Latin-Amerika egyes területein többszáz éven át élő hagyományt, máig is ható inspirációt teremtettek⁸⁹. Új stílusokat hoztak létre: például az 1650-es Czuco földrengés után elterjedt cuzqueño barokkot vagy az ún. mestizo-stílust⁹⁰. Építészetük organikusan illeszkedtek bele a korabeli univerzális formanyelv, a spanyol barokk vonulatába, a redukciók terei az ismerős modellterek közé sorolhatók. Annak ellenére, hogy maga a kezdeményezés az emberi élet céljáig elérő, a gyarmatok értékrendjével szélsőségesen szembe-helyezkedő valódi utópia volt, az építészeti forma mégsem fordul szembe a külvilággal (vö. 1. tézis).

---

⁸⁸ A sérülékeny szerkezetek lakozására egy helyi fa gyantájából készítették el az ún. barniz de pasto-t. San Pablo in Napoban a templom előtti keresztet afrikai díszítéssel, göngyházberakással ékesítették (Fernández - Salvador, 2019).

Összegzés

A kiválasztott utópiák modelltereit a következő tervezői szempontok alapján hasonlítom össze: (1) a táji adottságok; (2) a beépítés sűrűsége; (3) a település formája, struktúrája; (4) meghatározó elemek, iránypontok; (5) középpont; (6) az építészeti formák újdonsága (l. 3. táblázat az Ábragyűjteményben).

Vizsgálatom meghatározó szempontja az utópisztikus települések környezeti, ökológiai kapcsolata, így ez a bemutatott utópiáknak mind fontos jellemzője. Az ideális tájmetszet hegycsúcs, hegyoldal, (folyó)völgy, akár tengerpartig elnyúló síkságokkal, olyan változatos táj, ahol sokféle mezőgazdasági, állattenyésztési lehetőség és természetes folyóvíz is adott. Az idealizált táj, mint kritérium a klasszikus irodalmi utópiák - Platón, Campanella, Morus – modelltereiben jelenik meg, a félig vidéki, mezőgazdasági tevékenységgel kiegészülő életmóddal párban. A megfelelő méretű, a várost eltartani képes természeti táj megtartása a Falanszter, a redukciók és az Arcology-k telepítési elveinek is kiindulópontja, és Freeland esetében ez szintén teljesül a zöldfelületi arány betartásának szigorú szabályai miatt. A Nyimi közösség földje

⁸⁹ A mai Paraguayban, Argentína és Bolívia egyes részein a helyi stílus egy volt a jezsuita építészettel (Bailey, 2008).

⁹⁰ amely egy rendkívül kreatív épületszobrászati díszítőstílus volt az 1660-as és 1820-as évek között a Déli-Andok területén

domboldali táj, a megművelhető földterület szintén adottság. Az Eden projekt biomjai is változatos tájat rejtenek - de más motivációval, település nélkül, mesterséges kialakítással. Eden és Arcosanti az itteni beavatkozások révén egy szélsőséges adottságú, sérült táj – sivatag és bánya – gyógyítására, rekultivációjára is példát nyújt.

A települések beépítési sűrűsége három különböző csoportra osztja a modelltereket. A legsűrűbb Soleri városa, melynek kis területre összpontosuló, hatalmas lélekszámú, komplex, réteges építészete a koncepció alapja, éppen a fent említett megművelhető természeti tér érdekében. Kevésbé szélsőséges, de szintén sűrű lakás jellemzi a városház épületek utópiáit, a Törvények vagy az Atlantisz városfalait, a Napváros lakófalait vagy éppen a Falanszter épületét. Alacsony sűrűségű beépítés, homogén, földszintes házakkal szegélyezett utcametszet jellemzi Morus Utópiáját, a jezsuita redukciókat, és az ökofalvak építészetét. Freeland és az Eden projekt kiesik a csoportokból: az előbbi telkektől függően változatos beépítési sűrűségű település, az utóbbi nem lakóterület. Érdekes kérdés a települések fejlődésének, terjeszkedésének kérdése. Platón és Fourier számára deklaráltan fontos elem egy szigorúan megadott lélekszámú közösség, ebből eredően állandó sűrűség fenntartása. Emellett, ismerve az Utópia vagy a Napváros alaprajzi struktúráját, megállapíthatjuk, hogy ezekben a példákban sincs, geometriai okokra is visszavezethetően a

növekedésnek helye. Mindez összefügg a megfagyott modellterek csoportjának jellemzőivel, hiszen ezek a terek nem reagálnak az idő múlására, elfojtják a változást.

A klasszikus utópiák településeit körülvevő természeti térből egy szabályos geomteriájú, kör vagy négyzetes formájú tér van leválasztva. Platón Államának kör alaprajzú városfala, az Atlantisznak és a Napvárosnak koncentrikus szerkesztésű, többgyűrűs-sugaras struktúrája van. Ez a reneszánsz traktátusok ideális városterveinek jellemző, a mennyei Jeruzsálem szimbolikus előképére is visszavezethető struktúrája is, amely a szerkesztett, sugárutas modern városok rendjén is visszaköszön (Fonyódi, 2005). Az Eden biom-buborékjai szintén köríven belül, de gömbhéjjal lefedve készültek. A gömb, kupola általánosságban is gyakori utópisztikus forma: benne csupán összefüggő felületet érzékelünk (Boullée, 1985), „az építészet csendje” (Tafari, 1990). Négyzetes forma és négyzethálós, castrum jellegű, hippodamoszi – szintén szakrális eredetű, mai is élő – struktúra jellemzi Utópia fővárosát és a jezsuita redukciók településeit. A Falanszter grand-hotelje ezeket idézve szintén négyzetes síkságra épül. Az újabb utópisztikus városok összetettebb formájúak. Arcosanti az Atlantiszra hajazva szintén hegyszerű, de szabálytalanabb elemek egymásra épüléséből származó, kaotikus kapcsolódásokból építkező struktúra. Organikusnak címkézhető formájú, komplex elemekből áll, hasonlóan a nyimi ökofalu

elképzelt íves vonalvezetésű útja által létrehozott egyszerűbb struktúrához. Eden biomjainak sorolódása Arcosanti elveire is emlékeztethet, de egyszerűbb rend uralja. Kaotikus változatosság jellemzi a tetszőleges telekformák miatt a Freeland alaprajzi képét is. Az Utópia térelemzésekor bemutatott portrétér-modelltér kettős, a természeti tér organikus locusainak szembenállása a szerkesztett geometrikus mesterséges architektúra tereivel általánosságban is gyakori jellemzője az utópiáknak. Az egyszerű geometriai formák mindig az emberi alkotás, mesterséges racionalitás jelei, melyek emellett gyakran saját szimbolikus jelentéssréteggel is rendelkeznek, például a föld-ég, tökéletesség stb. A természet kötetlen formái ezzel szemben az organikus, nőtt állapot burjánzásához köthető rendezetlenség vagy komplexitás kontrasztját adják. Azok az utópiák, melyek célja egy mesterséges természet vagy kifejezetten ökológikus város létrehozása – például Soleri, az MVRDV vagy az ökofalvak –, épp ezért távolabb kerülnek az egyszerű geometriai formáktól, és előszeretettel veszik kölcsön a természetesre emlékeztető struktúrákat.

A következőkben a városleírások és a megépült terek legfontosabb épített elemeit mutatom be. A klasszikus utópiákban, Platón, Campanella, Morus

---

⁹¹ Tanulmányukban megvizsgált nyolc város-eutópia alapján összegyűjtötték, hogy a Kevin Lynch-féle kognitív térkép elemek milyen módon jelennek meg ezen irodalmi műfaj keretei közt a leggyakrabban.

írásaiban általánosságban a vidéki és városi tér összevetése után következő szakaszokban a (1) városfal; (2) városnegyedek; (3) főbb utak, lépcsők; (4) kapuk, hidak, szobrok; (5) lakóházak, közösségi épületek leírasi körei jelennek meg. A nyimi ökofalu bemutatása kapcsán már ismertettem Lynch (1960) amerikai nagyvárosok a lakók számára meghatározó elemeinek csoportosítását. Megerősítve Lippai és Dúll (2003) vizsgálati eredményeit⁹¹, akik utópisztikus irodalmi helyleírások vizsgálatommal részben átfedő példáin⁹² kutatták a fizikai környezet elemeit, látható, hogy a klasszikus irodalmi utópiák leírásai Lynch kategóriái szerint jól értelmezhetők, strukturálhatók. Az utópiák szerzői tehát hasonló gondolatmenet szerint alkotnak képet elképzelt településeikről. Az utak általában sugár (pl. Atlantisz, Napváros esetében) vagy keresztirányú hálózat szerint (pl. Állam, Utópia, jezsuita redukciók) osztják a városokat. A Falanszter esetében ezeket a folyosók, kerengők helyettesítik. A szélek és határok az utópiák tereiben védelmet biztosítanak, tágas területeket fognak közre és világosan tagolják a város szerkezetét. Városfala van Platón, Campanella utópiáinak és a nyimi ökofalunak is. A csomópontokban látványos tereptárgyak vagy terek találhatóak: a főtér a Freeland és az Eden projekt kivételével megjelenik az összes utópiában, a nagy közösségi termék és

⁹² Atlantisz, Mennyei Jeruzsálem, Minas Tirith, Diaspar, Nekekesd (Láthatatlan), Napváros, Eldorado és az Elefántcsonttorony

kertek a Falanszterben szintén így funkcionálnak. A legfontosabb iránypontok például az Utópiában a közös étkezőcsarnok, a piac, a műhelyek, Platónnál, Campanellánál a templom, a hidak, a tornyok vagy a szobrok, a redukciókban a keresztek, kápolnák. Arcosantiban a különböző exedrák, ívek, lépcsők, a nyími ökofaluban pedig az egyedi gazdasági és közösségi épületek, építmények. Az iránypontok kidolgozott részleteikkel egyedi jelleget, jelszerű motívumokat kölcsönöznek az utópiák városainak.

A vizsgálat következő témája a települések középpontja. Több városnak nincs geometriai középpontja, vagy nem jelöl meg ilyet a leírása - például a Freeland, az Eden projekt és részben a nyími ökofalu esetében. A kimondott középponttal rendelkező utópisztikus városokat két csoportba soroljuk: egyik esetén a középpont a város "üzenetével" kapcsolatos használati funkcióval van összefüggésben, a másik csoportban pedig ez szimbolikus jellegű, szakrális épület vagy motívum. Platón a Törvényekben bemutatott államában a város közepén az Akropolisz, fellegvár található, ami nem meglepő az örök rendjének bemutatására fókuszáló leírásban. Arcosanti esetében a város a kettős exedra köré szerveződik - mely forma Soleri kísérletezésének középpontjában van -, és amely közösségi térként funkcionál szintén összhangban az itteni városi lét üzenetével. A Napváros és a jezsuita redukciók középpontjában templom áll. A Falanszter esetében geometriailag kert, az épület középső részét tekintve viszont a Rendek Tornya

(Tower of Orders), szintén templommal, telegráffal, haranggal. A víz, mint szimbolikus jelentésű központi elem jelenik meg az Atlantisz forrása és a nyími mesterséges tó esetében. Érdekes a helyzet Morus Utópiájában, amelynek minden csoporttal van rokonsága. A sziget közepén fekszik a főváros, a négyzetes formájú Láthatatlan, aminek viszont a középpontjáról nincs külön szó az írásban, csak hogy ezen keresztül folyik a város feletti hegyből eredő szelidebb folyó. Emellett tudjuk, hogy négy kerületre van felosztva, melyek közepén egy-egy piac található, így ezek lehetnek a város alközpontjai. Eliade (1997) több néprajzi példával támasztja alá, hogy a középpont a vallásos kultúrákban az Eget és Poklot összekapcsoló vertikális elem - oszlop, fa, hegy, templom, és mint művi hegy, lépcső - mind egyfajta világtengely, amin keresztül a felső világba való utazás lehetséges. Összevetve vizsgálati eredményemmel, csak a templom és a torony köthető a világtengelyhez. Lippai és Dúll (2003) tanulmánya alapján az általuk vizsgált utópiák középpontja gyakran fa, víz, szent épület - az utóbbi kettő megjelenik az általam kiválasztott utópiákban is. Az eredmények tükrében érdekes megvizsgálni az utópiák az előző fejezetben bemutatott ideológiai központi eleme és a téri középpont, településforma közötti kapcsolatot. Bár Platón és Soleri *utópiahorizontja* - az isteni harmónia és az egyesülés Krisztusban - szakrális természetű, mégsem a templomot helyezik városaik téri középpontjába, ehelyett a közösség működése szerinti központi funkciók kerülnek előtérbe. Ezzel

szemben a jezsuita redukciók esetén az ideológia és építészet harmonikusan kapcsolódik a templom középpontban. Szintén párba rendeződik a tudománnyal összefüggő utópiahorizontú két mű modelltere, a Falanszter és a Napváros, amelyek középpontjában szemben az ideológiai főmotívummal, templom áll. Ennek az ellentétnek egy oka abban kereshető, hogy mindkettő instrumentális utópia: az emberi életmódot, működést megalapozó új főmotívum, a tudomány külön válhat az emberi élet célját, értékrendjét megalapozó klasszikus motívumtól, a vallástól. A következő két, egalitárius, szabadságra tekintő vízió, Morus és az MVRDV modelltere abszolút középpont nélkül szerveződik. A nyimi közösség esetén a tagok személyes vágyképeit térben orientáló egyetlen központi elem a tó, ami spirituális középpontként felmerült a definiálatlan közösségi ideológia hiányában. A vizsgálat alapján az *utópiahorizont* a téri középponttal összefüggésben van, de nem annak direkt jele.

A településforma és ideológia kapcsolatának vizsgálatakor kaotikus ellentéteket tapasztalunk. Bár az Atlantisz, a Napváros, és az Eden biomjai a tökéletes körformára épülnek, ideológiájuk, *utópiahorizontjuk* (Isten-Tudás-Éden) különbözik. Hasonló a helyzet az Utópia, a redukciók és a Falanszter esetében, ahol négyzetes településhatár szimbóluma megjelenik a különböző eszmei fókusz ellenére. A mai utópiák, Soleri, az MVRDV, ökofalvak esetén pedig hasonlóan szabálytalan, komplex,

organikus struktúrákat figyelhetünk meg a mögöttes gondolkodásmód különbségei ellenére. Összegezve, az építészeti modellter szimbolikus szervezése a leggyakrabban nem az ideológia vagy a közösségi használat direkt lenyomata. Az építészeti forma, jelen esetben településstruktúra egyrészt tehát nem feltétlenül függ össze a használattal, társadalmi vagy eszmei renddel, másrészt ugyanazon formák mögött teljesen más ideológia is állhat a történelmi kor központi eszmei motívumának megfelelően - erősítve *4. tézisemet*.

Végül az utópiák architektúráját és korszakuk meghatározó építészeti formálását vetjük össze. Általánosságban a klasszikus utópiák modellterének építészete nagyban merít a korszak épített terének jellegzetességeiből, de valamilyen aspektusból módosít, visszatekint vagy túllép azon, "megcsavarja" azt - és mindig akad, aki korábbi utópiát idéz. Az Atlantiszban Platón az ókori görög városokra is már jellemző zárt sorú beépítést gondolja tovább a "lakófalak" esetében, de az egyenes, merőleges utcaképzésű castrumok elrendezésével szemben, kissé az organikus fejlődésű, nőtt városokhoz hasonlóan kanyarodó, de szerkesztett szimbolikus, kör-struktúrába tekeri azt. Amellett, hogy a kép egyszerre korabeli és formabontó, a múltba is tekint: Posszeidón templomának formájában van valami barbár, ősi. Campanella körülbelül kétezer évvel később ugyanezt a városi struktúrát idézi, de középen kör alaprajzú, kupolás, oldalról nyitott templomot

vízionál. Mindkettőjük esetében a burkolat, illetve díszítés egyedi, meseszerű - oreikhalkosz és tudományos ábrákkal festett. A szimbolikus forma révén válik mindkét utópia bővíthetetlen, megfagyott téré. Morus Utópiája szintén a korabeli, XVI. századi angol építészetből indul ki, még a gyökerek is azonosak - favázás kunyhók -, amelyből kialakultak a korabeli városok. Edinburgh óvárosában például az 1500-as évektől kezdve álltak sűrű beépítésű, három emeletes épületek (Lindner, 1988), és a kertek is fontos, kedvelt elemei voltak a városnak. Morus városképe ennek ellenére sok újítást is hoz, az épületek lapostetősek, mindhez tartozik kert, háromféle burkolattal és üvegablakokkal készülnek, ezáltal már inkább korát megelőző, XVIII. századi fejlett angol város képét idézi Láthatatlan. A dél-amerikai redukciók struktúrája hasonló, de a nemzetközi élvonalbeli építészet formái és továbbfejlesztésük határozza meg teljes egészében - földtől elrugaszkodott elemek nélkül, helyi erőforrásokból, ezáltal ismerős modellként. A Falanszter építésze szintén korának architektúrájából ered, előképe a kolostor, amit Fourier francia nagyvárosi paloták, utcák ismerős elemeivel kevert. Nem az építészeti formája jelent újdonságot, hanem az épület és lakóközössége léptéke felnagyított, ezáltal jövőbe mutató. Freeland és a nyimi ökofalu a jelen kornak megfelelő, szabad változatosságban egymás mellé helyezett elemekkel operál, falusi és városi formák vegyítésével egyaránt hoz létre ismerős modellteret. Az Eden biomjait rejtő buborékok

építésze szintén a korszak és az építésiroda jellegzetes szerkezeteinek egy szimbolikus jelentésrétegű, de ismerős eleme. Soleri építészetét mindezzel szemben formakeresés, új struktúrák feltalálása jellemzi, az utópia vízióalkotó, merész újító oldalát domborítja ki. Ez a vonal azonban a korszakban korántsem egyedi: az 1950-es évektől kezdve, Smithsonék, az Archigram építészetével induló utópisztikus megastruktúrák háttéré előtt kontrasztja már nem annyira radikális.

Összevetve az utópiák építészeti formaképzése és társadalmi rendszere az adott korszak építészeti és társadalmi háttéréhez viszonyított kontrasztjának mértékét, a forma, ideológia és működés kapcsolatához hasonló eredményt kapunk. Az látható, hogy a társadalmi rendre vonatkozó újítás nem feltétlenül jár együtt az építészet megújulásával (ismét *4. tézisem* erősítéseként). Hiába egyedi és meglepő Arcosanti megastruktúrája, Freeland telekstruktúrája, a településeken zajló közösségi élet nem tér el sokban a mai társadalmi működéstől. Platón és Campanella modelltársadalmi eltérnek a korszak meghatározó államformáitól, de nem teljesen újak, építészetük ezzel párhuzamosan szintén nem egészen új, de szimbolikus struktúrával felülírt. Ezzel szemben az Utópia, a Falanszter vagy a redukciókban működő életmód, államforma, alapértékek gyökeresen szemben álltak a korszakban megszokottól, építészetük mégsem szakad el sokban attól.

5. KAPCSOLATOK - Fogalmi metszetek, tézisek

A következőkben az *utópiahorizonthoz* kötődő öt kulcsmotívum kapcsán az 1. fejezetben felvezetett kérdések, a tézisek témái mentén foglalom össze a kiválasztott utópiák összevetéséből származó tanulságokat. Az utópia jellemzőiből, mintázataiból eredő megállapításokat általánosságban az építészeti tervezésre vonatkoztatva fogalmazom újra, és ezáltal építem fel téziseimet.

Mi az építészeti utópia?

Az *építészeti utópia* fogalmi definíciójának, és a kiemelt utópiák építészetének ismeretében mi különbözteti meg az építészeti terveket vagy megépült alkotásokat általában az utópiáktól? Definícióm alapján, ha egy építészeti alkotás egy új fajta, az adott helyi rendszernél jobbnak gondolt társadalmi működésnek kínál teret, akkor építészeti utópiáról van szó. Az *irodalmi utópia* rokonsága az urbanisztikai írásokkal, és ezáltal az urbanisztikára való hatásának kulcsai a jelen valósága felé irányuló kritikai megközelítés, és a jövő valóságának térben való modellezése (Choay, 1997). A kontraszt

mértéke kulcsfontosságú. Az építészeti traktátusok szerzőinek motivációja nem az aktuális világ teljes megreformálása, hanem a fennálló társadalmi struktúra téri kereteinek még jobb működése. Szemben az utópiákkal, a traktátusok gyakran az adott kor központi koncepcióján, eszközein alapuló, azt tökéletesítő épületek, városok valós vagy megvalósítható rajzolatait nyújtják - ahogyan az itáliai reneszánsz ideális város tervei, Filarete Sforzindája vagy Palladio Vicenzája. Ezzel párhuzamosan azon társadalmi-politikai modellek, amelyek az adott társadalom kijavítását, de nem a tökéletes, új struktúra megalkotását célozzák meg, mint például Hobbes vagy Locke társadalmi modelljei, szintén nem tekinthetők utópiának⁹³ (Fekete, 2003). Az utópiák a kontrasztnak különböző típusait, szintjeit mutatják be: az Állam, a Napváros vagy a Falanszter családot mellőző *emberképe*, az Utópia és Freeland társadalmi működése, a jezsuita redukciók és Arcosanti létének végcélja áll markáns ellentétben az aktuális társadalom ezen vonatkozásaival. Az *építészeti utópia* nem az

társadalmat, nem pedig, hogy tökéletessé. De Platón *Az állama*, Arisztotelész *Politikájának* részei és Rousseau *A társadalmi szerződése* az utópizmus hagyományában írott politikaelméleti munkák.” (Kateb, 1979, p. 207)

---

⁹³ Vö. „Ide (*értsd. az utópizmus irodalmába*) sorolhatjuk azokat a politikai elméleteket, amelyek túllépnek a politika alapelveinek megvitatásán a 'jó társadalom' kimerítő tárgyalása felé. Szigorúan véve Hobbes *Leviatánja* és Locke *Második értekezés a polgári kormányról* című műve nem tartozik az utópizmus irodalmába, mert érdeklődésük a politikai struktúrákra korlátozódik, és legfőbb céljuk az, hogy elviselhetővé tegyék a

építészetből indul ki, nem formákhoz kötődik - nem a megastruktúrák, a gyakran "utópisztikusnak" titulált formai újítások teszik azzá, ami. A jezsuita redukciók és az ökofalvak példái alátámasztják, hogy új társadalmi modell fenntartója lehet az ismerős modelltér is, vagy a múltba visszanyúló téridézetek. Ezzel párhuzamosan az ökológiai építészetnek sem feltétele az organikusnak címkézett, természeti formákat utánzó "biomimikri" építészet, mint amilyen az Eden projekté. A klasszikus utópiák vagy Soleri mai utópiájának ismeretéből kiindulva ehelyett azt az architektúrát nevezhetjük ökológiainak, ami az olyan társadalmi gyakorlatok megvalósulását teszi lehetővé, amelyek a környezetükkel együttműködnek. Ebben áll az ökológikus építészeti utópiák rokonsága minden építészeti tervvel: a tervek ugyanis mindig egy közösség, a társadalom egy szelete működésének, gyakorlatainak nyújtanak alkalmas építészeti keretet, és mindig valamilyen viszonyban állnak környezetükkel. Amennyiben az épített tér alakításában résztvevők minél jobb társadalmi működést és környezet-kapcsolatot igyekeznek létrehozni, a kísérlet annál inkább közel kerül az ökológikus építészeti utópiához, és annál inkább közelít a terv az alkalmazott utópiához. Az utópia és az építészeti terv kapcsolatát tehát nem a formák, hanem a társadalommal és a környezettel való viszony mögött álló gondolkodásmód jelenti.

Az építészeti utópia nem szükségszerűen jár együtt az "utópisztikus" építészetrel (1. tézis).

Ki az építészeti utópia lakója?

Az utópiák központi elemének, a modelltársadalomnak van egy alapegysége, alkotó sejtje: a modell-ember. Az új ember jellemzőiből áll össze alkotójának *emberképe*: egy gyakran absztrakt, "metafizikával terhelt" hipotetikus modell, elképzelés arról, aki a társadalmi gyakorlatok végrehajtója (Erős, 2005). Az utópiák modelltársadalmi kapcsán rámutattam, hogy *emberképük* elvont. A Falanszter ösztön-embere, az Utópia végletekig kontrollált lakója vagy Freeland szabad, önműködő civiljei esetében úgy tűnik, az ideális társadalmi működés mintegy maga alá gyűri a valós, természetes igényekkel rendelkező, "normális" embert: ezek az utópiák nem az emberből indulnak ki, hanem az elvi működésből. Az építészeti tervezés során a téralkotó arra alapozza téri modelljét, hogy az használati és esztétikai szempontokból is megfeleljen majd a jövőbeli használók számára. Emiatt a tervezőnek minden esetben van valamilyen mélységű tudása a terek funkciója szerint bennük zajló társadalmi gyakorlatokról, az életmódról, a használók tulajdonságairól, mely alapján megjósolhatja a később, akár majd csak a használat során felmerülő igényeket, viselkedést, cselekvéseket. Mivel a teljes megismerés lehetetlen feladat, a téralkotónak modelleznie kell a fentieket, létre kell hoznia egy hipotetikus embert, aki a valós használó utópisztikus, absztrakt reprezentációja. **Minden**

építészeti terv mögött kimondva vagy kimondatlanul jelen van egy *emberkép* (2. tézis).

Eutópia - a jó tér alkotása

Az utópiák új ideológiák és új társadalmi gyakorlatok megvalósulásának téri kereteként az emberi szükségletek, célok, kapcsolatok alapvető vonatkozásait is kutatják – már a klasszikus irodalmi utópiák példáitól kezdődően. Mivel a jó állam elmélete ontológia is, a görög ideális államelméleti munkákon alapuló hagyománynak köszönhetően az utópiák *eutópiák* olyan értelemben is, hogy áttételesen az emberi lét filozófiai kérdéseit is érintik. Tereik ezáltal nem csak modellezett társadalmi működéssel, új *emberképpel* állnak összefüggésben, hanem a lét kérdéseivel is. Ez a klasszikus utópiák esetében spirituális-szakrális tartalommal is felruházta a tereket. A szakralitástól, a transzcendens jelentési végponttól elszakadó korokban - ahol a középpont többé már nem a templom - a téralkotás folyamata, a helyfoglalás és az építés öngazolásra szorul. A mítosz a történelem kezdetei óta az ellentmondások vagy elképzelhetetlen, megoldhatatlan konfliktusok szimbolikus feloldásának eszköze (Claude Lévi-Strauss, 2001). A helyfoglalás, téralkotás emiatt a mitológia megidézésével, mitikus eszközök segítségével válik megokolhatóvá, amelyek különböző jelek használatán át mutatkozik meg az építészetben. Az irodalmi utópiák szövege gyakran direkt módon mitologikus elemekkel illusztrálja a

tér eredetét: Platón mítoszt teremt az Atlantisszal, a Napváros a létezés fenntartásának szimbóluma (Hagengruber, 2009), a Falanszter a város és ház egyszerre, Utopusz király maga a térteremtő építész-hős. Ezzel összhangban az utópiák építészeti formái jelképesek: tökéletességet szimbolizáló struktúrák – mint például Platón, Campanella, Morus városai vagy éppen a természetet utánzó, ikonikus elemkészlet tompítja az építés “bűnét” – például az Eden projekt esetében. Emellett az utópisztikus települések helyfoglalása átgondolt, indokolt – ezáltal ökológikus: az utópisztikus tájmetszet kritériuma és a zárt struktúra révén nem nőhetnek minden határon túl az őket fenntartani képes természeti tér rovására. Az épített tér nem “elpazarolható”, a fenntartásáról gondoskodni kell. **Az utópiák üzenete szerint az építés emberi aktusa mitikus öngazolásra szorul (3. tézis).** Az építés ilyen jellegű szemlélete nem csak az utópiákra, hanem általánosságban az építészeti téralkotás és helyfoglalás folyamatára értékteremtő módon hat. Az utópiák azon üzenete, hogy az épített térnek eredendően értéke, jelentése van, és hogy a helyfoglalásnak sérült természeti környezetünkben indokolt mértékűnek kell lennie, minden építészeti téralkotásra vonatkozik.

Az építészeti utópiák formája a fentiekből adódóan gyakran az időben visszanyúló téridézet, szimbólum

vagy ikon⁹⁴, tehát jelképez valamit. Az építészeti formák sem a mögöttük álló ideológia, sem a társadalmi működés különbözőségét nem mutatták meg a koruk építészetével és ideológiájával, társadalmával összehasonlítva. Ugyanazon építészeti alapelemek és formák kétezer év időbeli különbséggel kiszolgálhatnak különböző társadalmi működési módokat, mint például Platón és Campanella koncentrikus városszerkezete vagy a katonai táborok szerkesztett négyzethálója. Ugyanígy bizonyos társadalmi gyakorlatok teljesen különböző építészeti térformákban is meg tudnak valósulni, régiben és újban is egyaránt – például a közösségi döntéshozás, étkezés, ünnep hasonló gyakorlatai Platón, Morus vagy Soleri városaiban, vagy az öko közösségek falvaiban. A technika, technológia fejlődésével az építészeti elemek, a lakótér és a város nem változnak meg alapjaikban, minőségükben, csak “díszítésük” változik. A kortárs építészek ugyanazon építészeti formák használatát és a díszítés hiányát teljesen eltérő funkciók esetében következtetlően alkalmazott ideológiákkal támasztják alá⁹⁵. **Az utópiák üzenete szerint a városi formák nem direkt lenyomatai sem a közösségi használatnak, sem az ideológiának (4. tézis).** Ehelyett a működés a térkapcsolatokon, a funkciók elrendezésén érhető tetten. Az utópiák példája ezt támasztotta alá: az új működés új

---

⁹⁴ Lásd bővebben Pierce szemantikai jeltípusait (index, ikon, szimbólum) in Szántay, 2019.

⁹⁵ A letisztult, minimalista, fehér terek - napjaink építészetének „jokerei”: látszólag minden helyzetben megállják a helyüket. A

helyzetekbe hozza az idézet-formákat - például város peremére lakófunkciót, hogy egyszerre legyen vidéki és városi az életmód, cellás lakóteret városszél megastuktúrába épülve, hogy közösségi lehessen az élet. Általánosságban az építészeti formák csak speciális, különösen rögzített technológiai követelményekre támaszkodó, bizonyos fizikai tulajdonságokból - például akusztikai, vizuális követelményekből - eredő funkciók esetén állnak szoros kapcsolatban a működéssel. Egy szélcsatorna egész tere, egy színház térformájának néhány jellemzője kötött, de a legtöbb esetben a forma a téralkotó önkényes döntése révén dől el, és hordozza azt az üzenetet, amit az építész szánt neki.

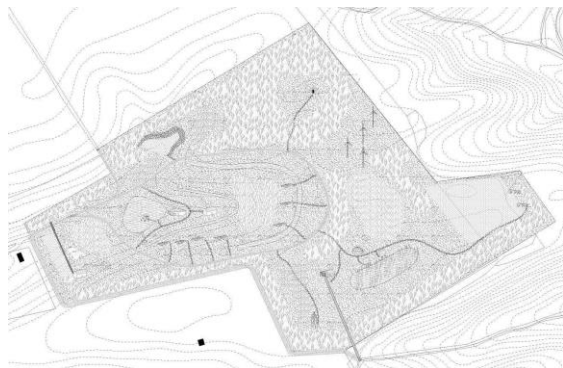
Annak ellenére, hogy eszerint a formák nem az életmód, társadalmi gyakorlatok fenntartói, mégis visszahatnak használóikra. Az építészeti forma, tér, struktúra mind eszközök: teret adnak több fajta tevékenységnek, másokat viszont korlátoznak. Az utópiák megfagyott modelltereinek példáin – az Atlantisz, a Törvények állama, a Napváros, az Utópia vagy az Eden projekt jellemzőin kiemelttem a tér negatív hatásait. Annak ellenére, hogy ezek a városok nem növekednek, határaik, lakósűrűségük változatlan, így a környezetet nem terhelik túl, nem is képesek a társadalom növekedésével,

2019 Média Építészeti Díja galaeseményén például négy teljesen különböző épület - egyetem, óvoda, templom, piac, szociális lakás tervezője okolta teljesen különböző tudományos, ideológiai érvekkel ugyanazon stílus választását (a szerző jegyzete).

változásával együttjáró igények kielégítésére, egy bizonyos szint fölött az új lakóknak el kell hagyniuk. Ezek a terek átláthatók, áttetszőek, így biztonságosak, de egyszerre túlkontrolláltak. Nagy léptékük – amint a Napváros esetében fennáll - mitikus súlyukat növeli, de egyszerre az embertől elszakadó teret is eredményez. A lakókörnyezet egyforma, így fenntartja a társadalmi egyenlőséget, de ezzel párhuzamosan unalmas, rideg, uniformizált. Ezek a kettősségek jellemzik általánosságban is az épített teret, az építészet minden eszközét, ezáltal válik az *pharmakonná*. A fizikai korlátok, társadalmi gyakorlatokra való konkrét hatása és megannyi - a környezetpszichológia tárgykörébe tartozó - pszichológiai hatás révén bármely épített tér javító hatású, jelentésteli "gyógyszerként" is működhet, és romboló erejű eszközzé is válhat. Az építészeti eszközökre éppúgy érvényesek általánosságban az eszközökre jellemző folyamatok, mint a gazdasági, technikai eszközeinkre. Korunk jóléti társadalmában megjelenő mechanizmus, az eszközhalmazás dinamikája az építészet kontextusában is tetten érhető. **Az eszközök dinamikája az építészeti eszközökre is vonatkozik (5. tézis).** Ez a korlátok nélküli növekedő komfort igény szintjét kiszolgáló épített környezeten, a fékevesztett léptékbeli növekedésen, túlépítésen mutatkozik meg. Számos eszköz, amelyet évszázadok alatt kitaláltunk problémáink megoldására, csak más, részben súlyosabb nehézséget okozott (Büchele, 1991).

Büchele kiemeli, minden esetben tisztává kell tenni a célokhoz vezető eszközök rendszerét, hiszen bár ezek gyakran pusztán technikai jellegűeknek tűnnek, valójában etikai alapon nyugszanak, sosem értéksemlgesek. Fel kell tenni a kérdést, hogy kinek a javát szolgálják, és milyen hatalmi és érdekcsoportok állnak mögöttük. Az építészeti eszközök negatív hatásai az építész felelősségkörébe is tartozó problémakör, ami etikai kérdéseket vet fel a téralkotó számára. Az építészeti utópiák terei egy teljes közösség számára nyújtottak épített keretet az egész emberiségre vonatkozó metafizikai kérdéseket érintő ideológián és modelltársadalmon keresztül. Az építészeti utópiák ezáltal univerzálisak, inkluzívak, mindenki számára elérhetőek, és ezzel párhuzamosan *eutópiaként* mindig van lételméleti, filozófiai, etikai vonatkozásuk - nem csak az emberiség, de a környezetünk felé is. A megoldások univerzalitása a vizsgált példák alapján viszont nem jelenti egy kiválasztott forma univerzális megoldásként történő alkalmazását, a valósággal találkozó utópiák, például a jezsuitáké, a helyi eszközök használatával működtek. Bármely építészeti alkotás tervezési folyamatának lehet hasznos alapja, segítője a tervezői döntéshozásban - akár a társadalmi gyakorlatokra, akár a környezettel való együttműködés vonatkozásaiban - az *alkotó etika* módszertana. **Az alkotó etika az ökológiai építészeti tervezés egy lehetséges alapja (6. tézis).**

6. KONKRÉTUM - A Nyimi Öko Közösség története

3. ábra: A Nyimi Ökofalu terve az ökorétre telepített faluról⁹⁶

Kiindulás

A Nyimi Öko Közösséget - korábbi nevén Ökocsíra közösséget - 2011-ben ismertük meg, és a dla tanulmányok első két évében csoportos alkotómunkánk⁹⁷ is hozzájuk kötődött. A következőkben az ekkor készült vizsgálatot foglalom össze, bemutatva a felhasznált módszereket, forrásokat és a kutatási eredményeket. Munkánkat az *alkalmazott utópia* módszerére építettük: először *emberképet* alkottunk a csoport tagjairól, majd jövőképeket és életmód modelljeiket tártuk fel, végül modellterükről gondolkodtunk közösen.

A kutatás első évében találtak rá közös letelepedésük leendő helyszínére, a Somogy megyei

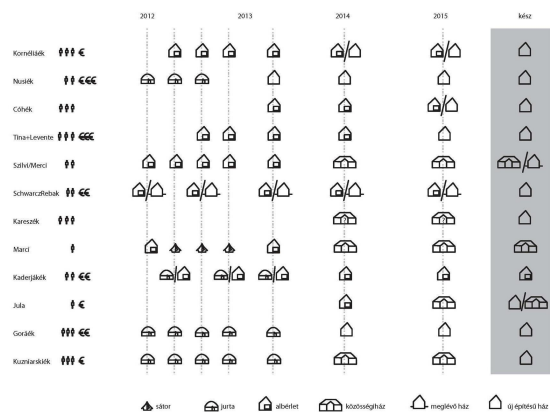
Nyim aprófalura, ahol megvásárolták közösségi telküket. Ebben az évben sűrűn eljártunk találkozóikra, megismertük a közösség tagjait, Alkotmányukat, és megértettük helyválasztási stratégiájukat. Nyim azért lehetett ideális választás számukra, mert mind a racionális, mind a szubjektív igényeket optimálisan szolgálta ki: Budapesthez viszonylag, Siófokhoz igen közeli elhelyezkedése, szép tája, alkalmas méretű elérhető földterülete néhány fontos érv ezek közül. A félév folyamán összegyűjtöttük személyes vágyképeiket, rövid leírásaikat arról, mit jelent számukra az ökofalu, milyen vízió motiválja őket. A szövegek tartomelemzése és összevetése alapján kiderült, az ökofalu számukra inkább közösség, mint hely. A jó élet kulcsa a jövőbeli közösségi együttélés, együttműködés, és elsődlegesen nem a hely vágyaik szerinti kialakítása.

A közös föld megvásárlása után három műhelymunka alkalmat szerveztünk, melyek célja leendő falujuk építészeti vágyképeinek megismerése, és az év végén az ebből kialakuló közös építészeti vízió dokumentálása volt. Elsőként építészeti “szótárt” alakítottunk velük ki, beszélgettünk a különböző építészeti formák mögötti jelentéstartalmakról, üzenetekről,

⁹⁶ Az ábrák nagyobb méretben megtekinthetők a Kép- és ábragyűjtemény mellékletben.

⁹⁷ társkutatók: Bartha András, Dvorzsák Jessica, Francsics László, Gyulovics István.

közösség és építészet összefüggéseiről a szépség, megvalósíthatóság, ökológikusság, gazdaságosság fogalmi mentén. A közösség tagjaihoz általánosságban az organikus építészeti előképek, az ökológikus co-housing példák és esetenként a helyi, magyar vidéki építészeti formai előképei álltak közel.

4. ábra: A letelepedés ütemezése családonként

A második workshopon a különböző településmintázatok volt a témánk, majd azt vizsgáltuk meg, hogy az elkövetkező 5 évben hogyan látják a közös falu jövőjét, ki milyen letelepedési módot, stratégiát választ, hogyan alakul a falu lélekszáma, sűrűsége. A vizsgálat célja a projekt időbeli alakulásának tervezése, életmódmodelljeik felfejtése volt. A létrejött letelepedési forgatókönyv fontos alapidokumentuma az értekezésben részletezett vizsgálatnak. A műhelymunka eredménye azt mutatta, a közösség tagjainak több,

mint fele 2 éven belül leköltözne a faluba: 6 család a falun belüli albérlőbe és közösségi házba, ketten a fenti közösségi területre. A végcél majdnem mindenki számára a közösségi területen kialakított lakás és munka volt.

5. ábra: Egy kognitív térkép példája

A harmadik műhelymunka alkalmat a helyszínen, Nyimben tartottuk. A terület sematikus térképét osztottuk ki a résztvevőknek, amelyre felrajzolták egyenként saját elképzelésüket a faluról, struktúrája, a tervezett épületek, építmények és táj jelölésével. Ezeket a mentális térképeket részletesen bemutattam az értekezés 5. fejezetben, kigyűjtve leggyakoribb tájképi elemeit és összesítve ezek javasolt elhelyezését. Ugyanezen az alkalmon a résztvevők egy általunk készített maketten is megmutatták elképzeléseiket, megvitatták azokat egymással, és létrehoztak egy olyan közös víziót, ami a későbbi településtervezés alapja lett a számukra. Az eredményt rajzos formában dokumentálta kutatócsoportunk.

Míg a dla csoportos alkotás 2. évében Nyim településfejlesztési terveinek elkészítésén, értékataszterén, jövőképén dolgoztunk a település polgármesterével és képviselő testületével, addig az

ökofalu tervezése Rosnyai Nóra építészhez került. Jelentős változás, eltérés ebben a szakaszban már nem történt a közös vízió tekintetében.

A 2012-ben elvégzett vizsgálatok óta hét év telt el. Ez az időtávlat lehetőséget nyújt arra, hogy az öko közösség már a vágyakon, kezdeti víziókon túllépő, valós történetét tekintsem át, és mára nem csak mentális téképek rajzait, hanem megvalósult épületek fizikai valóságát vizsgáljam. Értekezésem esettanulmánya vágy és valóság kapcsolataira, ellentéteire fókuszál. Célom kiemelni az utópia motívumait, jellegzetes kihívásait, kérdéseit két párhuzamos falun keresztül, a vágyott és az eddig megépült Nyimi Ökofalu példáján. Az 5. fejezetben bemutatott vizsgálat ellenpontjaként ebben a fejezetben az azóta történt letelepedési folyamatot állítom fókuszba. A kapcsolat a közösséggel a doktori kutatás két évének lezárulta után sem szakadt meg, többször részt vettünk eseményeiken. 2016-ban irányított közösségi tervezés révén alakítottuk ki első új épületük, a közösségi kohéziós tér terveit, majd előkészítettük a finanszírozásához szükséges pályázatot, elkészítettük kiviteli terveit, és végül műveztük az építkezést. A faluban azóta egy védett parasztház rekonstrukcióját is megterveztük témavezetőmmel⁹⁸. Az aktív tervezői szerepvállalás az ökofalu történet feldolgozásakor

---

⁹⁸ A Fő utca 2. szám alatti épület jelenleg félkész.

⁹⁹ magyarul: „Másodlagos hatások a viselkedés-változásokban: Viselkedési spillover elméletben és gyakorlatban”

szintén fontos nézőpont, és a megvalósult építészeti utópiákkal való összehasonlítás egyik alapja.

A jelen vizsgálat módszertana régi és új közösségi tagokkal egyaránt folytatott beszélgetések, irányított és spontán interjúk tartalomelemzésére és az új épületek bejárására, fotódokumentációjára épül. 2017-ben Földesi-Nagy Anita az ELTE Társadalomtudományi kar humánökológia szakos hallgatójának diplomamunkáját is segítettem konzultációval. Diplomamunkája keretében új strukturált interjú készült, amelyben a közösség jelenlegi tagjai a 2012-ben feltett kérdéseinkre válaszoltak - ez szintén forrása a jelenlegi vizsgálatnak. Ugyancsak 2017-ben poszter-előadást tartottam a Cardiffi Egyetemen szervezett 'Secondary effects in behaviour change: Behavioural spillover in theory and practice'⁹⁹ konferencia workshopján 'Spillover effect traced through the architecture of a Hungarian eco-community'¹⁰⁰ címmel. Itt azokat az összefüggéseket mutattam be az ún. spillover viselkedési folyamat fogalma tükrében¹⁰¹, melyek a vágyott és megvalósult építészet, és a közösségi belső változások, összetétel cserélődés és szerepvállalás dinamikája között állnak fenn. Ez a vizsgálat alapozta meg a jelen tanulmány gondolatmenetét.

¹⁰⁰ magyarul: Spillover hatás nyomkövetése egy magyar öko közösség építészetén, társszerzők: Halász Bálint, Losonczy Anna DLA, Keszei Barbara, Dúll Andrea PhD.

¹⁰¹ a fogalom jelentésére a későbbiekben részletesen kitérek.

Ökofalu utópia

Az utópia fogalmi definíciója alapján a Nyími ökofalu alkalmazott, ökológikus *építészeti utópia*. Az *építészeti utópia* fogalmát három motívum definiálja: a jelentől eltérő ideális társadalmi létre vonatkozó eszmerendszer, és ennek tükröződése a modell társadalmon és az épített tér alakításán. Ahogyan már kitértem rá a 2. fejezetben, a közösség ideológiája, értékrendje, kommunikációja, gazdasági elvei, és az erre épülő valós működése is kontrasztban áll a jelen társadalmi gyakorlattal. Emellett mindez - más-más módon ugyan -, de tükröződik vágyott és valós épített téralakításukon, aminek egyik belső szempontja, hogy építészeti eredménye együttműködő viszonyban álljon környezetével, tehát ökológiai legyen. A közösség ennek megvalósítására tervet készített, és ezt követi jelenleg is: ezáltal életmódkísérletük nem csak fikció, építészeti lenyomata nem légvár, pusztán elképzelt hely, hanem projektjük egészében *alkalmazott utópia*. *Utópiahorizontjuk*, ami víziójukban az ideális közösség természetközeli életének hátterét jelenti, az Éden ösképe, egy paradicsomi táj, amelyben a falu - egyszerre hely és közösség - beleillik. A vidékre költözés döntése mögött a korábbi, főként fővárosi lakókörnyezet a dépaysement jelenségére visszavezethető kritikája,

a helykötődések fellazítása, megszüntetése, a más helyek szisztematikus szemlélete áll.

Mint a valósággal érintkező utópiák legtöbbszörének, a Nyími Öko Közösség *utópiahorizontjának* is erős kapcsolata van a történeti utópiák ideológiai motívumaival. Az Isten fogalmi kulcshoz köthetően, Platónra is jellemző módon a spirituális értelemben is vett harmónia kerül a gondolkodásuk középpontjába Alkotmányuk alapján. Harmónia a közösségben ember és ember között, és ezzel párhuzamosan harmónia a környezettel, ember és táj között. Ez azonban nem valamelyik valláshoz kötődő felvállalt kapcsolat: a 10 magyar ökofaluból összesen kettő vallásos (Cáka-Bály, 2009)¹⁰². Soleri Chardintól idézett motívuma a közösségi létbe fejlődés, a kommunikáció által létrejövő "együttérző" spirituális valóság víziója szintén kapcsolatban áll az ökofalu ideológia alapjaival, mediált kommunikációjukkal, abszolút demokratikus döntéshozási módszereikkel. A Tudás kulcsa kapcsán Fourierhez hasonlóan keresik és támogatják az egyéni lelkes szerepvállalás lehetőségeit a közösségben az önszerveződő működési szintnek megfelelően, közösségi eseményeiket felszabadult együttlét jellemzi, olykor tűzrakással, zenével, tánccal. Emellett Campanella filozófiájával összhangban őrzi a sokféleséget, az egyediséget az egyén tulajdonságai és az egyéni környezetalakítás tekintetében is. A Szabadság

---

¹⁰² 2014-ben ugyanez a helyzet állt még fenn: Krisnavölgy és a katolikus Visnyeszéplak képez kivételt.

szintén alapvető eleme eszmeiségüknek: Morushoz hasonlóan a közösségi működés egalitárius elvek szerint, a pénz részleges kikapcsolásával igyekszik megvalósulni, és az emberi szükségletek minden szintjének kielégülését lehetővé tenni. Emellett a közösség és vállalkásuk Freeland rendszeréhez hasonlóan liberális értékrendű, alulról szerveződő kezdeményezés. Az utópia Éden kulcsa, a környezettel való viszony kapcsán az Eden project mögötti ideológiával áll rokonságban, mivel a közösség életmódjának igényszintje városi, és ezzel összefüggésben a téralakítási eszközei is mesterséges természeti tér létrehozására irányulnak vízióik alapján (l. 5. fejezet vizsgálat). Végül az utolsó kulcs, a jezsuita missziók redukcióihoz társított Valóság kulcsa éppen a vágyaikon való részleges továbblépés, a meglevő faluba és annak életébe való részleges bekapcsolódás folyamatán érhető tetten, ami ezért a jelen vizsgálat fókuszában áll.

Utópiaként az ökofalu jelensége mindezek mellett magán hordozza az *utópizmus*, utópisztikus gondolkodásmód minden buktatóját is. A közösség tagjai sűrűn cserélődnek, egykori alapítói közül mára csak négyen tevékenykednek aktívan a közösségben. Ennek a cserélődésnek az egyik oka, hogy az elérhető cél kiválasztása nehéz feladat a lehetőségek jövőben adódó korlátainak ismerete nélkül. A kezdeti tervek és víziók mind az éppen megvásárolt közösségi föld faluvá alakítására, belakására vonatkoztak, a meglevő falu határain belüli letelepedés alig merült fel - a közösség rögtön

utópiahorizontját kívánta megvalósítani. Emellett a kisebb, konkrét, könnyebben realizálható célok kitűzése mára a közösségből kivált, több egykori tag elmondása alapján háttérbe szorult. A kommunikációs folyamatok lassúsága a teljes egyetértés elnyeréséért, illetve a pénz használatának kerülése a közösségi munkáért, szerepvállalásért cserébe mind olyan eszközök, amelyek végül ideájuk tisztasága és szépsége ellenére újabb nehézségeket hoztak a közösség életébe. Mindez megerősíti, hogy az *utópiahorizont* irányába mozdító eszközök kiválasztása, önálló működésüknek átgondolása nagy kihívás az utópisztikus gondolkodásmód vonzásában. Ez a fajta absztrakció, bizonyos eszközök szélsőséges használata definiálatlan *emberképpel* párosult. Sem önismeret, sem pszichológusi hozzáértés nem tudta felmérni, hogy a ma embere milyen lehetőségekkel képes belevágni az egykori vidéki lét kihívásaiba, mivel még az akarat és a tudás sem teszi egyszerűvé a gazdálkodó életmódot. Eközben a csoport egy része egyre inkább motiválatlanná vált a közös sikerek, látható eredmények elmaradása miatt. A valósággal való szembenállás, a mitologikus megoldás várása is szintén jellemzi az utópisztikus gondolkodást. Az interjúk alapján a kis lépésekből építkező fejlődés gátja gyakran a deus ex machina, a nagy összegű befektetői vagy pályázati támogatás várása, az ebbe vetett hit volt. Hogy az "amatőr" hibákat elkerüljék, az önerőből megvalósítható feladatokba kevésbé vágtak bele. Végül a kontraszt problémája: az *utópizmus* szembenállása a

társadalom másik részével áthatotta a közösséget, mind térben, mind közösségileg elhatárolódásra vágytak kezdetben Nyim eredeti lakóival. Mindezen problémák ellenére az idő - mely gyakran az utópista olyan ellenfele, amiről nem akar tudomást venni - mégis a közösségnek dolgozott. Bár a csoporton belül viszonylag nagy volt a fluktuáció, mégsem halt el a kezdeményezés. Miközben a közösségi föld kivonása a művelésből és az övezeti szabályozás módosítása nehézségekbe ütközött, a csatlakozó új tagok meglévő lakóházakat vásároltak a falun belül, ezáltal létrehozták egy olyan ökofalut, ami a meglévő településen belül elszórva, beilleszkedve működik.

A két falu tere

Nyimben jelenleg az ökofaluhoz két, teljesen különböző struktúrájú tér kötődik: a közösségi föld és a faluban megvalósuló élet terei. A következőkben ezen terek bemutatása következik, a harmadik, a 2012-ben elképzelt modellterv jellemzőivel összevetve.

Ökorét

A közösségi föld, más néven ökorét 23 ha alapterületű, Nyim falu külterületén, határától északra terül el. 2017-ben vásároltak hozzá egy kisebb területet, így nyerte el jelenlegi határait a dombháton található amorf terület, melynek alsó-középső része finoman bemélyed. Megközelítését a falu két nagyobb útja teszi lehetővé: keleti oldalról

a Rákóczi Ferenc utca, - amit az elmúlt évben végig aszfaltoztak, nyugati oldalról pedig a Petőfi Sándor utca szegélyezi. A területre semmilyen közmű nincs jelenleg bevezetve. Az ökorét egy kizsigerelt szántó, amit a közelmúltig bérművelésre, kaszálónak volt kiadva, visszatáplálása van tervben mulcsozás és faültetés mellett. A terület bejáratainál sűrűbb ligeteket szeretnének nem csak tájfajokból ültetni, tanulva a korábbi közösségi faültetés hibáiból - ekkor a fák nagy része vadkár miatt halt el, jelenleg alig látszik nyomuk. A területen két meghatározó új elem van: a vízvezető árok és egy kör formájú alapgyödör. Az árok - a Tudás utópisztikus kulcsa lenyomataként - 2012-ben készült a felszínközeli vizek és a csapadékvíz felfogása, hidrogeológus helyjelölése alapján. A terület völgy felőli oldalán, kb 350 m hosszban, fél méter mély barázdaként jelenik meg. Az ívesen kanyarodó vonal súlypontja alatt nem sokkal déli irányban található kör kontúrú, körülbelül 15 méter átmérőjű alapgyödör a helyi főépítész közreműködésével engedélyeztetett, a közösség egy tagja, G. által tervezett favázis körház alapozását fogja fogadni a jövőben. A területen jelenleg építmény, épület nem áll, a tervezett első házban a terület leendő kertész-vigyázója fog élni a jövőben, aki a rét rekultiválását felügyeli majd. A falutól viszonylag távol eső, magányos lakást az teszi élhetőbbé, hogy a Rákóczi utca utolsó telkét, amely a közösségi föld keleti oldalánál fekszik, egy a közösséggel együttműködő fiatal család vásárolta meg, és építi ide családi házát. A vágyképek alapján elkészített faluterv elemei közül egy sem valósult

meg a területen, sem az épületek, sem a kertészeti elemek, az erdősáv határok vagy a tó.

Falu a faluban

A faluban ezzel szemben sokminden megváltozott, több egyéni terv is megvalósult az elmúlt 7 évben. A Somogy megyei Nyim egy hozzávetőleg 300 lelket számláló aprófalú, Budapesttől 117, Siófoktól 12 km távolságra. Nyim zsákfalú, az M7 főútról megközelíthető. 2013-ban a doktori iskola csoportos alkotómunkája keretében több típusú módszertan alapján elemeztük a falu terét¹⁰³. A következőkben Choay (1979) írása alapján készített, - nem utópiák elképzelt terére, hanem valós települések általános vizsgálatára kifejlesztett - tértipológia rendszerében összegzem Nyim jellemzőit¹⁰⁴, miközben kitérek azokra a szempontokra is, amelyek az utópiák modellterének elemzésekor korábban felmerültek. Choay a települések terét fizikai, szellemi, spirituális, gazdasági teret képző rétegein keresztül értelmezi. Nyim a *világ-térhez*, a mai világunkat egy aspektusból uraló globalizált gazdasági-virtuális térstruktúrához főként Siófokon keresztül kapcsolódik, a lakosok nagy része a város vonzaskörzetében jut munkához, és ott is vásárol a hipermarketekben. Mivel ezekben az élelem olcsóbb és kevésbé munkaigényes hozzájutni, nem

éri meg a háztáji gazdálkodás - derült ki a nyimi "őslakosokkal" készített interjúkból. A városhoz való ideális távolsága a Falanszter helyválasztását idézi: elég távol, hogy ne zavarjanak a "betolakodók", de elég közel, hogy a csak itt megtalálható szolgáltatások elérhetőek legyenek. A falu *természeti tere* a somogyi dombság részeként igen gazdag, hullámzó morfológiájú. Észak-déli irányú, majd a belterület határán délnyugat felé elhajló völgy fut végig a falun, ebben húzódik a patak medre is. A változatos domborzat és az erdők, rétek, szántók élővilága, valamint a természetes víz megléte az ideális utópisztikus tájmetszethez hasonlóvá teszi a helyszínt. Emellett elegendő megvásárolható termőföld állt rendelkezésre, hogy az ökofalu közösség elláthassa magát a helyi termelésből, ami a legtöbb utópiában - például Platón, Morus, jezsuiták államai - megjelenő szempont. A falu *technológiai tere*, infrastruktúrája az elmúlt években fejlődött. A településre a Fő utca vezet be, ebből két burkolt, dombra kanyarodó nagyobb utca, a Petőfi Sándor és a Rákóczi Ferenc utca nyílik. Mivel az utak innen nem vezetnek tovább szomszédos településre, ezért utópisztikus elszigetelődést tesznek lehetővé lakóik számára. A közvilágítás, közművek adottak a belterületen, 2011 óta pedig ökológikus megoldásként egyedi, biológiai szennyvíztisztító működik minden telken. Az

---

¹⁰³ társkutatók: Francsics László, Kovács-Magyar Zsuzsa, konzulens: Major György

¹⁰⁴ a vizsgálat kifejtését részletesebben lásd Francsics László A közmosz és az ember viszonyának vizsgálata a magyar vidéki környezetben c. d.la értekezésében.

internet működik, de a gsm hálózat csak bizonyos helyekről elérhető a faluban. Az előbbi révén Nyim a *monotérbe*, azaz a globális kommunikációs térstruktúrába homogén foltként kapcsolódik, ami által a felhasználók felszabadulhatnak a falu téri korlátai alól, a virtuális tér bármely pontján jelen lehetnek, dolgozhatnak, szórakozhatnak.

Nyim *építészeti tere* ezzel szemben kötött, a domborzatra illeszkedik. Az organikusán nőtt falu telekstruktúrája a kanyarodó utak ívei mentén szabálytalan formákat vesz fel, az egyenes útszakaszok mentén a török hódoltság után kiosztott 50 m széles, útra merőleges telkek felezésével létrejött keskeny, hosszan elnyúló nadrágszj parcellákra épül. A telkek beépítése általánosságban oldalhatáros, előkerttel vagy anélkül. A gazdálkodó életmód révén eredeti használatuk szerint két részre tagolódtak. Elöl a lakóház, a mögötte hozzáépített gazdasági épületekkel, amely egységet oldalról az udvar, mögötte veteményeskert, szőlő vagy gyümölcsös határolt. A második, kiterjedtebb rész az ezek mögött hosszan elnyúló mezőgazdasági sáv, ahol a szántóföldön főként takarmánytermelés zajlott. Ma Nyimben a telkeken már nem gazdálkodnak lakóik, a legtöbb esetben vagy parlagon hevernek a területek, vagy bérművelésre adták ki őket. A főépületek mögött egyre tűnnek el a szép istállók, színek, górék. Az 1960-as évektől elterjedt

földszintes “kockaházak” igen gyakoriak a településen, szélesebb tömegük révén beleállnak a korábbi oldalkertekbe. Változatos vakolatdíszek jellemzik kialakításukat, egyedi ízt adva a monoton látványhoz. A falu egykori, a működéssel összefüggő struktúrája jelenleg attól elszakadva, jelentésétől megfosztva maradt meg. Ezáltal *valós tere* - a falu térhasználók számára élő része jóval szűkebb, mint a teljes belterület. A valós tér kiemelt pontjai a Lynch-féle, mentális térképeken is megjelenő elemkészlet kategóriái alkalmasan írják le. A valós tér legalapvetőbb szövetét a lakóházak struktúrája adja¹⁰⁵. Jellemző sűrűsödései a csomópontok, közösségi terek: főtér, kocsmá, kultúrház-könyvtár együttes, játszótér, sportpálya. A főtér nem a falu geometriai középpontja, de két egymást merőlegesen metsző út találkozásában van, és az említett funkciók veszik körbe, ezáltal válik kiemelt jelentőségűvé. Emellett a szakrális épületek a két templom lehetne meghatározó, de látogatásuk mára kevésbé jellemző a lakók életére, tornyuk révén inkább csak a tájékozódást segítő iránypontok közé soroljuk ezeket a temető, az emlékművek, kutak jelei mellett említve. A múltbeli események legendákká válva szintén iránypontokat jelölnek ki, de ezek már egy új térstruktúra rajzolatát nyújtják: a település *komplex terét*. Ennek egyik meghatározó eleme a Kási vár, ami egy Árpád-kori földvár, melynek egy magasabb és egy alacsonyabb

---

¹⁰⁵ Részletes jegyzéküket lásd a kutatócsoport 2013-ban készített Nyim értékkataszterben.

koncentrikus sánca rejtőzik a falutól nem messze az erdőben. Emellett ilyen elem a legendák betyárja, Patkó Bandi - mára kiszáradt - fája, illetve a falutól távolabb, elszórtan található, útszéli keresztek is. Ahogyan két és fél évezrede Platón a társadalom leépülésének, lelki kiüresedésének egy jelét abban látta, és írta le az Atlantisz történetébe burkolva, hogy a társadalom elveszti a múltbeli tökéletességgel, istenivel, és ezzel párhuzamosan a spiritualitással, hagyományokkal a kapcsolatát, úgy igaz ez a mai magyar vidék közösségeire is¹⁰⁶. A múlttal való kapcsolat elvesztésének lenyomata a komplex tér zsugorodása.

Az öko közösség jelenleg ebben a térstruktúrán belül, a falu belterületén található elszórt bázisokon foglal helyet. A következőkben a letelepedés folyamatát és a létrejött kis központokat három időbeli szakaszra bontva mutatom be.

2011-2014

Rögtön a közösségi föld megtalálása után G., az ökofalu egyik prominens, azóta is aktív tagja megvásárolta a Rákóczi utca egyik, magasabban fekvő telkét, melyen lakóház és két gazdasági épület is áll. Hamarosan ideköltözött családjával Budapestről, kevés változtatással felújította az épületeket, és áttelepítette tűzszonglór eszközöket gyártó műhelyét az gazdasági szárnyba. Az

udvarban parkoló felújított tűzoltó autója messziről látható új eleme az utcaképnek. A vállalkozás töretlen sikerrel működik a költözés után is, az online megrendeléseket a világ minden tájára küldött csomagokkal szolgálják ki.

6. ábra: K. háza, foto: Francsics L. 2014

A következő évben, 2012-ben G. a telek a domboldalra emelkedő végében egy lábakra állított jurtát épített saját kezűleg, ami egyfajta nyári lakként funkcionált a család számára. G.-nek és feleségének a kezdetektől határozott elképzelése volt vidéki, természetközeli életükről, gyermekük is már itt, a faluban nő fel. Határozottságuk és tetterekészségük gyakran hatékonyabb, gyorsabb megoldásokat hoz, mint ami a közösség megfontoltabb kommunikációs stratégiájából ered. A kezdeti időszakban az öko közösség tagjai gyakran találkoztak G.-nél, illetve mentek fel innen jó időben az ökorétre közös tevékenységekre vagy megbeszéléseket tartani.

¹⁰⁶ L. Francsics László A kozmosz és az ember viszonyának vizsgálata a magyar vidéki környezetben c. dla értekezését a vidék deszakralizálódási folyamatáról.

2014-ben az öko közösség két házat is megvásárolt a faluban, G. háza közelében a Rákóczi utca 4 és 6 szám alatt. Az R4 névre keresztelt első közösségi tulajdonú épület, ami akkori formájában és funkciójában maradt meg lakásként. A 3 szobás "kockaházban" egy két gyermekes család, az akkori közösség tagjai laktak, körülbelül 4 évig.

7. ábra: R4, foto: Francsics L. 2020.

8. ábra: R6, foto: Francsics L. 2014.

A közösségi események innentől kezdve az R6 jelű házban folytak. A két ablakos, nyeregtetős épület konyhája és terasza lett a közösségi élet központja.

A házat nem alakították át, felosztása megmaradt, szobáiban lehetőség nyílt zártabb megbeszélések megtartására. A ház melletti fészerben a kerti szerszámok és akkoriban két kiszuperált bicikli bújtt meg, a ház mögötti fán függőágy lógott. Az R6 hosszú nadrágszíjtelke dombra emelkedő szakaszán hamarosan közösségi kertet alakítottak ki, ahol paradicsom, cukkini, tök és mindenféle más zöldség terem.

A közösség tagjai szívesen dolgoztak itt, amiben barátok, ismerősök is segítettek, de mindig volt felelős kertész vezető, aki a kerti munkákat és a fenntartásához szükséges pályázatokat kézben tartotta. A megtermelt bio zöldségek nagy részét budapesti barátok vásárolták meg, és a saját felhasználás mellett már nem maradt több termés, amit a faluban vagy a környéken kellett volna értékesíteni.

Az ökorét megvásárlása utáni 3 évben a közösségi tagok életmódja szignifikánsan nem változott. G. és családja kivételével megtartották munkahelyeiket a fővárosban, hétvégenként, jó idő esetén és a közös programok idején leutaztak Nyimbe, együtt főztek, dolgoztak, itt tartották gyűléseiket. Külsős, főként szintén budapesti értelmiségi barátok, ismerősök számára kurzusokat, közösségi munka - kertészkedés, faültetés - alkalmakat szerveztek, és hasonló körökben értékesítették a közösségi kert terményeit. A falubeliekkel aktív kapcsolat nem alakult ki, csak a falunapok, falubeli ünnepek közösségi alkalmain képviselték a közösséget.

2014-2015

A következő két évben az ökofalu nyimi aktivitása megnőtt. 2015-ben a közösség vezető-szervező személyisége, K. szintén házat vásárolt a faluban. Ez a Fő utcán található, a hosszú, keskeny telek a patak felé fut le az enyhén lejtős domborzaton. Az utcára két ablakkal néző, sátortetős ház több gazdasági épülettel bővül a telek hátsó része irányában. K. a házat később felújította, átépítette. A lakóház utca felőli szobája a szigorúan vett privát tér, a "könyvtárszoba", a terápiás szoba igény szerint megnyílik a közösség előtt. K. a korábbi gazdasági épületeket felújította, mosdót, tárolót alakított ki ezekből, a tornác beüvegezve, belső folyosóként működik. A leghátsó épületből közösségi tér lett, ahol közösségi események és saját praxisához kötődő kurzusok kapnak helyet. Emellett a ház egy-egy közösségi tag számára is jelentett már hosszabb távon is átmeneti otthont.

Az épületek melletti udvar meghatározó eleme egy terebélyes fa, ami körül teraszt alakítottak ki, padokkal, függőfotelekkel, szintén közösségi időtöltésre hívogató. A telek lejtős részén rendezett, kaszált kert van néhány fával. A felújítás révén az épületegyüttes szép, igényes, rendezett látványt nyújt. Egy kedves itt maradt elem az eredeti állapotból a kertkapu kilincse: az ajtó egy mosdócsap szabályozója elfordításával nyílik. K.

hetente ingázik, munkáját részben Budapesten, részben itt végzi, így a házat a hét egyik felében használja csak folyamatosan.

8. ábra: K. háza eredeti állapotában, foto: Francsics L. 2014. ¹⁰⁷

K. közvetlen szomszédja a Fő utca 18 szám alatt lakó fiatal pár a közösségből. D. 2013-tól tag, párja F. megismerkedésük után szintén csatlakozott. Bár akkor még egyetemi és doktori tanulmányait fejezték be, lehetőségeikhez mérten nagyon aktív tagjai voltak - és azok ma is - a közösségnek. Házuk keskenyebb, kisebb, az utcára egy ablakkal néző, nyeregtetős épület, bejáratánál kódoszállás jellegű toldalékkal, és egy gazdasági épülettel. A házon jelentős módosítás nem történt, padlása hátrafelé nyitott oromfala lett beépítve. Hátsó traktusában könyvkötő műhelyt alakítottak ki, hogy F. közösségi vállalkozásban a faluban is tudja gyakorolni szakmáját. D. biológusként a kertben

¹⁰⁷ A 2020-as állapotot lásd a Kép- és ábragyűjtemény mellékletben.

tevékenykedik, alkalmanként ökológiai-pszichológiai kurzusokat is tart közösen K.-val. A pár azóta is Nyimben él, a hét minden napját a faluban tölti, és itt alakította ki magának a boldogulás lehetőségeit.

9. ábra: F. és D. háza, foto: Francsics L. 2014.

5 évvel az ökorét megvásárlása után megkezdődött a beköltözési hullám a faluba. A közösség átlagosan egyre több időt töltött lent Nyimben, összesen 5 ház volt már közösségi tulajdonban. Ebben K. leköltözésének nagy szerepe volt. Az öko közösség rangidős vezetőjeként példája erős hatással volt a közösségi folyamatokra: korábbi víziójától eltávolodva nem az ökoréten kialakított közösségi lakásban, hanem saját forrásból finanszírozott, az ökofalutól független, saját praxisának gyakorlására alkalmas, privát terű lakásban kezdett el részben itt élni. A vágyakon való továbblépés, az alkalmazkodás a valóság kontextusához, a közösségi lét helyett az egyéni életmód megvalósítására törekvő lépések a

közösség többi tagjában is elindították a személyes boldogulásukra irányuló helyi folyamatokat. Az utópisztikus gondolkodás absztrakcióját, szembenállását a valósággal felváltotta az ehhez való gyors ütemű közeledés. Amit idáig csak G. és családja tett meg, K. lépése után már egyetemes példaként állt a többiek előtt. A *spillover effektus* egy bizonyos esemény olyan hatása, ami egy hozzá látszólag nem szorosan vagy egyáltalán nem kötődő esemény(sort) indít el. Az ilyen hálózatelméleti jelenségek gyakran negatív gazdasági tendenciák magyarázóí, de az emberi viselkedés kutatásában pszichológusok számára is érdekes fogalom, amit gyakran használnak a fenntartható életmód terjesztése témája kapcsán (Elf-Gatersleben-Christie, 2018). K. leköltözésének momentumuma nem csak a vele kapcsolatban álló, általa vezetett közösségi tagok viselkedési mintáira volt hatással, áttételesen megváltoztatva vágyaikat, életmódjukat, és a helyi falusi közösséggel való viszonyukat, hanem mindezek mellett az ökofalu épített terének képe is átformálódott eközben - ezáltal spillover jelenséget indított el.

2016-2019

A következő három évben megszülettek az öko közösség első új épületei a falun belül. Már 2016-ban elkezdődött egy közös gondolkodás egy multifunkcionális közösségi térről, melyet az R4 telkének hátsó, emelkedő domborzatú gazdasági udvar részének határán kívánt kialakítani a közösség. Mestermunkám, a Díszfészer tervei 2017-

re készültek el, a közösség bevonásával. A fedett-nyitott tér az R4 meglévő, felújított gazdasági épülete mellett épült meg, részben erre támaszkodó tetőszerkezet. Olyan közösségi események, tréningek, workshopok, közös étkezések színhelye, amik alkalmanként 20-30 főt is érintenek, amire az eddig rendelkezésre álló terekben nem lett volna lehetőség. A tető formája, kialakítása a falusi építészet hagyományos formavilágát idézi - egy apró tartószerkezeti csavarral, a tetőgerinc alátámasztásának kiváltásával -, szemben a korábbi vágyképek organikus, alternatív technológiájú, dombház, jurta előképeivel. A születő ökofalu első épülete ezáltal mégsem a "szokásos" ökoépítészet formáit vette fel, hanem a beköltözés folyamata hozományaként át tudta venni a valós kontextus, környezete egyszerű, gazdaságos, és ilyen értelemben ökológiai logikáját.

10. ábra: Díszfészer, foto: Nyimi Öko Közösség.

Eközben egy másik új épület is megszületett nem messze a Díszfészertől. Miközben G. több épületet is megvásárolt, felújított a faluban, a Rákóczi utcai háza feletti domboldal is az övé lett. A sűrűbb fás zónákat kecskái segítségével kitisztította, és egy rendezett, hangulatos ligetet alakított ki a szép kilátású telken. Táborhely építésébe kezdett, különálló, elszórt új épületekkel, építményekkel. Az első ilyen ház, a szauna-szentély két alkalmas építő workshop keretében, összesen mintegy 100 ember közösségi munkájával készült el. A Díszfészerben tartott öko-építési előadáson főként városi ismerősök vettek részt, ez után gyakorlati munkájuk a kísérleti építéstechnológiával készülő szauna volt. Zúzottkő alapozásra, bontott tömörtégla lábazatra cordwood - kötőanyaggal "összeragasztott", felhasogatott keményfa törzsek - és kenderbeton falazat készült. A kör alaprajzú épület kis hajlásszögű teteje fa szerkezetű, fa koszorúval, kenderpaplan szigeteléssel, zsindegy fedéssel, a csúcsán bevilágítóval. A falon sörös üvegekből készült bevilágítók engednek be további fényt. Belül rakétakályha fűti a közös teret, rajta keleti istenség szobra, az opeiont régi lovas gereblye kereke tartja.

G. domboldalán további épületek jelentek meg: elkerített udvar és ólak az emuk és kecskék számára, sátorhelyek mellett kültéri zuhanyzó, komposzt wc, új saját jurtaháza és egy nyárikonyha. Ezek a szaunához hasonló módon kísérleti, ökológikus anyagok és technológiák felhasználásával készültek. A jurtaház vörösfenyő pillérekkel, zsalukő alappal,

padlófűtéssel, forgácmész kitöltő falazattal épült. Enyhe hajlású zöldtetején oregánó, alexandriai lóhere nő a középső bevilágító körül. Az opeiont - "csillagvizsgálót" - tartó tündök a lenti műhelyben készült rétegelt ragasztott tartó. Belső terét az olasz sparhelt kazán, a hatalmas kád és a fix üveglakok alatti folyamatos, félkör pad-pakoló felület, és a hatalmas fekvőgaléria határozza meg.

11. ábra: Szauna, foto: Nyimi Öko Közösség.

Összegzés

Az elmúlt három évben, a közösség téralkotó időszaka kezdődött meg. Az egyéni lakások kialakításával az ökofalu gyökeret eresztett Nyimben, és lehetősége nyílt ezáltal a privát élet téri keretein túlmutató helyek létrehozására. A falu mára három különböző típusú épületállomány elszórt elemeiből áll, amely beépül Nyim meglévő struktúrájába: (i) felújított falusi lakóházak, (ii) új építésű közösségi tér, (iii) G. új építésű, domboldali épületei. Az épületek három különböző megközelítésről tanúskodnak, ezeket hasonlítom össze a következőkben a korábban bemutatott utópiák épített téri lenyomatainak tükrében a következő szempontok mentén: (1) telepítés, (2) helyfoglalás, (3) lépték, (4) ökológikusság, (5) technológia, (6) használat, (7) forma, (8) jelentés, (9) idő, (10) modellter típus (l. 5. táblázat az Ábragyűjteményben).

A telepítést vizsgálva a meglévő lakóépületek a falu rendezett, kialakult, szabályos struktúrájába illeszkednek be. Az új közösségi épület, a Díszfészer a kialakult telekhasználati rendhez idomulva a gazdasági épületek zónájában kap helyet. Ezzel szemben G. domboldali telkén az épületek telepítése laza, de körívre illeszkedő. Szemben a falu a szabályozásnak köszönhetően utcafrontra húzódo katonás rendben következő házaival a táborhely telepítési logikája az ökorétre tervezett korábbi falu vízióját idézi. A helyfoglalást tekintve azt látjuk, hogy a falubeli lakóházakba költöző közösségi tagok

semennyi felesleges új teret nem vesznek el a természeti tértől, hiszen a meglévő épületeket használják. Ezáltal a falu lélekszáma nem terjeszkedéssel, hanem az épített téri keret feltöltődése révén "befelé" növekedik, fenntartva platóni mintára a település állandó közösségi és téri méretét. Az új épületek elvesznek az érintetlen térből: a közösségi tető a gazdasági udvar teréből, a táborhely épületei a korábban érintetlen, de sorsára hagyott természeti-gazdasági föld teréből. Az összes épület, régi és új egyaránt az építészeti utópiák felnagyított méretű példáival szemben minimális, épített környezetükhöz illeszkedő léptékű. Platón, Morus, Fourier vagy Soleri elvéhez hasonlóan - de ez utóbbi kettő megastuktúráitól eltérő megvalósulással - elegendő helyet hagynak a lakóikat fenntartó termőföldeknek, a lakók visszafogott életmódjával arányos térigényüknek köszönhetően. Az öko közösség tagjainak komfortszintje visszafogott, puritán, ami épített terükön megmutatkozik, például az Állam katonatáborához hasonlóan. Ezen momentumon kidomborodik a közösség *kontrasztársadalom* jellege: egyéneknél sem jelennek meg a mai globalizált társadalom luxus igényszintjének megfelelő túlkapasok, az egyébként magyar vidéki településeken is gyakran tapasztalható verseny a minél nagyobb, többemeletes családi házak egymás fölé növesztésével.

A következő vizsgált témakör az épületek környezetükkel való viszonya. Az ökofalu épületei -

legyen az régi vagy új - illeszkedik környezetéhez. A meglévő épületek a kialakult faluképbe beleillenek, a Díszfészer a falusi gazdasági épületek előképeiből merít, a domboldali tábor a falutól távolabb a ligetes környezetbe simul. Mindegyik irány ökológusnak mondható. A meglévő épületek egésze, az új házak esetében az építőanyagok egy része újrahasznosított - bontott téglával, bontott cseréppel, hulladék forgáccsal készült. Emellett a természetes anyagokat részesítik előnyben, szerkezeti anyagként, burkolatként, fedésként is megjelenik a fa. A kertészeti elemek és a táj komponálása is jellemző az épületekre: a kert akár a meglévő házak mögött és mellett, akár a jurtaház tetején, vagy a tervezett futónövény árnyékoló a Díszfészer mellett mind a növényzet, mint téralakító eszköz példái. A kiskertek művelése a permakultúra elvei alapján az egymást segítő társulások telepítésének elvein alapul. Az öko közösség valós téralakításának bármely példáját Campanella filozófiájának *conservatio* fogalma, a megőrzés hatja át akár az építészeti térre, akár a természeti térre vonatkoztatva: a világ különbözőségeinek ismerete, fenntartása, helyes használata. Érdekes momentum, hogy F. és D. háza felújításakor úgy építette be a padlást, hogy a korábbi kilátás a hátsó kertre változatlanul megmaradjon, "ki tudjon nyílni" az új homlokzati fal. A fenntartáson alapuló, más, mai szóval ökológus szemlélet vezérelte a technológia választását is a különböző építési helyzetekben. A meglévő épületek felújításánál a vályog falazatok kiszárítása, konzerválása volt a cél

hagyományos technológiákkal. A Díszfészer hagyományos és korszerű építéstechnológiák keveredésével készült, hagyományos fakötésekkel és mérnöki rögzítőelemekkel, huzalmerovítéssel kikönnnyítve. A szauna és a jurtaház hagyományos és kísérleti megoldások (pl. cordwood, kenderbeton, kenderszigetelés) használatával készült, erős elvi rokonságot mutatva Soleri earth casting technológiája kialakításával: helyben készül, önerőből megépíthető, természetes, de szokatlan építőanyagok felhasználásával. A felújítások, építési munkák energiaigénye alacsony, Soleri építészetéhez hasonlóan a low tech szintjéhez tartozóak. Annak ellenére, hogy a hagyományos építési elvek meghatározóak, a felhasznált építészeti eszközök a "fejlett" kultúra vívmányait is tükrözik: egy-egy rétegelt ragasztott tartó hordja a terheket a jurtaház és a Díszfészer esetében is a legkritikusabb szerkezeti helyen. A nemzetközi tudás G. kísérletezése mögött helyi anyagokkal ötvözve, vagy a kortárs építészeti megoldású Díszfészer a "fejlett" és a "helyi" keveredésével a jezsuiták szemléletét is idézi.

Rátérve a működés, használat vonatkozásaira azt három különböző szinten, a település, az egyedi telkek és a közösségi terek működése szerint vizsgáljuk. A mai városok egyik jelentős problémája az urbánus zónák monofunkcionalitása - melynek antitézise az MVRDV Freelandje. A falu esetében a három különböző alaphasználat - lakás, gazdálkodás és közösségi tér elválik egymástól. A gazdasági

területek egy jelentős része a falu külterületén található, eltávolodva a belterületen helyet kapó másik két funkciótól, hasonlóan például Morus, Fourier vagy a jezsuiták települései és az azok körül található kiterjedt közösségi mezőgazdasági területek mintájához. Nyim esetében a nadrágszíjtelkek gazdasági felén is zajlik itt-ott művelés, és bár ezek a falu belső struktúrájának részei, mégis "leeső" terek, szabályosan elválnak a lakó funkciójú telekrésztől. A közösségi terek a faluban elszórva, annak belső struktúrája szervesen beépülve, de külön saját telkeken találhatóak, tehát csak részben keverednek a lakófunkcióval. A Nyimbe költöző ökofalu használati mintázata a közös mezőgazdasági terület, az ökorét külterületi pozícióját tekintve a klasszikus falusi mintát követi. A lakó, közösségi és gazdasági funkciók azonban a falun belül esetükben markánsan keverednek. G. területén például lakóház, műhely, közösségi táborhely, nyárikonyha, emufarm egyszerre megtalálható. A Díszfészer szintén egy közösségi háznak, lakóháznak, mintakertnek is otthont adó két telkes egységen helyezkedik el. K. telkén lakóháza, munkahelye és közösségi tér is található, F. és D. házában lakó és műhely funkció. A funkciók keveredése tehát az ökofalu tereiben markánsan különbözik a falu többi telkének használati mintázatától. Visszaulva Tkachenko (2016)

elemzésére Freeland kapcsán¹⁰⁸, a közösség jellege összefüggést mutat a használati mintázatokkal. Az ökofalu csoport Freeland 3. típusú lakóközösségéhez hasonlóan diverz használatú, családi házas telkeket alakítottak ki, és a csak számukra használatos közösségi tereket ezekkel körbeveszik, "megvédik" a más közösségektől - tehát a meglévő falu többi lakója számára nem nyitják meg, csak ritka alkalmakon. Újabb hasonlóság, hogy az öko közösség szintén óvatos az új csatlakozókkal, a korábbi rossz tapasztalatokból tanulva hosszabb átmeneti idő után lehet csatlakozni, ezáltal a közösségi védett terek teljes jogú használójává válni. Bár az elhatárolódás a külvilágtól, eredeti faluközösségtől ezáltal megvalósul, mégsem olyan mértékben, mint az eredeti tervek eredményezték volna. Az ökorét faluja teljes mértékben szeparálta volna el magát Nyimtól, ahogyan a Freeland 4. típusú közösségei, akik közös telket vásárolnak, és a település többi részétől szigetszerűen elzárt világgént használják azt. A spillover jelensége itt ér körbe: K. telekvásárlása lehetővé tette, hogy az egész társaság viselkedési mintázatai módosuljanak az eredeti falubeliekkel szemben, ne a 4., azaz a klasszikus utópiák, Atlantisz, Napváros, Utópia sziget-terei lenyomatát hordozó közösség, hanem a 3. csoport attitűdjéhez finomodva. G. domboldali telkén ezzel szemben a 4. típusú csoport tereihez hasonló, kevert funkciójú egyéni, zárt világ

valósul meg, de nem az öko közösség, hanem egyetlen határozott, aktív személyiség saját álma épül. A tereket a gyakori táborok, baráti találkozókra meghívott külső társaságok használják, és kevésbé az öko közösség. Végül a közösségi épületek szintjét vizsgálva is differenciálódnak a funkciók. Az öko közösség első, új központja a Díszfészer a piac, az étkező és a tanterem funkcióit látja el, az első kettő esetében Morus Utópiája negyedeinek középpontjával egybeeső módon. A domboldali szauna egy konkrét tevékenységre épült, ami mellett szakrális tér is, a nyári konyha a közös főzéshez biztosít teret, a jó időben a liget fáin lombteraszok adnak a pihenéshez, beszélgetéshez téri keretet.

Bár a funkcióját mindhárom típusú tér - meglévő ház és két eltérő jellegű új közösségi tér - jól ellátja, alkalmas a kisebb-nagyobb közösségek befogadására, építészeti formálása markánsan különbözik. A lakó és a közösségi terek hagyományos falusi formavilága szemben áll G. domboldali épületeinek kör alaprajzra épülő formáival. Az Eden biomimikrijét idézik ezek az épületek, ami a természettel való formai hasonlóságon alapuló gondolatmenet eredménye: attól válik természetközeli építője számára, hogy hasonlít egy kiragadott természeti elemre, tobozra, fára, esetleg antropomorf, valamint, hogy jól láthatóan természeti elemekből épül - göcsörtös

---

¹⁰⁸ l. bővebben 4. fejezet

fából, ágszerű tartószerkezettel, hasogatott fatörzsből, növényt a tetőn. Bár a megjelenő íves formák nem állnak távol az Eden tárgyalt ellenpárja, Arcosanti építészeti formavilágától, logikája mégis más. Soleri egy szélsőséges éghajlaton működő forma kikísérletezése közben talált rá az íves exedrára, és nem egy korábbi előképből - G. esetében gyakran a hagyományos népi jurta - ered. G. épületeinél ezáltal az építőanyaggal való bátor kísérletezés nem párosul a forma szélesebb körű variálásával, az kevésbé fejlődik, szemben Soleri formai evolúciójával. G. formai önmegvalósítás szempontjából szabadabb, mint az ökofalu Nyimben élő többi tagja, akik nem új formákat, hanem a meglévő házak kész formáit találták meg a maguk számára. Ez a szabadság viszont - bármilyen fokú is legyen - a kezdeményezés iránya révén összefügg Freeland lakóival, akik szintén maguk számára választanak telket és formát egy elemtárból, és saját erejükből finanszírozzák személyes projektjeiket. Ez a feltételrendszer eredményezi az egyformaságot az ökofalu esetében, hiszen a falusi épület elemtár kevésbé szabad, mint az MVRD tervei. Az így kialakuló, egyenlőséget sugalló nyimi utcakép közös vonása az Utópiabelivel a házak rendezett sora ellenpontjaként a színek megjelenése, a hasonló épülettömegek ellenpontjaként a vakolatdíszeken visszaköszönő egység. A domboldali és a mintakert alatti közösségi épületek tereinek

formavilága különbözősége ellenére egy hasonlóságot hordoz: az átláthatóságot. A köríves falú épületekben a fal előtt helyet foglalók egymás felé fordulása, a legkevesebb oszloppal tagolt terű Díszfészer átláthatósága az Utópia tereinek átlátszóságában tetten érhető közösségi létezés lenyomatai.

Annak ellenére, hogy G. telkén a lakást vagy közösségi funkciót egy szögletes, téglatest formájú tér is éppen úgy kiszolgálhatná, mint egy köríves-kupolás, mégis okkal dönt máshogy. Utal is rá beszélgetésekkor, amellet, hogy a jurta terének más a hangulata, mást is jelent. Az építészeti terek jelentéstelisége az utópiák esetében hatványozottan felmerült és merül fel ma is. Az ikonikus formákat nem a használatból eredően, hanem a közvetíteni kívánt üzenet révén választják alkotóik. A kör, bolygó, bolygópálya, kozmosz mediált referenciák¹⁰⁹ mögött Campanella hasonlóság-elméletén alapuló formai egybeesés húzódik, a Napváros temploma ezáltal kör alaprajzú, kupolás. Ugyanez az ősi hasonlóság-hiedelem hatja át a jurta vagy szauna tere üzenetét. A jelentésteliség többletet eredményez, spirituális tartalommal gazdagítja az építészeti formát: ezáltal válhat a szauna egyszerre szentéllé, a jurtaház fekvőgalériája csillagvizsgálóvá. A többlettartalmak ennyiben nem merülnek ki, nem csak direkt elemekkel kapcsolódik a térforma. A formaválasztás

---

¹⁰⁹ Goodman (1988) mediált referenciának nevezi az építészeti forma által a szemléltetőben előhívott asszociációs láncolatot.

magával vonja a forma (építészet)történeti megjelenésének teljes sorát is, így kapcsolatot teremt a múlttal, az emberi történelemmel, és ezáltal további mediált üzenetekkel. Ahogyan a Napváros Atlantisz tudatos tér-idézete, ezáltal a platóni üzenetek, az elsüllyedt isteni ország harmóniájának hordozója is, a jezsuita redukciók részben az Utópia tér-idézetei, ezáltal Morus tiszta nézeteinek közvetítői is. A jurtaház az ősi vándorló népek természetközeli életét, szabadságát is megidézi ilyen módon. Emellett a nyimi dombtető ligetben álló kör alaprajzú elszórt épületek nem tudatos egybeesést mutatnak telepítésükben és formájukban a Napváros templomával, és az Atlantisz szent ligetével is.

Amint arra a korábbi elemzésekben és a Szótárban is rámutattam, az utópiák építésze sosem teljesen új, nincs totális szakítás az adott kor stílusával, hanem a meglévő építészeti alapelemek, esetleg régműltből megidézett formák struktúrájának megváltoztatásával alakul ki. A nyimi ökofalu megépült lakóterei a telekhasználat funkcionális diverzitása, és a domboldali tábor együttese révén ezt alátámasztják. Ahogyan az utópisztikus írárok nyelvezete egyszerre racionális és szentimentális, kevert stílusú textus (Molnár, 1992), úgy az építészeti nyelv szintén irracionálissá válik, például éppen a formaidézetek, jurta, kupola használata révén. Az utópisztikus építészeti nyelv a szimbolikus

formák használata és az időkezelés - régműlt és jövő keveredése - tekintetében is analóg az írott nyelvi párjával, például a manifesztók tartalmi-forma jegyeivel, amelyre szintén a szimbólumok, metaforikus képek, a régműlt dicsőítése, a jelen kritikája és a jövőbe vetett hit egyszerre jelenik meg (Szántay, 2020). Ezzel párhuzamos az ökofalu posztmodern építészeti nyelvét tekintve az ős(i) magyar forma, de mai anyagok és belsőépítészeti elemek keveredése a jurtaházban és a szaunában, a hagyományos falusi forma, a megőrzött egyedi elemek (kilincs, padlás kiülő) és a mai használatra optimalizált részleges átalakítások együttállása a közösség falubeli lakóépületeiben, illetve a hagyományos falusi formák és technológiák ötvözése jellemzi a kortárs szerkezeti logikával a Díszfészerben.

Végül az ökofalu Nyimen belüli megvalósulásának három különböző módját az utópiák korábban bevezetett¹¹⁰ modelltér-tipológiájába sorolom be. Míg az ökorétre elképzelt vágykép faluja a platóni terekhez hasonló átlátszó és az ismerős modellterek halmazainak metszetében foglalt helyet, a Nyimben létrehozott belső falu a Díszfészerrel, a domboldali épületekkel együtt az ismerős modellterek példája, ahogyan Freeland vagy a jezsuita redukciók. Mindazon tájképi elemek¹¹¹, amelyek még a mentális térképeken hiányosak voltak ebben a faluban valóságosan megtalálhatók. Az utak Nyim

---

¹¹⁰ lásd 4. fejezet

¹¹¹ Lynch csoportosítása alapján, lásd 4. fejezet

aszfaltozott útjai, a szélek, a telekhatárok kerítései, a területek a falusi telekhasználat adta gazdasági, közösségi és privát használatú zónák, illetve a falu bel- és külterülete - megegyezően a Nyim többi lakosa számára meghatározó struktúrával. Ezzel szemben a legfontosabb csomópontok a falu beépítésébe illeszkednek, de nem a falubeli kocsmá, könyvtár, kultúrház, hanem a többi lakó számára nem elérhető, új terek: az új közösségi kohéziós tér a mintakerttel, K. házának közösségi tere, az R6 konyhája, G. ligete. A letelepedés folyamán a modelltársadalom működését fenntartó modelltér átfogó kategóriája azon túl, hogy fizikai anyagok alkotják, nem változott. Az ismerős tér illeszkedése környezetéhez viszont igen, ezáltal ökológikus volta és inkluzivitása is magasabb szintre lépett, annak ellenére, hogy szoros együttműködés nem alakult ki az eredeti lakossággal.

A tézisek és az ökofalu

A Nyimi Öko Közösség esettanulmánya a történeti utópiák példáinak vizsgálata alapján általánosan az építészetre kiterjesztett tanulságokat, téziseket is visszaigazolja. A fejezet elején bemutatam, hogy az ökológikus *építészeti utópia* és az *alkalmazott utópia* definíciója az öko közösség működésére is igaz, jelenlegi lakó- és közösségi épületeik azonban egyáltalán nem tűnnek "utópisztikusnak", teljesen beleolvadnak a magyar falu képébe. Második tézisem az építészeti tervek mögött álló *emberkép* meglétére vonatkozik, emiatt a közösség két

különböző faluterve - vágyott és megvalósult -, és az épület tervek mögötti *emberképet* vizsgálom meg. A 2012-ben készült mentális térképek szerzői fővárosi értelmiségiek, akik a maguk számára képzeltek el ideális, vidéki helyszínen megvalósuló lakóhelyet. Pontos életmód modelljük nem alakult ki, víziójuk nem adott tiszta képet a gazdálkodásról, elképzelt napi munkájukról, tevékenységeikről: főként városi munkájukat szerették volna végezni a falu téri keretei között. 3 év elteltével a leköltözési hullám résztvevői egy része valóban "áttelepítette" korábbi városban folytatott hivatását a faluba: G-nek, K.-nak és F.-éknek is sikerült ez. Az eredeti tagok közül azonban a többiek ezt már nem tudták meglépni, az újonnan csatlakozók pedig már más háttérű emberek lettek. A kertészi feladatokra, helyi munkákra vállalkozó fiatal vagy középkorú felnőttek, akik az ökofalu vonzásában és Nyimben maradtak nem fővárosi "álmodozók", hanem a gazdálkodó életmódhoz közel álló, más ökofalvakból, vidékről érkező, tapasztalattal rendelkező emberek, akik nem (csak) intellektuális munkára, hanem kétféle, fizikai, gyakorlati feladatok elvégzésére alkalmasak. Számukra a falu téri keretei megfelelően bizonyultak, ez alakította a Díszfészer építészetét is a faluba illeszkedő módon. Ezzel szemben G. építészete más, de szintén önazonos, gondolkodásának, életmódjának és megvalósító készségének lenyomata. Táborhelye izgalmas és alkalmas hasonló gondolkodású barátai számára, de mégsem vált az ökofalu általánosan elfogadott építészeti mintájává. Ez alapján, az, hogy

sikeressé, elfogadottá válik-e az a térforma, amelyen át az építész tervező a használható térstruktúrát megfogalmazza, az adott közösségről alkotott *emberképe* pontosságán is múlik.

Azt is megerősítette az ökofalu története, hogy ok nélkül a felelős, ökológikus szemléletű ember nem épít. Annak ellenére, hogy a faluba való beköltözés a kezdeti vágyakkal ellentétes volt, mégis az ezt választó családok számára működő alternatíva lett. A természeti tér, az ökorét elfoglalásának gesztusa elmaradt azóta is, és csak konkrét, működő tevékenységekhez kötve merül fel terveként a jövőre nézve. G. tábora esetében ezzel szemben történt helyfoglalás, de annak ellenére, hogy G. szeret alkotni, építeni, nem érzéketlenül vagy átgondolatlanul teszi a környezettel szemben. A rendezetlen domboldali földet ligetté formálta, és első épülete, a szauna szakrális-közösségi tér lett. Mindebből kitűnik, hogy az épített tér ősi, eredendő értékének megérzése és megértése az emberi természettől nem áll távol.

A fenti elemzésben rámutattam, hogy a megvalósult épületek funkciója telepítésüket, térkapcsolataikat határozták meg, de nem közvetlenül a formájukat. A formák a használó közösség ideológiájával, hitével, mitológiájával, előképeivel állnak összefüggésben. Az ezáltal kialakuló építészeti eszközök - maga a forma is - ezután önálló életre

---

¹¹² Az etikai kérdések használatára az építészeti tervezés kapcsán részletesen kitérek a Díszfészer bemutatásakor, a 7. fejezetben.

kelnek, hatással lesznek használóikra. A Díszfészer esetében a falusi környezettel kapcsolatban álló forma a faluba való integrálódás folyamatát segíti, az elhatárolódás helyett az együttműködés üzenetét közvetítheti a közösségről a falubeliek és a látogatók számára is. Emellett a faluba való beköltözési hullám, a meglévő épületek felújításának gyakorlata, mint eszköz szintén megtette a hatását. 2012-ben még 5-8 eladó, kiadó ház volt a faluban, mára már nincs egyetlen üresen álló lakóház sem, részben az ökofalu ismerősi köre letelepedésének köszönhetően.

Az építészeti helyfoglalás ezen a ponton is összekötődik az etika kérdésével¹¹². Érezhetően etikusabb a közösség megvalósult letelepedése, a korábban elképzelt változatnál, mivel a meglévő falu épületállományának állapotát, a falu életét ezzel a közösség egyszerre javítani tudta. Alberto Magnaghi olasz territorialista építész településfejlesztési módszertanának egyik alappillére - melyet magunk is használtunk Nyim fejlesztésekor¹¹³ - azoknak a közösségeknek a felderítése, akik egy település életét felpezsdíteni, katalizálni tudják. Ezek a külső erők azok, akik a globalizált társadalom működésében a közösségi értékeket képesek lehetnek a gazdasági értékek fölé emelni. Az ökofalu érkezése és letelepedésük története ilyen irányba mozdította egy átlagos magyar aprófalut, Nyim életét.

¹¹³ Bővebben I. a szerző 2011/12 II. és 2013/14 II. féléves egyéni dla kutatásában.

7. KÖZÖSSÉGI KOHÉZIÓS TÉR - A DÍSZFÉSZER (2016-2018)

A mestermunka bemutatása - Nyim, Rákóczi utca 4.

Mestermunkám a Nyimi Öko Közösség általuk Közösségi Kohéziós Térnek nevezett, az építész tervezők által pedig Díszfészernak keresztelt épülete. Az épület tervezését örömmel vállaltuk el, olyan projektnek tekintve, amin az alkalmazott etika módszertanát is gyakorolhatjuk (Büchele, 1991). Az e tekintetben felmerülő kérdésekre, szempontokra a tervezési folyamat bemutatása során a következőkben kitérek.

2015-re az Öko Közösség a két szomszédos, Rákóczi utcai telkén található házat lakásként és közösségi házként kezdte el használni, a nadrágszíjtelkek gazdasági udvarában pedig mintakertet hoztak létre. A közösségi kertészkedésnek köszönhetően sokan jönnek barátok, ismerősök önkéntesként tevékenykedni a kertben, és bio zöldség export is működik innen Budapestre. Emellett a közösség itt élő tagjai közül többen is terveztek oktatási tevékenységet folytatni, szakmájuk szerinti kurzust, workshopot tartani a faluban nagyobb társaságok számára is. 2016-ban az aktivitás megnövekedése, sűrűsödése miatt a mintakert körül, a Rákóczi utcai 4. és 6. szám alatti telkek fejlesztésére a közösség komplex programot dolgozott ki, amit egy NAKVI (Nemzeti Agrárszaktanácsadási Képzési és Vidékfejlesztési Intézet) által kiírt pályázat keretében terveztek

finanszírozni. A cél egy olyan oktatóhely kialakítása volt a Rákóczi u. 4-es sz. lakóházból és hozzá kapcsolódó udvarból, ahol különböző képzések, tréningek (pl. önismeret, új mezőgazdasági módszerek, egészséges élet) folytatására és közös étkezésre is lehetőség nyílik. Az, hogy a falun belül nagyobb közösségek együttléte biztosítható legyen az ökofalu közösség tagjaival, olyan cél volt a principiumentika fogalmán át vizsgálva, amely mögött a falut szolgáló lehetőségek sorát láttuk: intellektuális értékkeremtést vidéki keretek között, lehetőséget személyes találkozásokra, ezáltal a meglévő falusi, az itt élő ökofalu és a városi közösségek kapcsolatainak egymásra pozitívan ható erősödését. Emellett a helyteremtés a faluba költözött családok boldogulásának lehetőségét is támogatta, ami Nyim katalizátor közösségének hosszabb távú itt maradását, beépülését teszi lehetővé.

A megértés-etika az analízist helyezi a középpontba. A falut ekkorra már 5 éve kutattuk, és sok szempontból elemeztük tereit, fejlesztési lehetőségeit, jövőképét, így a hely ismerete már adottság volt számunkra. A Rákóczi utca 4. alatt egy elfogadható állapotban lévő kockaház és néhány további, igen rossz állapotban lévő kisebb gazdasági épület áll. Az ezekkel határolt kert végétől a

gazdasági udvar kezdődik a domboldalra felfutó közösségi mintakerttel. A házat ekkor egy négy fős család lakta, viszonylagos rendetlenséget tartva az udvarban. A mintakert alatt fóliasátorban emelt ágyásokban paradicsom és paprika nőtt. A pályázati program szerint a kisebb építmények a házhoz kapcsolódó tároló és konyha funkciót kapnának, szerkezetük megerősítésével, homlokzatuk felújításával. Ez olyan célnak tűnt ismét, ami értéket teremt azáltal is, hogy a meglévő épületállományt javítja, hozza helyzetbe. Emellett az instrumentális és a felelősségetika kérdéseit is érintette: a régi épületekhez való hozzányúlás - esetleges bontás vagy felújítás melletti döntés - az új épület környezetalakításának eszközeit, és ebben a feladatban tervezői felelősségünket. Az elnyert támogatási összeg nem egyezett meg az igényelt kerettel, így a házhoz tartozó gazdasági épületek felújítása nem valósult meg egyelőre. Az utolsó kis tároló épületet azonban sikerült felújítani, bár a tervezett vizesblokk még nem készült el, de új fedélszerkezet és héjalás, új nyílászárók kialakítása és a külső falszerkezet megfelelő megerősítése megtörtént.

A program középpontjában a multifunkcionális fedett-nyitott kerti tető kialakítása állt. Az eljárás- és döntésetika a tervezés menetének kérdésveti fel: ki határozza meg, hogy mi a helyes cél és eszköz egy adott szituációban. Ezen kérdésekben a participatív tervezés módszerére támaszkodtunk: a leendő használók döntései, egyetértése a téralakítás

pharmakoni eszközének lehetséges negatív hatásait is megelőzheti, hiszen a döntéshozásban ezáltal több nézőpont, vélemény is felmerül, nem csak a tervezők esetleg egyoldalú szemlélete. Az épület építészeti tervezési fázisát így közös tervezési alkalmak sora előzte meg, ahol a lent élő tagok elmondták szempontjaikat, gondolataikat, és megmutatták azokat a változatos építészeti előképeket, amik számukra fontosak voltak.

Aktív párbeszéd alakult ki közöttünk, megismertettük velük a falu parasztházainak tipológiáját, és gondolatainkat a kortárs falusi építészet kapcsán. A forráshiány és a vágy, hogy az egyéniség kifejeződjön a közösségi alkotásban mind egyfelé mutatott: a cél egy olyan konstrukció megtervezése volt, ami keretként szolgál, fokozatos fejlődése, beépülése révén válik a falu sajátjává. A fokozatosság, az idő szerepének szem előtt tartása a megvalósítás etikájával összefüggő nézőpont, ami az utópiák egyik jellemzőjére, az ellentér, megfagyott tér veszélyére is felhívja a figyelmet. Az építés organikus alakulása, időbeli elnyújtottsága - ahogyan a letelepedési folyamat esetében is az első években - látszólag a projekt sikerét teszi kétségessé. Ezzel szemben azt tapasztaltuk, hogy éppen az idő az, ami az absztrakciótól, működésképtelenségtől megmenti a projektet hosszú távon - annak ellenére, hogy a látható eredmény várat magára.

Az épületet közös megbeszélések alapján a telekhasználat hagyományos tipológiáját szem előtt tartva a mintakert és a háztáji udvar közti határvonalra pozicionáltunk. Ezáltal a tető a gazdasági kert kapujává vált, amin vetéskor magokkal, aratáskor terményekkel lépnek át a munkát önkéntesen végző kertészek. A 30-40 fő leültetésére alkalmas méretű tető alá a tervek szerint téglakemence és tűzhely is kerül majd, a munka után megpihenők vagy a képzésekre érkezők itt kóstolhatják meg a kertből érkező friss terményeket. Tömege, formálása a közösség döntése alapján, felvállaltan nem az évekkel ezelőtt preferált organikus példák, hanem a magyar falusi gazdasági tárolóépületek, pajták világát idézi. A formát építészeti eszközként tekintve, a közösség beilleszkedésének jelét készítettük el ekkor közösen, ami ezt a falu régi lakói és az érkezők felé is kommunikálja. Az eljárás- és döntésetika szempontjai arra hívták fel a figyelmünket, hogy a közösség egyediségének jeleit se szorítsuk háttérbe a tervezés folyamán. A padlóburkolat eszerint készült el, a térbeli keretbe kerülő határoló felületek, árnyékolók kialakítása lesz a tervek szerint az az üres papír, ahova a saját mitológia felírható.

Építészeti válaszként egy egyszerű faoszlopok tartotta tágas, hullámszó nyeregtetőt terveztünk, ami összeér a tároló-vizesblokk épülettel. A háztól egyenesen a mintakertbe futó, lépcsős út feletti találkozás fényáteresztő, plexi beépítésével készült a szarufák között, a fény az újravakolt épület fehér

falára vetül. A nyeregtető a közösségi tér felett szintén fa szerkezettel, cserép héjalással készült. A lépcső mellett egy magányos diófa áll, a tető formálása a tervezési folyamat során ehhez igazodott. Hogy megóvjuk a kivágástól, körbeveszi azt, a környezettel való viszony jeleként. A szerkezetet alátámasztó középső pillérsor nem a hagyományos helyre került, hanem kimozdítottuk a tetőgerinc tengelyéből, ezáltal a homlokzat kinyílt, és magasabb, tisztább, jobb arányú belső teret hoztunk létre. Az egységes, tágas tér kialakítására nem fa merevítést alkalmaztunk, hanem dróthuzalos feszítést terveztünk, aminek köszönhetően a tető könnyedebb, lebegőbb lett.

A megvalósítás etikája a kivitelező kiválasztását is befolyásolta. A Díszfészer szerkezetét erdélyi ácsok építették meg, az általuk rendelt gyalult faanyagból. A tető héjalása az eredeti tervek szerint bontott cserépből készült volna, de nem sikerült megfelelő mennyiségű és minőségű anyagot találnunk, így új, piros cserépfedéssel lett fedve. A padlóburkolat bontott téglanyagú, ezt az építkezés után egy külön workshop alkalom keretében terveztük meg közösen, alapmotívuma a labirintus, és a közösség tagjai tették le a készített rajzok alapján. Az építkezést előkészítő földmunkákat mind a közösségi tagok végezték el, segítettek az alapozási munkákban, és lelkiismeretesen tisztogatják a tetők találkozásánál kialakított vápát a diófa lehullott leveleitől.

A Díszfészert megépülése óta használja az ökofalu közössége, több nagyobb esemény helyszínül szolgált, önkéntes találkozók, Élőfalu konferencia, oktatási alkalmak, közös építészeti workshop színhelye is volt az elmúlt pár évben. A kertben előtte elfér a gulyáságyú, a nagy térbe asztalok, padok kerülnek, a gazdasági épület melletti térbővület pedig a "kisbolt", kirakodóasztalon vagy egy régi patikai szekrényben mutatja magát a vásárfia. A fészert jelenlegi állapota ellenére nem mondható befejezettnek, az árnyékoló tervező-készítő alkalmat 2020 tavaszára ütemeztük. A tervek szerint az új felületek táblaként, üzenőfalként, interaktív felületként és vetítőképernyőként is funkcionálnak majd, és a közösség tagjai kézi eszközökkel hozzák létre majd őket.

Résztevők:

Építész tervezők: Francsicsné Szántay Zsófia,
Francsics László

Statikus: Embersics Judit

Kivitelező: Kis Károly

Irodalom

Abensour, Miguel (1999) William Morris: The politics of romance in Max Blechman (ed.), *Revolutionary Romanticism*. San Francisco: City Lights Books.

Alberti, Leon Battista (1452/1485) De re aedificatoria. Florence: Nicolo di Lorenzo Alemanno. (Original work published: 1452)

Almási, Gábor (2010) “‘Úgy itt a Földön is’ Campanella pogány mennyországa [Tommaso Campanella’s pagan heaven].” In Kroó Katalin (ed.), *Utópiák és ellenutópiák*. Budapest: L’Harmattan, 31-47.

Andreae, Johann, Valentin (1619/ 2006) *Christianopolis*. [Reprint of the 1916 ed.] Ed. Felix Emil Held. Kessinger’s Rare Reprints. Oxford University press. (Original work published: 1619)

Angel, Jessica Flore (2014) *Reflexion on Fourier’s Phalanstery* kézirat. Retrieved 10. dec. 2019, from: <http://jessica-f-angel.com/phalanstere>

Argejő, Éva (2011) Égi és földi város. A város toposza az európai festészetben In *Urbs. magyar várostörténeti évkönyv* 2011/6.sz. Retrieved 12. dec 2019, from: https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_urbs_06_2011/?pg=296&layout=s

Arisztotelész: *Politika* = Szabó M. (ford.) 1984. Budapest: Gondolat Kiadó.

Szent Ágoston (413/ 2005) *Civitas Dei, Isten városáról*. Budapest: Kairosz Kiadó. (Original work published: 413)

Bacon, Francis (1627/ 2016) *The Nova Atlantis*. Altenmünster: Jazzybee Verlag. (Original work published: 1627)

Bárczi, Géza – Ország, László et al. Eds. (1962) *A magyar nyelv értelmező szótára*, Budapest: Akadémiai Kiadó.

Bargellini, C. (2019) Missions in colonial Latin America. in *Grove Art Online*. Retrieved 13 Jan. 2020, from: <https://www.oxfordartonline.com/groveart/view/10.1093/gao/9781884446054.001.0001/oao-9781884446054-e-2000000170>.

Beaumont, Matthew (2005) *Utopia Ltd. Ideologies of Social Dreaming in England 1870-1900*. Leiden Netherlands: Brill.

Beekmans, J. - de Boer, J. (2014). *Pop-Up City. City-Making in a Fluid World*. Amsterdam: BIS Publishers.

Bell, Daniel (1973) *The Coming of Post-industrial Society. A venture in social forecasting*. New York: Basic Books.

Bloch, Ernst (1954/ 1986) *The Principle of Hope* (trans. Plaice, N, Plaice, S, Knight, P). Oxford: Basil Blackwell. (Original work published: 1954)

Bloch, Ernst (1970) *A Philosophy of the Future* (trans. Cumming, J.). New York: Herder.

Bentham, Jeremy (1787) "*Panopticon, or the Inspection House*", excerpt in Liane Lefaivre and Alexander Tzonis, *The Emergence of Modern Architecture: A documentary history from 1000 to 1810* (London/New York: Routledge, 2004), p. 444.

Bock, Gisela (1974) *Thomas Campanella. Politische Interesse und philosophische Spekulation*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag. pp. 117–228.

Boullée, Étienne Louis (1985) *Az építészet poézise*. Budapest: Corvina Könyvkiadó.

De Brolo, Moses. (1724) *Liber Pergaminus*. In *Rerum Italicorum Scriptores*, ed. Lodovico Antonio Muratori, vol. V, Milano.

Bruni, Leonardo (1403/1968) *Laudatio florentinae urbis* in Baron, H. (Ed.) *From Petrarch to Leonardo Bruni: Studies in Humanistic and Political Literature*. Chicago: University of Chicago Press (Original work published: 1403)

Büchtele, Herwig. (1991) *Keresztény hit és politikai ész - A katolikus társadalmi tanítás új megközelítése*. Budapest-Luzern: Egyházfórum Kiadó. (Reprint 2013, Budapest: Magyar Máltai Szeretetszolgálat)

Cake-Baly, Dániel. (2009) *Ökofalvak Magyarországon* (Diplomadolgozat). Retrieved 02 jan. 2020, from <http://m.cdn.blog.hu/ok/okofaluszervezes/image/EGYEB%20FILEK/CBD%20Diplomadolgozat.pdf>

Campanella, Tommaso (1623/ 1994) *Metafisica: universalis philosophiae seu metaphysicarum rerum iuxta propria dogmata*. Ed. Paolo Ponzio. Bari: Levante Editore. (Original work published: 1623)

Campanella, Tommaso (1602/ 1959) *A Napváros*. Budapest: Gondolat Kiadó. (Original work published: 1602)

Castells, Manuel (1998) *The Information Age: Economy. Society and Culture*. Vol. III: The End of the Millennium. Oxford: Blackwell.

Choay, Françoise (1979) *L'Urbanisme, utopies et réalités - Une anthologie*, Paris: Seuil.

Choay, Françoise (1997) *The Rule and the Model: On the Theory of Architecture and Urbanism*, Cambridge, Mass.: MIT Press.

Choay, Françoise. (2005) Utopia and the anthropological status of built space. *Zeppelin Magazine* no. 32, 2005.03.

Cibic, Aldo (2010) *Rethinking Happiness - Do unto others as you would have them do unto you, New realities for changing lifestyles*. Mantova: Corraini Edizioni. Retrieved 12.dec. 2019, from https://issuu.com/cibicworkshop/docs/rethinkinghappiness_issuu

Coleman, Nathaniel (2005) *Utopias and Architecture*. Oxon, New York: Routledge.

Demeter, Attila (1999) Társadalomontológia ideológia és utópia között. *Erdélyi Múzeum*, 61. kötet, 1999. 3-4.füzet. Retrieved 10 nov 2019, from: <https://epa.oszk.hu/00900/00979/00018/02demeter.htm>

Derrida, Jacques (1972) *La Dissémination*. Paris: Seuil.

Elf, P. - Gatersleben, B. - Christie, I. (2019) Facilitating Positive Spillover Effects: New Insights From a Mixed-Methods Approach Exploring Factors Enabling People to Live More Sustainable Lifestyles. In *Frontiers in psychology*, 9, 2699. doi:10.3389/fpsyg.2018.02699

Eliade, Mircea (1997) *Képek és jelképek*. Budapest: Európa Könyvkiadó.

Erős, Ferenc (2005) A mai pszichológia emberképe. *Magyar Tudomány*, 2005/11 pp. 13-76.

Fekete, Sándor (2003) Az utópia-műfaj karakteréről. In *Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kara tudományos diákköri közleményei*, 1.: 1999-2000., Miskolc: Bíbor Kiadó.

Finley, Moses I. (1995) *Politika az ókorban*. (Ford.: Greskovits Endre.) Budapest: Európa.

Fonyódi, Mariann (2005) L'Ésprit de Géometrie – Az ortogonális városháló, mint városi attribútum. In *Terek és szövegek – Újabb perspektívák a városkutatásban*. Eds. N. Kovács Tímea, Böhm Gábor, Mester Tibor. Budapest: Kijárat Kiadó. pp. 11-28.

Foucault, Michel (2000) *A szavak és a dolgok*. Budapest: Osiris.

Fourier, Charles (1971) "Selections Describing the Phalanstery," in *Design for Utopia, selected writings of Charles Fourier*, ed. by Charles Gide, New York: Schocken edition, p. 138

Földényi, F. László (2018) *Az eleven halál terei. Kafka, de Chirico és a többiek*. Budapest: Jelenkor Kiadó.

Frigg, Roman. Models and Fiction. In *Synthese* Vol. 172, No. 2 (Jan., 2010), pp. 251-268.

Garreau, Joel (1992) *Edge City: Life on the New Frontier*, New York: Anchor. p.249.

Giangrande Lawrence. Les utopies grecques. In: *Revue des Études Anciennes*. Tome 78-79, 1976, n°1-4. pp. 120-128.

Giroux, Henry (2003) Utopian Thinking Under the Sign of Neoliberalism: Towards a Critical Pedagogy of Educated Hope, *Democracy & Nature*, 9:1, 91-105, DOI: 10.1080/1085566032000074968

Goodman, Nelson (1998) How Buildings Mean in N. Goodman - C. Z. Elgin, *Reconceptions in Philosophy and Other Arts and Sciences*. Cambridge and Indianapolis: Hackett Publishing Company.

Goodwin, Barbara - Taylor, Keith (2009) *The Politics of Utopia – A study in theory and practice*. London: Peter Lang International Academic Publishers.

Grierson, David (2006) "*Ecopolis, Arcology and Arcosanti: Planning and Design Principles*", Presentation at Università degli Studi di Firenze, Florence, Italy. Retrieved 20 nov. 2019, from: https://www.researchgate.net/publication/312160731_Ecopolis_Arcology_and_Arcosanti_Planning_and_Design_Principles_Presentation_at_Universita_degli_Studi_di_Firenze_Florence_Italy (2006. 06.)

Grimshaw, Nicholas (1992) Radio3 Interview. In Sir Nicholas Grimshaw: Reflections. *The RIBA Journal*. Retrieved 03 jan. 2020, from: <https://www.ribaj.com/culture/royal-gold-medal-grimshaw-reflections> (2019. 02.11.)

Grimshaw, Nicholas (2018) interview in *The Guardian* online. Retrieved 27 sept. 2018. <https://www.theguardian.com/artanddesign/2018/sep/27/nicholas-grimshaw-wins-riba-gold-medal-architecture>

Guneri, Gizem (2018). Reading Architectural Utopia(nism)s: A Proposal. *METU Journal of the Faculty of Architecture*. 10.4305/METU.JFA.2018.2.5.

Hagengruber, Ruth (2009) A Napváros (Città del Sole) Tommaso Campanella metafizikájának és gazdaságtanának fényében Retrieved 02.nov. 2019, from: http://www.eltereader.hu/media/2013/06/reneszansz_filozofia_teljes_opt.pdf

Hajnóczy, Gábor (1991) A XV. századi építészeti traktátusok a korabeli Magyarországon. In *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica*, 1991 Klsz. p. 25-31.

Hamvas, Béla (1987) *Silentium – Titkos jegyzőkönyv – Unicornis*. Budapest: Vigilia.

Huxley, Aldous (1934) *Szép új világ*. (ford. Szinnai Tivadar) Budapest: Pantheon.

Huxley, Julian. (1975) Haladás az evolúciós jövőben *Korunk*, 34. évf. 7./1975

Johnson, Philip (2002) *The Architecture of Philip Johnson*, Houston: Anchorage Press.

Joó, Mária. (2006) *Emberi természet, női természet*. Retrieved 11. okt. 2019, from: http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/index1e64.html?option=com_tanelem&id_tanelem=112&tip=0

Kádár, Zoltán – Tóth, I. János. (2012) Ráció és Utópia: In: Laczkó Sándor és Gyenge Zoltán (szerk.): *Lábjegyzetek Platónhoz 9. Az ész*. Szeged Pro Philosophia Szegedi Alapítvány, Magyar Filozófiai Társaság, Státus Kiadó pp. 312-323.

Kumar, Krishan (1987/ 1991) *Utopia and Anti-Utopia in Modern Times*. (First Edition 1987) Oxford: Blackwell.

Lacan, Jacques (1965) *Ecrits*. Paris Editions de Seuil.

Lévi-Strauss, Claude (2001) *Strukturális antropológia* I-II. Budapest: Osiris. (Osiris Tankönyvek).

Levitas, Ruth. (2013) *Utopia as Method: The Imaginary Reconstitution of Society*, New York: Palgrave Macmillan.

Lindner, László (1988) *Skócia*. Budapest: Panoráma.

Lippai, Edit - Dúll, Andrea. Városutópiák környezetpszichológiai és szimbolikai elemzése. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 2003, LVIII. 4. pp. 431-472.

Lynch, Kevin. (1960) *The Image of the city*, Cambridge MA: MIT Press.

Marcuse, Herbert (1955). *Eros and Civilization*. Boston: Beacon Press.

Meggyesi, Tamás (2011) *Az égi Jeruzsálem In Számadás*, Budapest: Terc Kiadó.

Meggyesi, Tamás (2013) A szakrális tér és a fény, *Vigilia* 2013. 78. évf. 5. szám. Retrieved 15. dec. 2019, from: https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_2013_05_facsimile.pdf#page=4

Meyerson, M. (1961) *Utopian Traditions and the Planning of Cities*, Daedalus 90 (1) pp. 180- 93

Molnár, Tamás (1992) *Utópia - Örök eretnokség*. Budapest: Szent István Társulat.

Montesquieu (1748) *Esprit de lois*. IV p.6 In Muzslay, István, S.J. (1997) *Az Egyház szociális tanítása*. p. 207.

Morrison, Tessa. (2013). *The Architecture of Andreae's Christianopolis and Campanella's City of the Sun*. Retrieved 20 dec 2019, from: https://www.researchgate.net/publication/257200377_The_Architecture_of_Andreae's_Christianopolis_and_Campanella's_City_of_the_Sun/citation/download

Morus, Tamás. (1516/ 2011) *Utópia*. (ford. Kardos Tibor.) Budapest: Cartaphilus Kiadó.

More, Thomas - Robinson, R. - Roper, W. (1883). *More's Utopia: The English translation thereof made by Raphe Robynson*, printed from the 2d ed. 1556. Cambridge: The University press.

Mumford, Lewis. (1922) *The Story of Utopias*, New York: Boni and Liveright Inc.

Muzslay, István, S.J. (1997). *Az Egyház szociális tanítása*. Budapest: Márton Áron Kiadó.

Müller, K. O. (Eds.): Hérakleidész Pontikosz, 16. fragmentum. In *Fragmenta Historicorum Graecorum*. Paris, 1841–1870. II. köt. (1848), 197–207.

MVRDV, 2019: bemutatkozások az építésziroda honlapjáról. Retrieved 15 dec 2019, from: <https://www.mvrdv.nl/about/team>

Németh, György, A második legjobb állam. *Ókor* 2017/1 Retrieved 19 dec 2019, from: http://okorportal.hu/wpcontent/uploads/2017/08/2017_1_nemeth.pdf

Oakeshott, Michael (2003): A politikai racionalizmus. In Molnár A. K. (szerk.) *Politikai racionalizmus* Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, pp. 123-151

Orwell, George (1949/ 1989) 1984. (ford. Sziggyártó László). Budapest: Európa.

Paz, Octavio. (1974) Use and Contemplation. In: *Praise of Hands: Contemporary Crafts of the World*. New York: World Crafts Council. pp. 17-24.

Pintér, Róbert (2007) Úton az információs társadalom megismerése felé in Pintér, R. (ed.) *Az információs társadalom: Az elmélettől a politikai gyakorlatig*. Budapest: Gondolat – Új Mandátum. pp. 11-29. Retrieved 10 dec 2019, from: <http://mek.oszk.hu/05400/05433/05433.pdf>

XII. Piusz (1955) A Pápai Akadémiához intézett beszéde in Teilhard de Chardin, P., *Az emberi jelenség*, 1968 (ford. Rezek Román), p.6. Retrieved 12 dec 2019, from http://www.tat-tokod.hu/tdc/books/Az_emberi_jelenseg.pdf

Platón: Az Állam = Jánosy István (ford.) 2008. Budapest: Cartaphilus Kiadó.

Platón: Kritiasz = Devecseri G. – Faragó L. – Kárpáty Cs. – Kerényi G. – Kövendi D. (ford.) 1984. *Platón összes művei I-III.*, Bibliotheca Classica Budapest: Európa Könyvkiadó. pp. 411-433

Platón: Törvények = Devecseri G. – Faragó L. – Kárpáty Cs. – Kerényi G. – Kövendi D. (ford.) 1984. *Platón összes művei I-III.*, Bibliotheca Classica Budapest: Európa Könyvkiadó. pp. 433-1013

Poynter, Jane (2006). *The Human Experiment: Two Years and Twenty Minutes Inside Biosphere 2*. New York: Thunder's Mouth Press.

Prien, Hans-Jürgen (2013). *Christianity in Latin America*, (Revised and Expanded edition). Leiden, Boston: Brill.

RRAAM (2012) *National regional programme for Amsterdam Almere és Markermeer*, Retrieved 20 dec 2019, from:

<http://www.lse.ac.uk/business-and-consultancy/consulting/consulting-reports/national-regional-programme-for-amsterdam-almere-and-markermeer>

Roberts, Kyle B. - Schloesser, Stephen R. (Eds.) (2017) *Crossings and Dwellings: Restored Jesuits, Women Religious, American Experience 1814 - 2014*. Leiden, Boston: Brill.

Rogers, E.M. (1995). Diffusion of innovations. in M.-W. Stoetzer et al. (eds.), *Die Diffusion von Innovationen in der Telekommunikation*. Wissenschaftliches Institut für Kommunikationsdienste GmbH. Retrieved 21 dec 2019, from:

https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-642-79868-9_2

Rousseau, Jean-Jacques (1778) *Seventh promenade, Rêveries du Promeneur solitaire* (Paris, 1778), 146 quoted in Anthony Vidler, (1978) *"The Scenes of the Street: Transformations in Ideal and Reality, 1759-1871"*, New York: The MIT Press, pp.28-111.

Rowe, Colin - Koetter, F. (1979) *Collage City*, Cambridge: The MIT Press, p.15.

de Saint-Simon, Claude Henri de Rouvroy (1810/2015) *Mémoire sur la science de l'homme*. Kindle edition (e-book). Éditions Ligarán. (Original work published: 1810)

Sargent, Lyman Tower (1994) The Three Faces of Utopianism Revisited. *Utopian Studies*, 5(1), 1-37. Retrieved March 2, 2020, from www.jstor.org/stable/20719246

Simmel, Georg. (1993) Die Ruine. In *Gesamtausgabe in 24 Bänden*, II. 8. kt.: Aufsätze und Abhandlungen 1901-1908. Suhrkamp, Frankfurt am Main.

Simonin-Grumbach, Jenny. (1975) Pour une typologie des discours. In Julia Kristeva et al (eds.), *Langue, discours, société. Pour Emile Benveniste*. Paris: Editions du Seuil.

Sinek, S. (2011). *Start with Why: How great leaders inspire action*. Reprint edition. New York: Penguin Portfolio Books. See also: https://www.ted.com/talks/simon_sinek_how_great_leaders_inspire_action.

Smit, Tim. (2019) Eden story online. Retrieved 11 dec. 2019, from: <https://www.edenproject.com/eden-story/behind-the-scenes/architecture-at-eden>

Soleri, Paolo. (1969) *City in the Image of Man*, Cambridge, Mass.: The MIT Press.

Steele, James B. (ed.) (2005) *Ecological Architecture: A Critical History*. London: Thames and Hudson.

Stein, Jeff. (2017) *The City of the Future Is Already Here* (film). The Atlantic. Retrieved 10 dec 2019, from: <https://www.youtube.com/watch?v=2yZFYAPMq0>, 2017. július 24.

Szántay, Zsófia (2019) Építészeti jelentés – Hogyan beszélnek hozzánk az épített terek? *Magyar Építőművészet – Utóirat*. vol. XIX. / 106. pp. 69-73.

Szántay, Zs. – Patay, F. – Losonczi, A. – Dúll, A. (2019) Spatial categories in the perception of architectural spaces in Book of Abstracts, IPrA Conference, HongKong 2019. p.686 Retrieved 10 nov. 2019, from: https://cdn.ymaws.com/pragmatics.international/resource/collection/13D8E98A-1E64-4FDE-98CF55F5F21CFDCD/IPRA2019_Abstracts_Book.pdf

Szántay, Zsófia (2020) Message of a world-changing utopia: Semantic aspects of the artistic language of the Bauhaus. *Symmetry: Culture and Science*. vol. 30/4. pp. 275-295.

Tafari, Manfredo. (1976) *Architecture and Utopia: Design and Capitalist Development*, Cambridge, Mass.: The MIT Press.

Tafari, Manfredo (1990) *The Sphere and the Labyrinth. Avant-Gardes and Architecture from Piranesi to the 70s*. Cambridge, Mass./ London: The MIT Press.

Taut, Bruno. (1919) *Alpine Architektur*. Hagen: Folkwang Verlag Publishing.

Teilhard de Chardin, Pierre. (1955/ 1980) *Az Emberi Jelenség*. Budapest: Gondolat. (Original published: 1980)

Tkachenko, O. (2016) *Freeland of Oosterwold: Organic Urban Expansion and Community Building in Oosterwold* (MSc. Thesis) Retrieved 10 nov. 2019, from: <http://hdl.handle.net/2105/42310>

Ugron, Nóra (2011) *Morus Tamás: Utópia*. (online kritikák) Retrieved 15 nov. 2019, from: <https://olvasoterem.com/blog/2011/10/07/morus-tamas-utopia/>

Vernant, Jean-Pierre (1983) *Myth and Thought Among the Greeks*. London: Routledge & Kegan Paul

Voigt, Vilmos (1977) *Bevezetés a szemiotikába*. Budapest: Gondolat Kiadó.

Whyte, William (2006) How do buildings mean? *History and Theory*. Vol. 45, No. 2 (May, 2006.)

Widiers, N. M. (1968) Előszó és utóirat, in Teilhard de Chardin, P., *Az emberi jelenség*, 1968 (ford. Rezek Román), p.6. Retrieved 12 dec 2019, from http://www.tat-tokod.hu/tdc/books/Az_emberi_jelenseg.pdf

Williams, Raymond. (1979) Utopia and Science-fiction. *Science Fiction Studies: A Critical Guide*, ed. Patrick Parrinder, Longmans Vol. 5. Pt. 3. Retrieved 08 nov 2019, from: <https://www.depauw.edu/sfs/backissues/16/williams16art.htm>

Mellékletek

- I. *Kódex - A forma*
- II. *Kép. és ábragyűjtemény*

További csatolt mellékletek:

- V. *Eutoposz Kódex*
- VI. *Tézisfüzet (magyar és angol nyelven)*
- VII. *Nyilatkozat*

Féléves dla dolgozatok jegyzéke (2011-2014):

Az ökofalu vizsgálata az ideológia és az utópia vonatkozásában, dla egyéni kutatás beszámoló, 2011/12 I.

Egy utópia esettanulmánya, dla egyéni kutatás beszámoló, 2011/12 II.

A szöveg és a tér, dla egyéni kutatás beszámoló, 2012/13 I.

Fikció és hely – jövő-képekben, dla egyéni kutatás beszámoló, 2012/13 II.

Ökologikus építészeti utópiák V., dla egyéni kutatás beszámoló, 2013/14 I.

Ökologikus építészeti utópiák VI. - Ökologikus építészeti modell felé, dla egyéni kutatás beszámoló, 2013/14 II.

1. sz. Melléklet

KÓDEX - A forma

Miért lett az Eutoposz Kódex, a meglévő utópiák történeteit újragondoló, rekonstruáló írásmű címében és formájában kódex? Az egyik ok, a motiváció hasonlósága, hiszen a könyv egyik célja, hogy összegyűjtse, fenntartsa az utópia egykor ismert, mára talán feledésbe merült, előítéletekkel kezelt műfaját, emblematikus történeteit. Az írás így talán korábbi szövegek értékét képes megőrizni, konzerválni, ahogyan az egykori kódexforma segítette a régi szerzők műveinek fennmaradását, a tekercsek helyett a kezelhetőbb, fatáblás könyv formájában.

A kódexek a középkori tudományos és szépirodalom termékei, többnyire pergamenre írt, gyakran díszesen kiállított kéziratos könyvek voltak¹¹⁴. A kódex elevezés geneológiája a latin *codex/codex* 'fatörzs' szóra vezethető vissza. A kódex célja a tér – idő korlátainak ledöntése, információ átadása a következő generáció számára, tehát az írás pharmakonjának őrzése. A 4. századtól a könyvek legtöbbször már nem tekercsben, hanem olyan könyv formában jelentek meg, amit lapozni lehet, jól áttekinthető, mindkét oldalára lehet írni és a papír védett. A vallási tartalmú kódexek liturgikus célokat szolgáltak, papok és szerzetesek használták

őket. Érdekes, hogy maga a könyv gyakran a templom vagy monostor titulás szentjének tulajdonának számított, szimbolizálva a közösség összetartozását. A kódexekbe éppen emiatt gyakran belekerültek a közösségek számára fontos iratok másolatai, a közösség szimbóluma, története is. A kódexírás jellege a XII. században megváltozott, míg odáig csak egyházi jellegű szövegek, kolostori kódexek készültek, innen kezdődően már világi szövegek is ilyen formában kerültek közlésre, nem csak közösségek, hanem egyének számára is, annak ellenére, hogy ezek a könyvek luxuscikknek számítottak és igen drágák voltak.

Az ókori kódexek szöveg felületeinek anyagi hordozója papirusz, majd pergamen volt, a rongyokból készült papír a XIII. században jelent meg. A kódex formai jellemzői Madaras Edit és Mondok István összefoglalója alapján a következők voltak. "A kódex négyszögletes quadratura volt, melynek fakeretet hoztak létre. Az íveket mindig kettőbe hajtották, ezeket egymásba helyezték. A kódex legkisebb szerkezeti egysége a kettőbe hajtott levél, a bifólium. A három dupla levél egy ternió, a négy egy quaternió. A quaterniókat egymás után fűzték és így keletkezett a kódex."¹¹⁵ A kódexek

---

¹¹⁴ Forrás: Közép-Európai Egyetem Medievisztika Tanszékének segédlete (projektvezető Gerhard Jaritz), letöltés 2019 szept.: <http://web.ceu.hu/medstud/manual/MMMhu/>

¹¹⁵ Madas Edit- Monok István (1841) A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1730-ig. Budapest: Balassi Kiadó, pp. 18-30.

mérete változatos, nagyobb, reprezentatív liturgikus énekeskönyvek és kisebb imádságoskönyvek is készültek. A quaterniók sorrendjének rögzítésére szignatúra- ívjelzést használtak, amik latin betűk és számok voltak. A custos vagy reklamáns, vagyis az őrszó is szokásos volt, amikor a füzet utolsó szava alá írták a következő füzet első szavát, majd később ugyanígy jártak el az oldalaknál is. A képek helyét előre megtervezték, kihagyták. Két hasámban, liulárban írták a szöveget, köré pedig a magyarázatokat.

A korai időszakban a kódexeknek sem címlapja, sem tartalomjegyzéke vagy oldalszámozása sem volt - az egyetlen, folyamatos szövegnek tűnő könyvnek kiemelkedő implicitje (kezdőszó) és explicitje (végszó) volt, ami alapján utaltak az egyes írásokra. A kódex díszítésére általában nagy figyelmet szántak. A kötés leggyakrabban bőrrel bevont fatábla volt - innen az elnevezés is. A szöveges lapok díszítésére iniciálék (díszes kezdőbetűk) kerültek gyakran miniatúrákkal (a kezdőbetűben lévő kép), a lapszélekre pedig dekoratív kitöltések. A könyvek díszítésével, iniciálék, miniatúrák, lapszéldíszek festésével foglalkozókat illuminátoroknak nevezték. A kódex elejére vagy végére előzéklapok is kerülhettek, ezek védték meg a szöveges lapokat a rovarrágástól vagy a kötés megrongálódásától, és megesett, hogy a díszítésmintákat is ide vázlatozták fel.

Az Eutoposz Kódex a kódex típus sok jegyét magán viseli. Az iniciálé átértelmezése jelenik meg a

könyvön. Rajz helyett egyetlen átütött lyuk, üres tér képződik a kódex testén keresztül. Ez az üresség, állandó hiány, titkos belső tér az elképzelt terek megidézéseként is funkcionál. A könyv táblája nem fából készül - a Másoló világában ez az anyag már-már hiányzik - hanem a vastag műanyag tábla dobozként fogja össze a lapokat. Közös vonás az ősi fatáblás könyvek és az Eutoposz könyv között a régi kódexek kézzel írott, másolt szövege. A történetek itt sem újak, hanem korábbiak másolatai, kicsit úgy újraírva, ahogyan a kódex kalligráfusa egyedivé, megismételhetetlenné tette az általa megalkotott korpuszt kezének vonásaival. Szélgjegyzetek, lábjegyzetek, egyedi motívumok, rajzok révén a másoló személyisége is elrejtőzött a sorok között. Az Eutoposz Kódex esetében az alkotó újraírást hasonló, ahogy az eredeti szövegekből kiindulva a saját nézőpontból, tézisek szemüvegén át nézve formálódnak át a történeteket.

A kalligráfia másik izgalmas vonatkozása, ahogyan a betűkből iniciálék, a szövegből grafika válik, szervesen összefonódik kép és szöveg. A könyv grafikája eszerint működik, képzelt és valós városok kézzel rajzolt képe a szövegéhez hasonló textúrát mintáz, festett világuk színekkel kódolt. Ahogyan a kódexlapok képei segítették az olvasót a szöveg megértése felé, úgy adnak újabb réteget a tartalomhoz ezek az egymásra vetülő képek, az ember és város arcok, és általuk újabb kapcsolatok fedezhetők fel a történetek között.

Betűk

(részlet Hermann Hesse: Az Üveggyöngyjáték c. regényéből¹¹⁶)

*Alkalmilag megragadjuk a tollat,
Egy lapra róni fehér betűket;
Jelentik ezt meg azt, köztudottak,
Játék csak, mely szabályokat követ.
De ha egy holdlakó vagy vad nézne
Vizsgálva egy ilyen lapot, ilyen
Rúnabarázdást, a kép mely szemébe
Meredne, a világtól idegen,
Idegen képek elvarázsolt terme.
Látná Á-t s B-t, mint embert s állatot,
Szemek, nyelvek, tagokként tekeredve
Merengve itt, ösztöntől hajtva ott:
Olvasná, mint varjúnyomot havon:
Együtt itt futás, fájás, nyugalom.
S minden lehetséges teremtest látna
Kísérteni kövült, sötét jelek közt,
Átsiklani dús betűfolyandárba,
Látni szerelmi izzadást kínzó eszközt,*

*Kacagna, sírna, ámulna, vacogna,
mert az írás betűrácsa mögött a
világ, mint vakult tolongó sereg
Jelenne meg, törpítve, jelbetűkben
Varázssal kötött lények, amelyek
Olyan egyformák merev menetükben,
Hogy élet s halál, kínjuk s kéjük őket
Testvérré teszik, alig különböznek.
S bírhatatlan rémségtől nyűgözötten
Áldozattüzet szítna a vadember,
S homlokverés, litániázás közben
A rúnákat elégetné a tűzben.
És érezve tán, mígnem rászáll a szender,
Hogy ez a varázs, ez a nem-világ,
Ez a bírhatatlan a Sohse voltba
Mint szívja vissza végül önmagát,
Sóhajtana, nevetne, s meggyógyulna.*

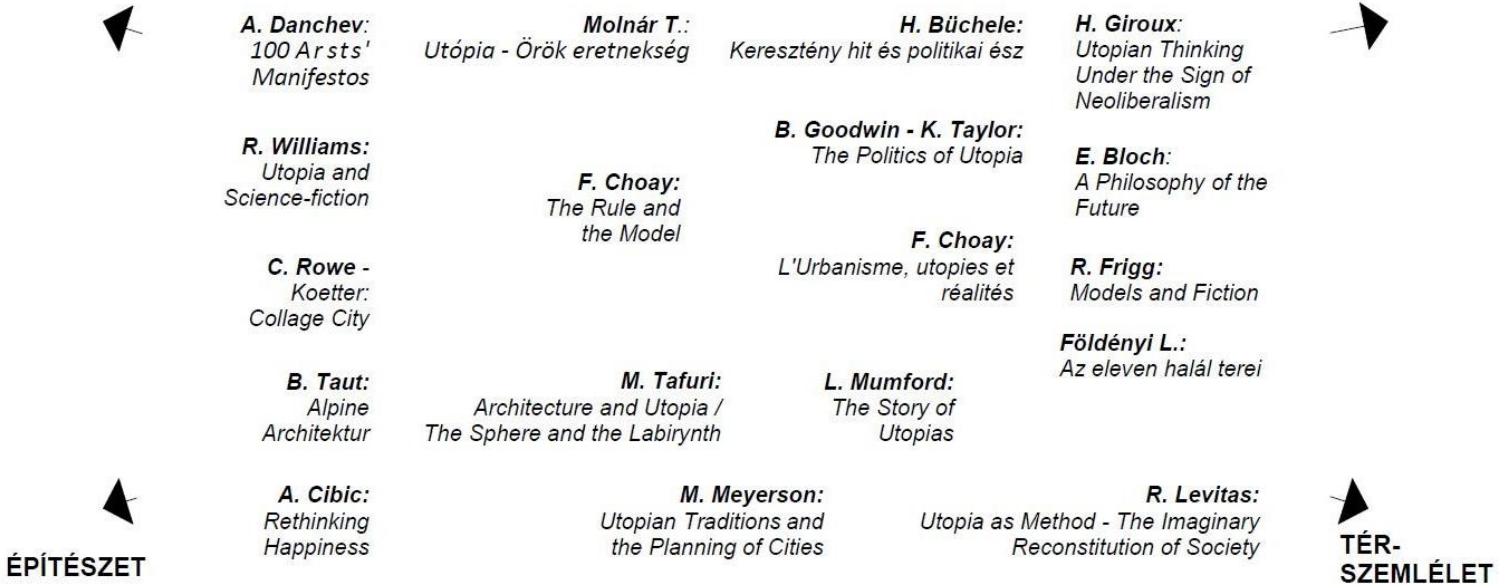
---

¹¹⁶ Hesse, Hermann (1943/2012) Az üveggyöngyjáték, Budapest: Carthaphilus Kiadó. (Original work published: 1943)

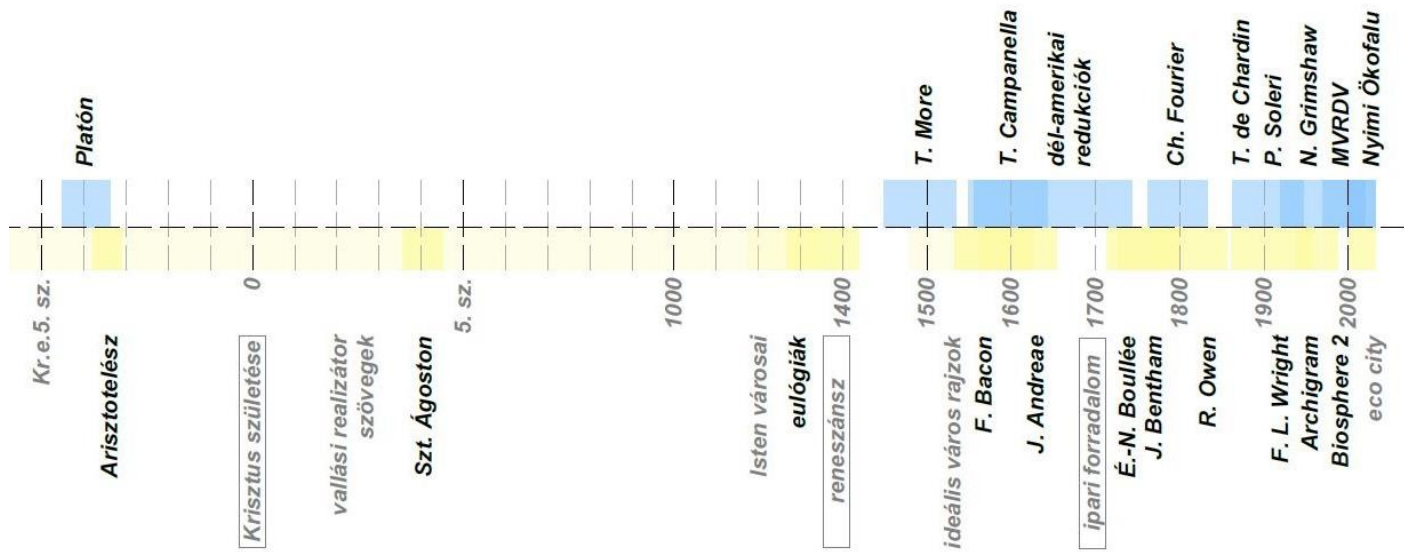
2. sz. Melléklet – KÉP- ÉS ÁBRAGYŰJTEMÉNY

NYELV

FILOZÓFIA

1. ábra: Az utópiával foglalkozó tudományos irodalom vizsgálati irányai

2. ábra: A bemutatott utópiák és környezetük időbeli elhelyezkedése

1. táblázat: A kreátorok és korproblémájuk összegző táblázata

Jelmagyarázat: G: gazdasági, P: politikai, V: vallási, Kö: környezeti

	korszak-határ (század)	korprobléma	jellege	szintézis	személy
Platón	Kr.e. 5.-4.	Athéni demokrácia bukása, zsarnokok, társadalmi lecsúszás	G, P	Athéni luxus – spártai puritanizmus (emberi szükségletek)	filozófus
Chardin/ Soleri	(19.) -20.	Tudás és vallás, szaktudományok elaprózódott világképe, túlnépesedés, városi sűrűség	(V), Kö	Vallási hagyomány – fejlődő tudomány Természet szerinti élet - Sűrű térszervezés – környezettel együttműködő technológia	szertesz, paleontológus/ építész
Fourier	18.-19.	ipari forradalom: gazdaság, technológia termelés változása, francia forradalom: államrend változása	G, Kö	Természet szerinti élet – ipari-technikai fejlődés	üzleti utazó
Campanella	16.-17.	kizsákmányoló spanyol nemesség, Egyház romlása	G, P, V	Vallási hagyomány – fejlődő tudomány	szertesz, filozófus
Morus	15.-16.	Kizsákmányoló angol uralom, paraszti réteg lecsúszása, Egyház romlása	G, P, V	Emberi méltóság/ jogok, szervezés, tudomány ereje	államférfi, jogász
MVRDV	20.-21.	Városi sűrűség, monofunkcionalitás, felülről szervezés	P, Kö	Közösségi, (önszerveződő élet) – fejlődő kommunikáció, szervezés ereje	építészek
Grimshaw	20.-21.	Klímváltozás, ökológiai összeomlás	Kö	Természettel való együttműködő életmód – technikai fejlődés	építész
Ökofalu	21.	Globalizált gazdaság, munka, városi lét, sűrűség	G, Kö	Emberi méltóság – Természet szerinti élet – Tudomány (pszichológia) fejlődése	változatos (pszichológus, művész, IT, tudós, stb)
Jezsuita misszionáriusok	16.-18.	Indiánok leigázása, gyarmatosítás	G, P	Emberi méltóság – (európai) tudomány fejlettsége	szertesz, (+tudósok, művészek

2. táblázat: A vizsgált modellársadalmak összegző táblázata

Jelmagyarázat: eszk.: eszközök; ++: kifejezetten van, +: van, 0: nincs

	ideológia	cél/ eszköz	utópia-horizont	államforma	kont- raszt	val- lás	magán- tulaj- don	család	emberkép
Állam	emberi természet, szükségletek	cél	Isten – <i>szakrális harmónia</i>	arisztokrácia	++	+	0	0	katona
Törvények				tyrannos	++	+	+	+	politikus
Atlantisz				királyság	++	+	+	+	-
Arcosanti	spirituális fejlődés-elmélet	eszk	Isten – <i>Omega mag, egyesülés Krisztusban</i>	mai	+	+	+	+	természetközeli városi
Falanszter	emberi természet, szükségletek - ösztönök	eszk	Tudás - <i>ösztönök felszabadítása, ember ismerete</i>	köztársaság	+	+	+	0	felszabadított munkás
Napváros	természet, sokféleségé-nek ismerete, fenntartása	eszk.	Tudás teljessége – létezők ismerete	teokrácia	++	+	0	0	tökéletesített tudós
Utópia	emberi természet, szükségletek	cél	Szabadság – egyenlőség, (felülről) szervezettség	hierarchikus- egalitárius- demokrácia	++	+	0	+	szabálykö-vető közösségi
Freelad	liberalizmus	eszk	Szabadság – egyenlőség, (ön)- szerveződés	mai	+	0	+	+	liberális projekt- manager
Eden	bioszféra ismerete, ökológikusság	eszk	Éden – paradicsomi környezet	mai	0	0	+	+	öko-pláza látogató
Nyimi Ökofalu	holizmus - ökológikusság	eszk	Éden - közösség	mai / abszolút demokrácia	+	+/0	+	+	termé- szetközeli városi
Jezsuita redukciók	emberi természet, szükségletek	cél	Valóság – Isten országa	köztársaság	++	+	0	+	közösségi katolikus

3. táblázat: A vizsgált modellterek összegző táblázata

Jelmagyarázat: +++: extrém; ++: kifejezetten van/ nagy; +: van /normális; 0: nincs / kis mértékű

	idealizált tájmetszet	sűrűség	településforma	jellegzetes elemek	középpont	formák újszerűsége	típus
Törvények	++	++ állandó	kör	városfal-házak, vidéki földek, Akropolisz	Akropolisz	0	átlátszó
Atlantisz			kör, koncentrikus struktúra	utak, hidak, kapuk, főtér, palota, templom, szobrok	forrás	++ szimbolikus ősi motívumok	megfagyott
Arcosanti	+ (javító)	+++	organikus - kaotikus	exedra, változatos sarkok, ívek, épületek, lépcsők, díszek	kettős exedra	++	szélsőséges
Falanszter	+	++ állandó	négyszeg (környező terület) – ház összetett	tornyok, helyiségek, termek, kertek	kert – geometriailag; Tower of Orders, templom, telegráf, harang	0	megfagyott/is merős
Napváros	++	++ zárt	kör, koncentrikus struktúra	utak, lépcsők, falak, mellvédek, festmények, főtér, tornyok	kupolás templom	++	megfagyott
Utópia	++	+ zárt	négyszeg, castrum	városfal, étkezőcsarnokok, műhelyek, házak, kertek	(?) folyó folyik át rajta, 4 kerület középpontjában piacok	0	megfagyott
Freelad	+	változatos	kaotikus	házak	-	0	ismerős
Eden	+ (javító)	0	kör – gömb	-	-	0	megfagyott
Nyimi Ökofalu	+	+	organikus - egyszerűbb	tó, házak, építmények (gazdasági)	tó – nem geometriai	0	ismerős
Jezsuita redukciók	+	+	négyszeg, castrum	templom, főtér, házak, szociális intézmények, keresztek, kápolnák	templom	0	ismerős

4. táblázat: A vizsgált utópiák összegző táblázata

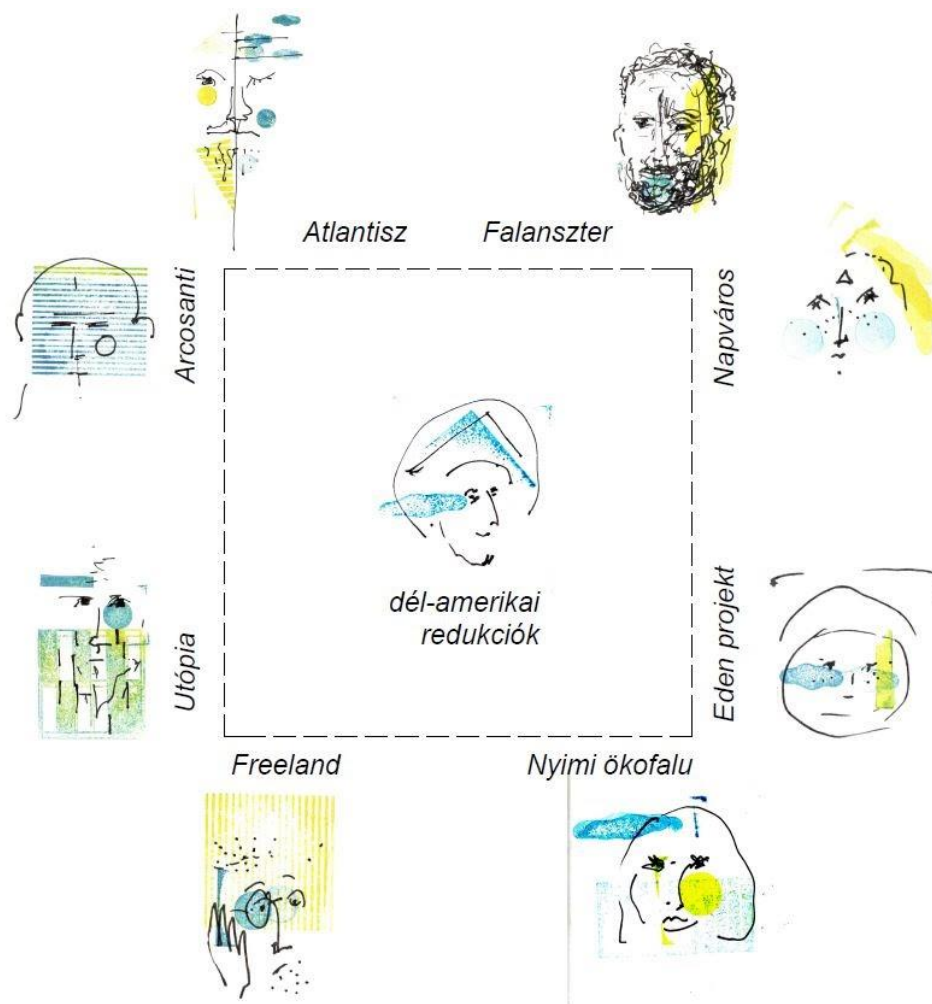
Jelmagyarázat: vár; víz; exedra; templom.
 I – Isten; T – Tudás; SZ – Szabadság; É – Éden; V – Valóság.
 cél – célok utópiája; eszk. – eszközök utópiája
 Korprobléma: gazdasági/politikai/környezeti/vallási

UTÓPIA		TELEPÜLÉS FORMA	STRUKTÚRA	KÖZÉP- PONT	UTÓPIA- HORIZONT	CÉL/ ESZKÖZ	KOR- PROBL.
Platón	Törvények				I	cél	GAZD. POL.
	Atlantis						
P. Soleri	Arcosanti				I	eszk	KÖRNY.
Ch. Fourier	Falanszter				T	eszk	GAZD. KÖRNY.
T. Campanella	Napváros				T	eszk	GAZD. POL. VALL.
T. More	Utópia				SZ	cél	GAZD. POL. VALL.
MVRDV	Freeland				SZ	eszk	POL. KÖRNY.
N. Grimshaw	Eden				É	eszk	KÖRNY.
Nyimi	Ökofalu				É	eszk	KÖRNY.
dél-amerikai redukciók					V	cél	GAZD. POL.

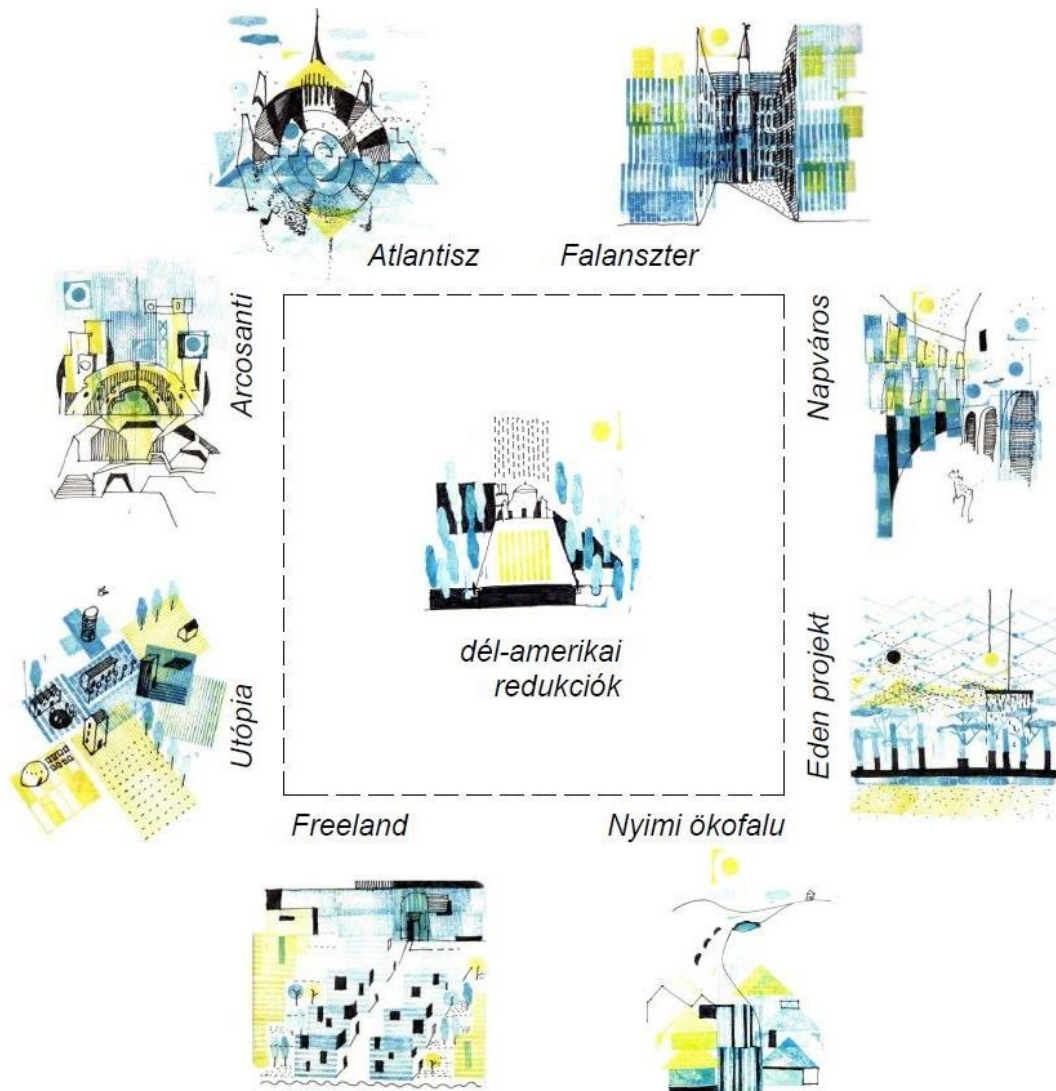
5. táblázat: A Nyimi Ökofalu modellterei vizsgálata – összefoglaló táblázat

Jelmagyarázat: és meglevő faluszerkezetbe illeszkedő.
 a meglevő településtől elforduló; a meglevő település felé forduló.
 "organikus" forma; hagyományos, vernakuláris forma.

	ÖKOFALU VÍZIÓ	FALUBELI MEGVÁSÁROLT ÉPÜLETEK	DÍSZFÉSZER	TÁBORHELY SZAUNÁVAL	KAPCSOLATOK
TELEPÜLÉS / TELEPÍTÉS					→ Arcosanti → Atlantis → Redukciók
HELYFOGLALÁS					→ utópia
FORMÁK					→ Arcosanti → Atlantis → Redukciók
elhatárolódás	++	-	-	+	→ megfagyott terek → Freeland
fenntartás	-	++	+	+	→ Napváros → Eden
technológia	LOW	HAGYOMÁNY	HAGYOMÁNY	LOW	→ Arcosanti → Redukciók
biomimikri	+	-	-	+	→ Eden
funkcionális diverzitás	+	++	++	++	→ Freeland → Nyim
modellter típusa	ÁTLÁTSZÓ/ ISMERŐS	ISMERŐS	ISMERŐS	MEGFAGY./ ISMERŐS	

1. kép: A kiválasztott utópiák elképzelt lakóinak arcképei

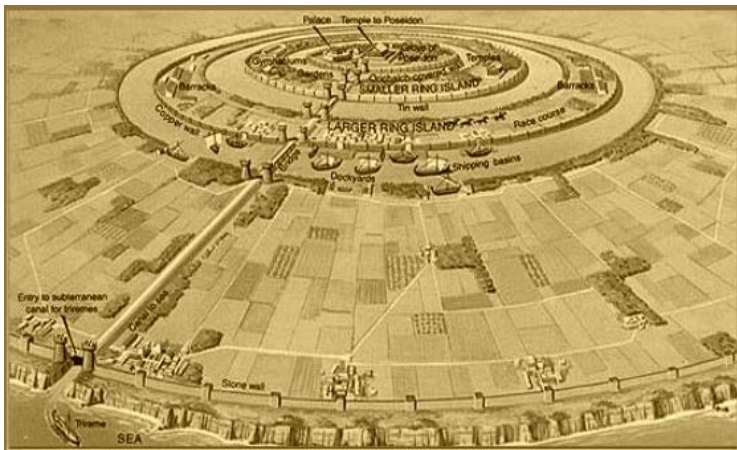

2. kép: A kiválasztott utópiák elképzelt városképei

ATLANTISZ

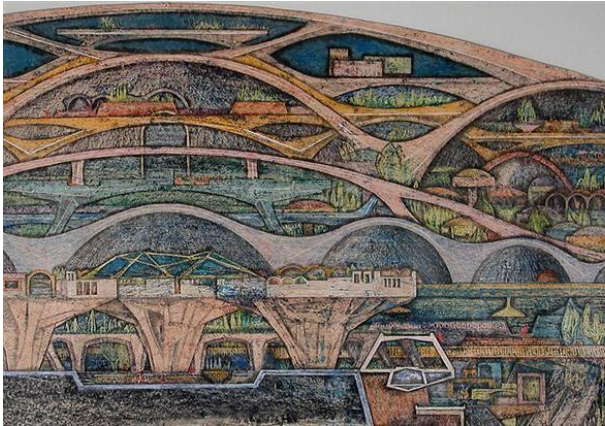

3. kép: Illusztráció Atlantiszról

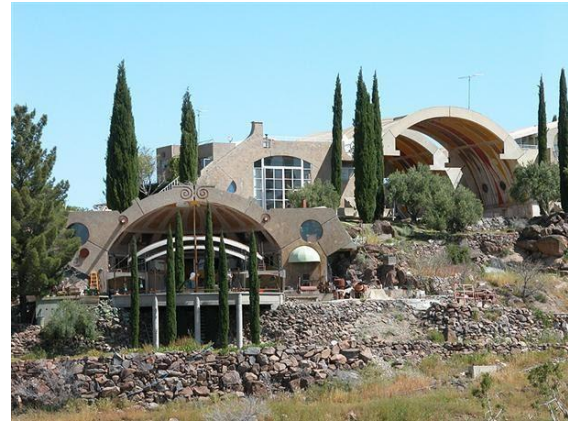

4. kép: Rekonstrukció Atlantiszról

ARCOSANTI

5. kép: Arco Cosanti - Soleri grafikájának részlete az 1960-
as évekből.

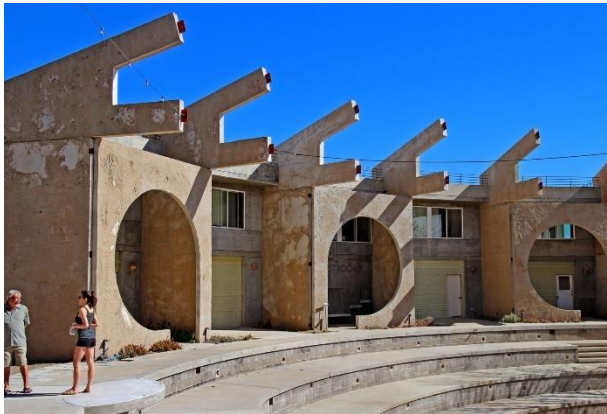
6. kép: A Foundry Apse, a West Housing és a Vaults
együttese, délről tekintve Arcosanti városára.

7. kép: Arcosanti exedrája

8. kép: Arcosanti-i fesztivál közössége az egyik kupolán

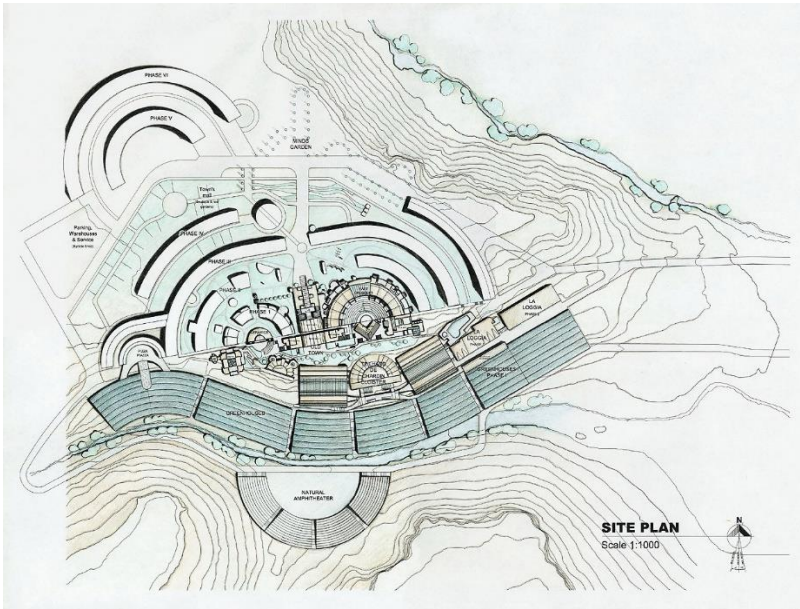
9. kép: Arcosanti színháztere

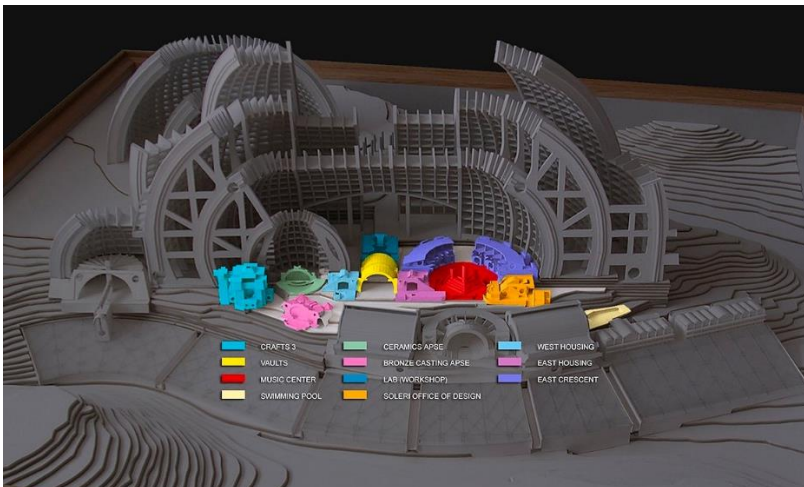
10. kép: Lakóépület

11. kép: Közösségi tér

12. kép: Arcosanti tervezett alaprajza

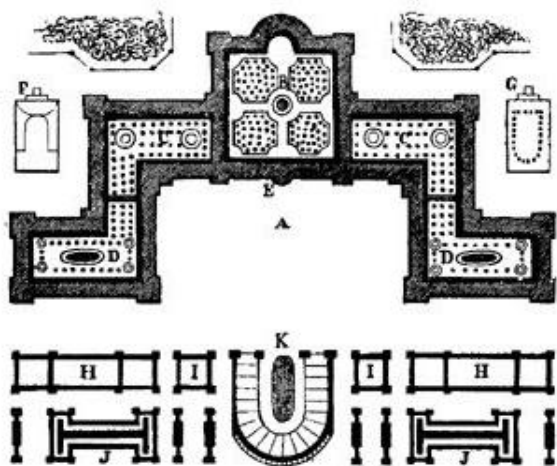
13. kép: Makett (színes: megépült elemek)

FALANSZTER

14. kép: A Falanszter ábrázolás a 19. századból. Fametszet, Németország.

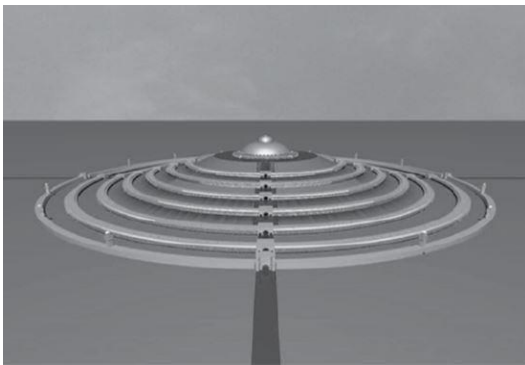

15. kép: A Falanszter alaprajza

NAPVÁROS

16. kép: *Ivan Leonidov – Sketches for City of the Sun (1940-1950)*

17. kép: *Rekonstrukció a Napvárosról, in Morrison, 2003.*

UTÓPIA

18. kép: Utópia szigetének illusztrációja

19. kép: Utópia illusztrációja

FREELAND

20. kép: Freeland struktúrája – illusztráció

21. kép: Az első elkészült ház az erdő szélén

22. kép: Freeland városiasabb területeinek elképzelt látványa (MVRDV)

EDEN PROJECT

23. kép: Eden látképe

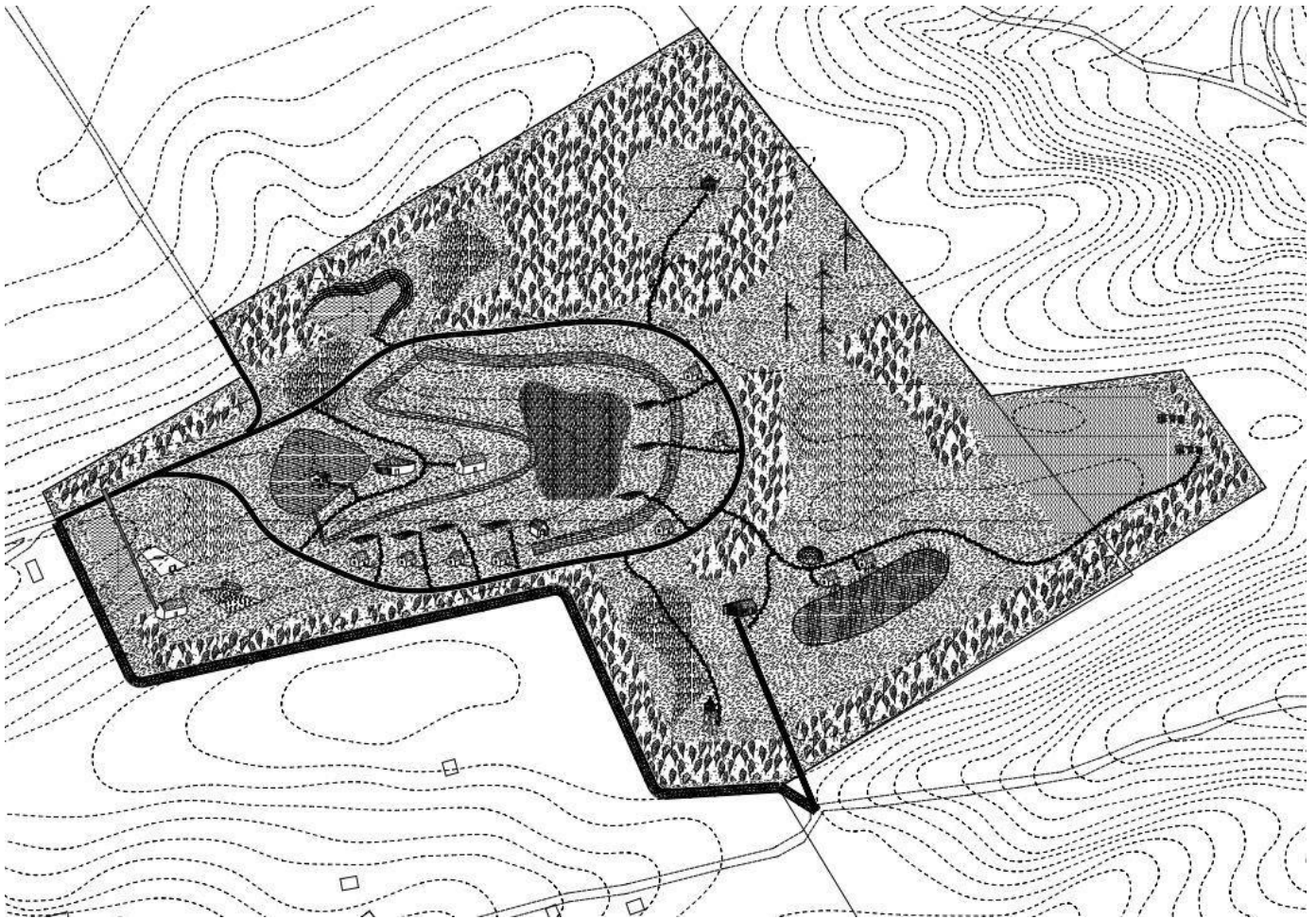

24. kép: A Mag épület látképe

25. kép: Az esőerdő biom belső képe

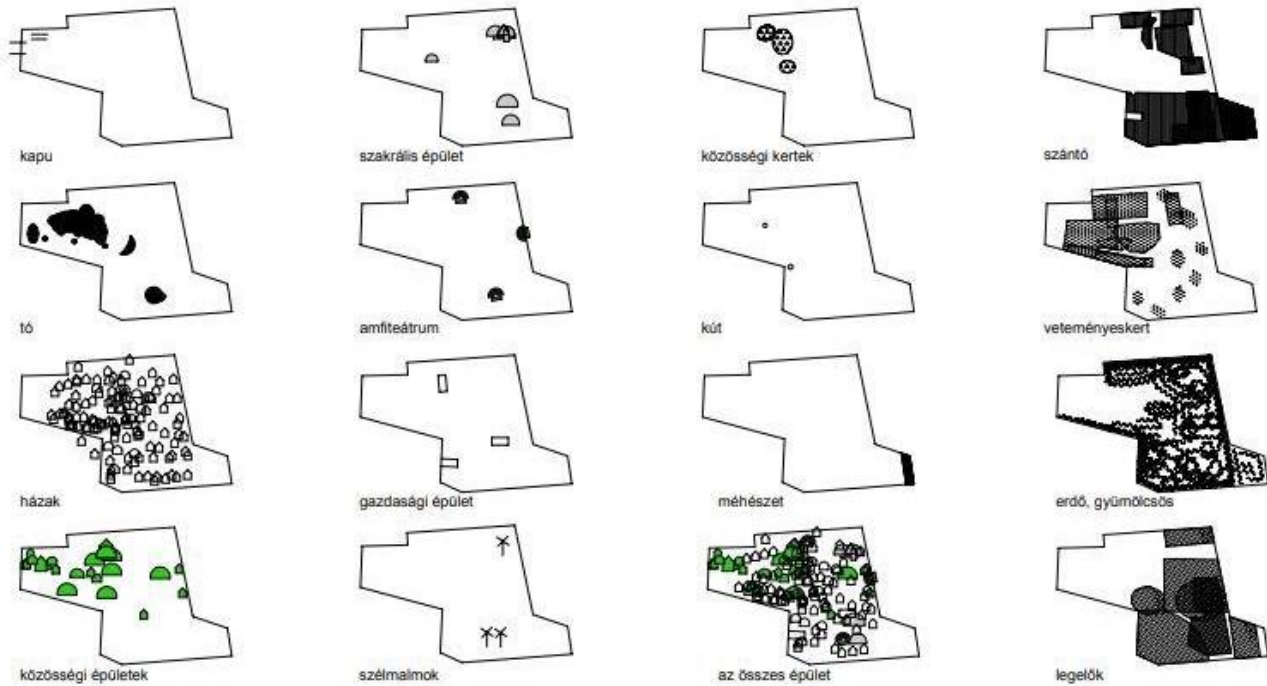
NYIMI ÖKOFALU – ÖKORÉT TERÜLETE

26. kép: A Nyimi Ökofalu terve az ökorétre telepített faluról

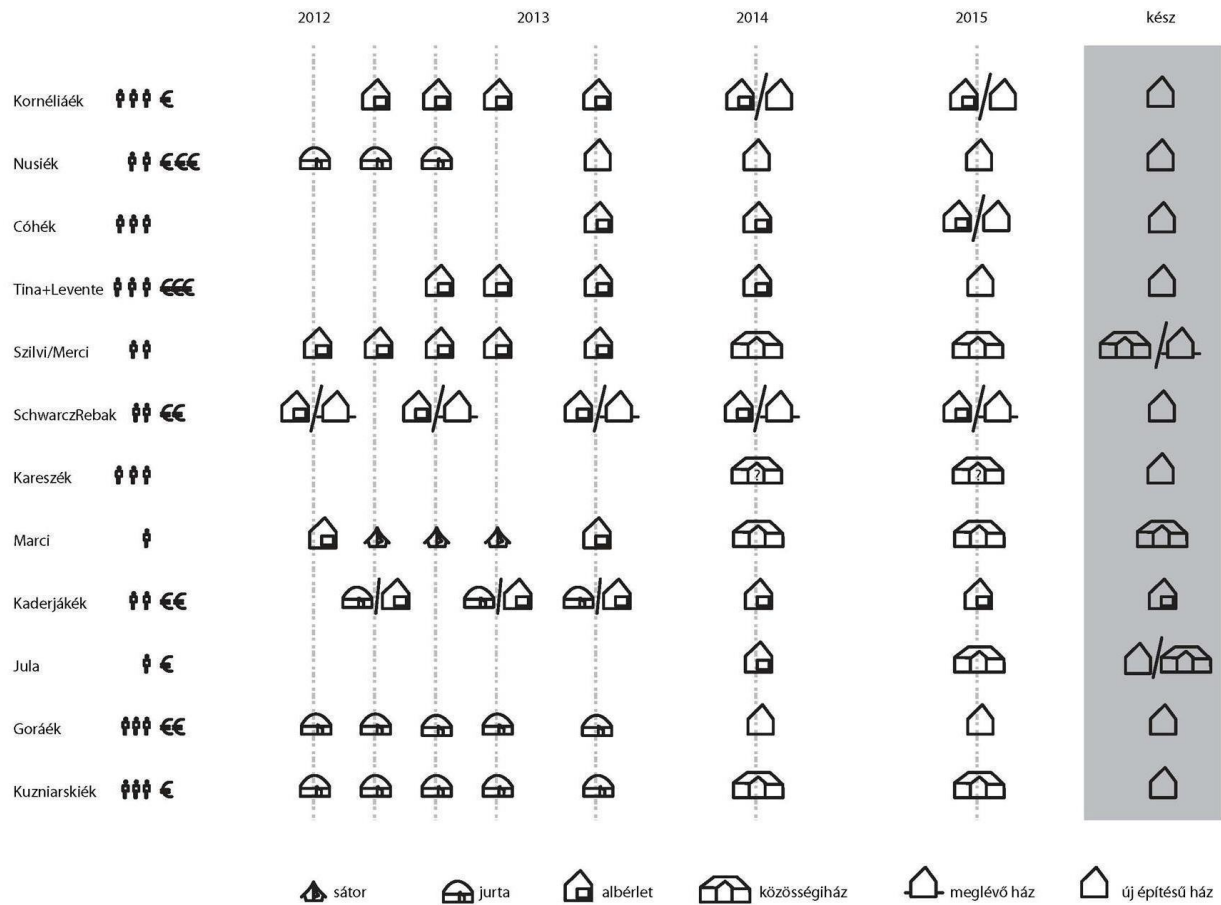

27. kép: Egy a közös workshopon készült kognitív térkép

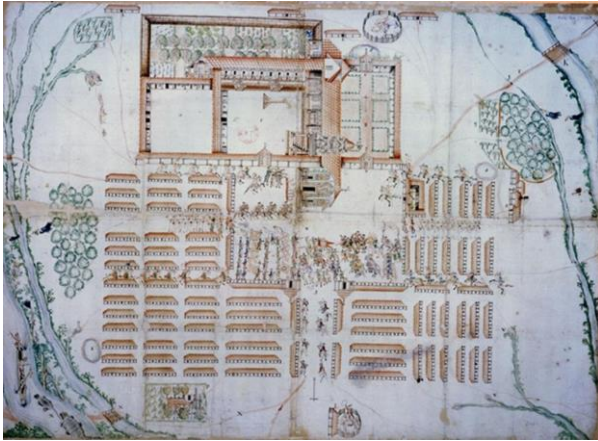
28. kép: A kognitív térképek elemeinek és ezek összesített pozíciójának ábrája

29. kép: A Nyimi ökoközösség letelepedésének ütemezése családonként

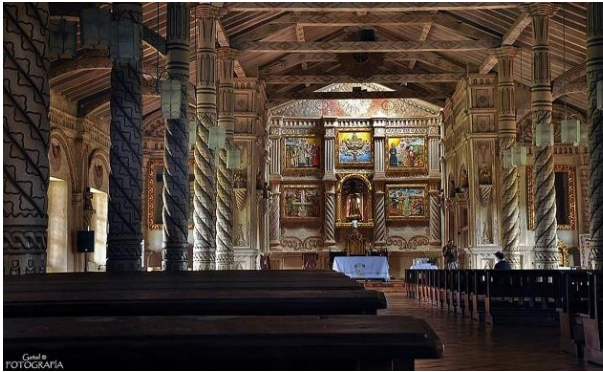
A DÉL-AMERIKAI JEZSUITA REDUKCIÓK

30. kép: A San Juan Bautista redukció terve, 1756

31. kép: San Ignacio Mini romjai (Argentína)

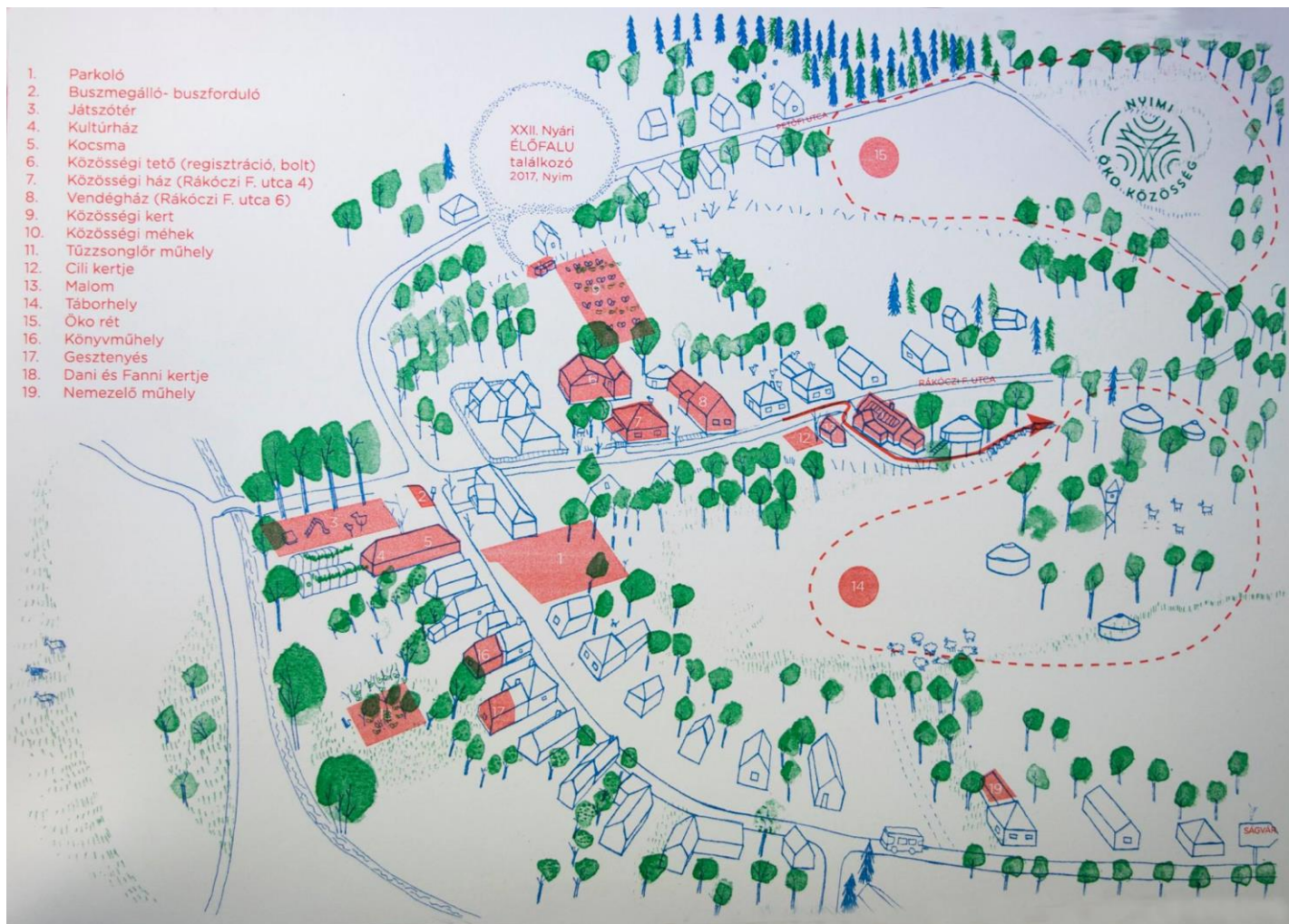

32. kép: San Javier temploma

33. kép: Faragott kő Sao Miguel das Missoes romjai (Brazília)

A NYIMI ÖKO KÖZÖSSÉG MEGÉPÜLT ÉPÜLETEI

34. kép: A falubeli közösségi helyszínek.

(Az első 5 jelölt hely Nyim falué, a továbbiak közösségi vagy közösségi tagok tulajdonban vannak.)

K. háza, kertje, részletek (35-39. képek)

35.

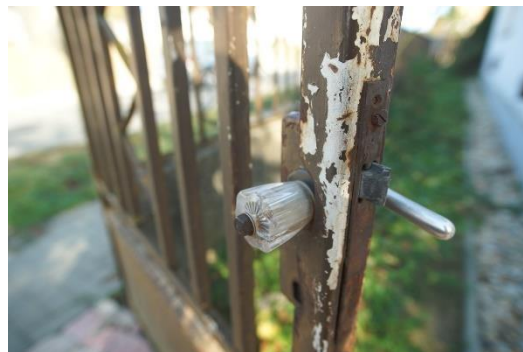
36.

37.

38.

39.

G. táborhelye, ligete, részletek (40-48. képek)

40.

42.

41.

43.

44.

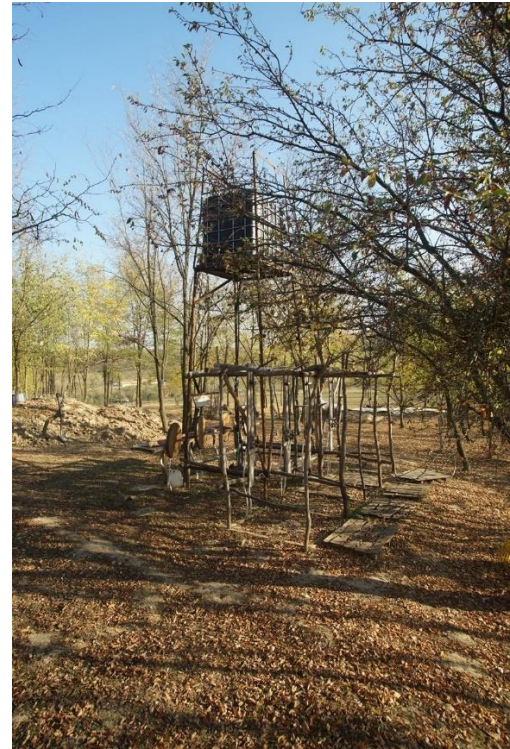
45.

46.

47.

48.

G. szauna-szentélye (50-53. képek)

50.

51.

52.

53.

54. kép: G. „lábas” jurtája a táborhelyi domboldalban

55. kép: Az ökorét

A DÍSZFÉSZER

56-61. kép: Építés közben és használat során készült képek.

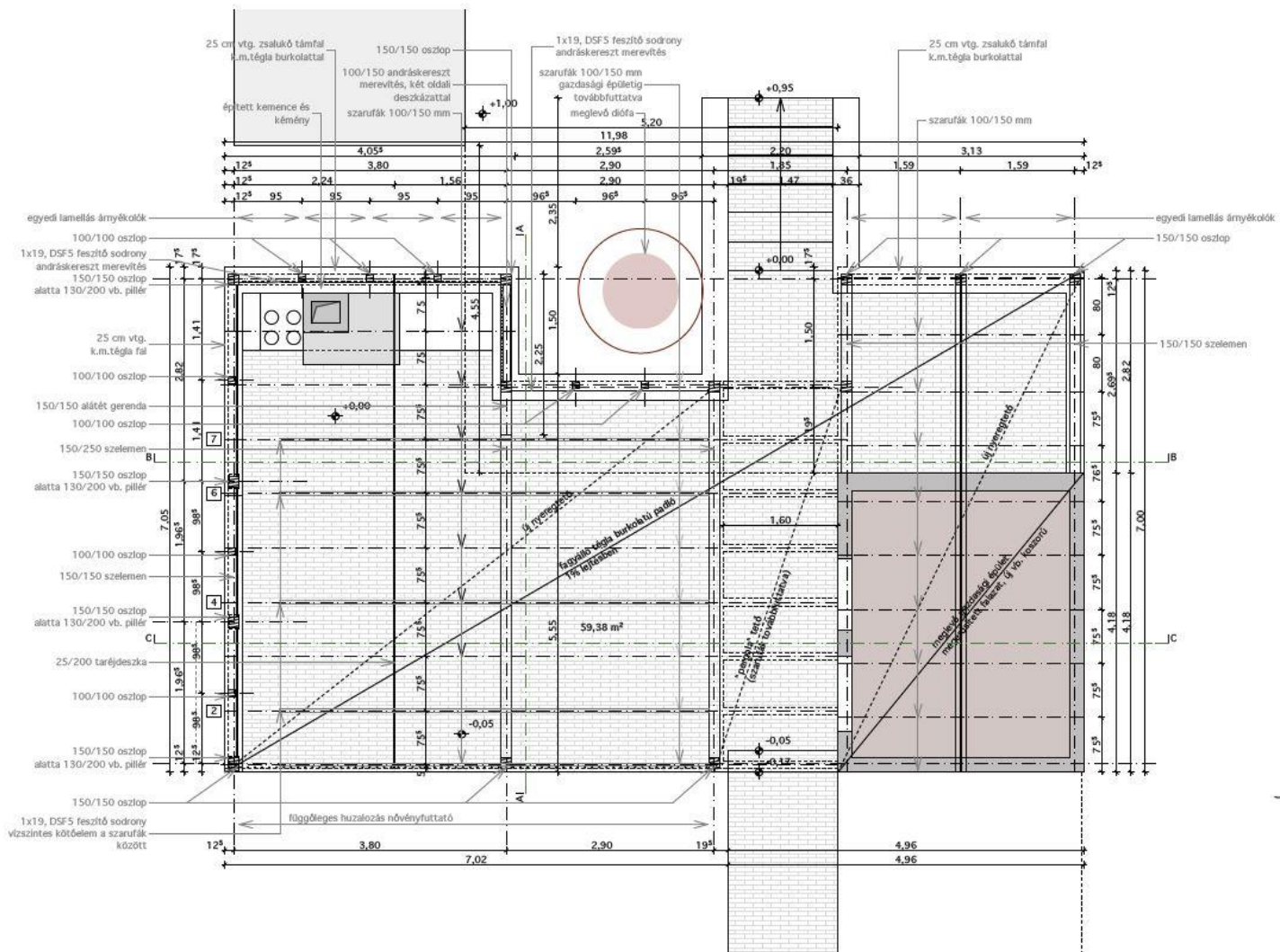
56-59.

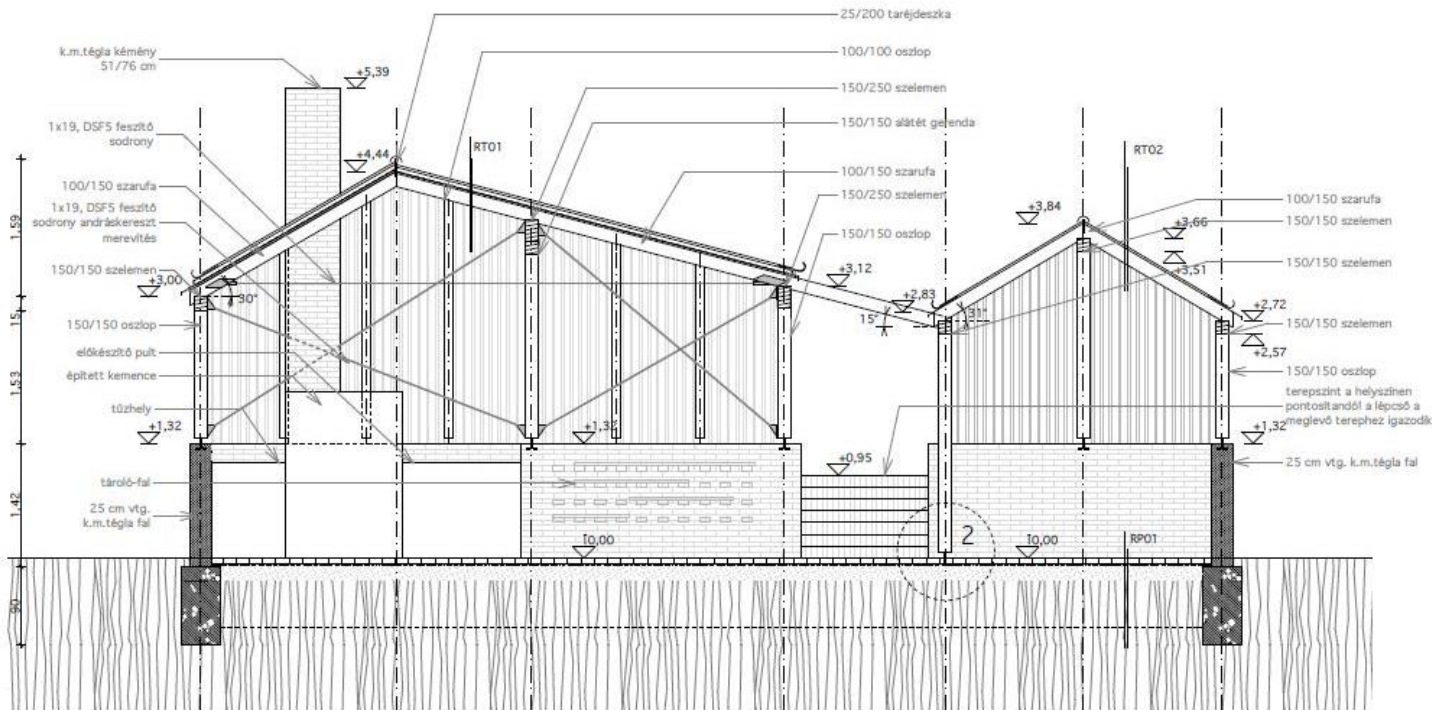
60.

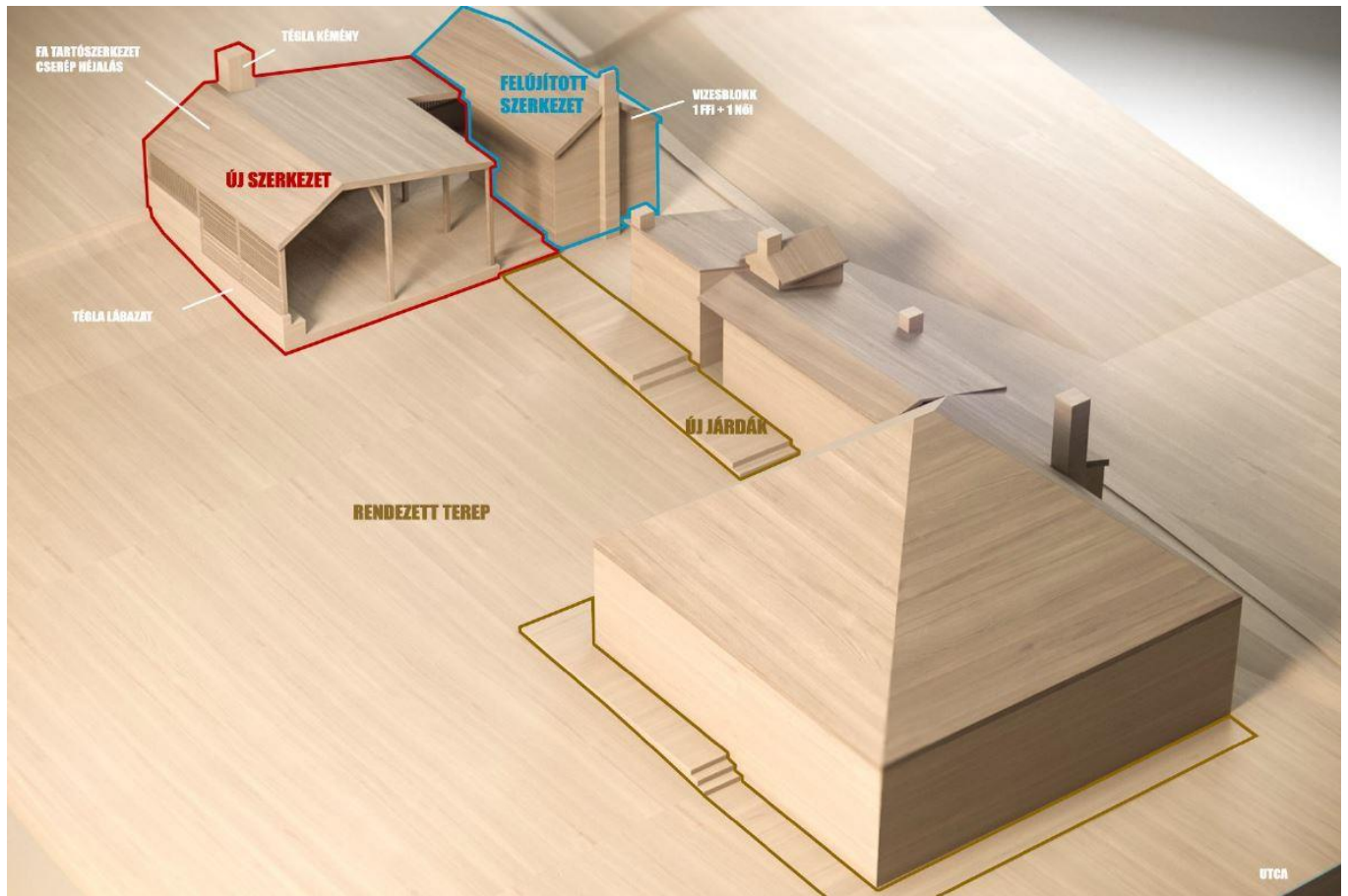
61.

62. kép: Kiviteli terv, alaprajz

63. kép: Kiviteli terv, metszet

64. kép: Diszpozíciós modell

65.

65-67. kép: Makett fotók, render

66.

67.

Képek forrása:

- 1.kép: *a szerző grafikája (Eutoposz Kódex illusztrációi)*
2. kép: *a szerző grafikája (Eutoposz Kódex illusztrációi)*
3. kép: <https://willydorn.de/galerie/kunstdrucke/drucke-atlantis/informationen-zu-atlantis/>
4. kép: https://aquileana.files.wordpress.com/2014/07/platos_atlantis.jpg
5. kép: A Cosanti Alapítvány tulajdona. <http://www.ganzomag.com/arcosanti-paolo-soleri-turns-92.html>
6. kép: Fotó: Yuki Yanagimoto. <http://www.ganzomag.com/arcosanti-paolo-soleri-turns-92.html>
7. kép: Fotó: Sam Lubell / For The Times.
<https://www.latimes.com/travel/la-tr-d-ariz-architecture-main-20151115-story.html>
8. kép: https://www.vice.com/en_us/article/nzm3b7/form-arcosanti-review-2016-skrillex-fourtet-bonobo-dan-deacon
9. kép: Fotó: Sam Lubell / For The Times.
<https://www.latimes.com/travel/la-tr-d-ariz-architecture-main-20151115-story.html>
10. kép: Fotó: flickr/ Jamiriqui. <https://www.wired.com/2013/04/arcosanti-paolo-soleri/>
11. kép: <https://firstriteclothing.com/pages/arcosanti>
- 12-13. kép: <https://www.archdaily.com/159763/paolo-soleris-arcosanti-the-city-in-the-image-of-man/image-26-3/>
14. kép: <https://www.alamy.com/stock-photo-fourier-phalanx-design-ndesign-for-a-phalanx-the-cooperative-social-95473093.html>
15. kép: <https://poderesunidos.wordpress.com/2010/02/09/falansterios-charles-fourier/>
16. kép: <https://thecharnelhouse.org/2013/02/23/ivan-leonidovs-late-series-on-campanellas-city-of-the-sun-1940s-1950s/#jp-carousel-5895>
17. kép: https://www.researchgate.net/figure/Reconstruction-of-the-City-of-the-Sun-by-the-author_fig2_257200377
18. kép: <https://io9.gizmodo.com/things-from-thomas-mores-utopia-that-have-come-true-tod-5967561>
19. kép: https://www.researchgate.net/figure/The-island-Utopia-by-Thomas-More-1516_fig8_303659965

20. kép: <https://www.mvrdv.nl/projects/32/almere-oosterwold>
21. kép: Fotó: Ben Te Raa. <http://www.designcurial.com/news/mvrdv-and-play-the-city-5955343/>
22. kép: Az MVRDV tulajdona. <http://www.designcurial.com/news/mvrdv-and-play-the-city-5955343/>
- 23-25. kép: <https://www.edenproject.com/visit/whats-here>
- 26-29. kép: *Dla hallgatói kutatócsoportunk által készített saját ábrák (Francsics László, Dvorzsák Jessica, Bartha András, Gyulovics István, Szántay Zsófia)*
30. kép: <http://jpellegrino.com/teaching/ENGL2112/mod02-candide.html>
31. kép: Az UNESCO tulajdona. whc.unesco.org/en/documents/116737
32. kép: <https://theculturetrip.com/south-america/bolivia/articles/10-things-to-know-before-visiting-the-jesuit-missions-in-chiquitos-bolivia/>
33. kép: Az UNESCO tulajdona. whc.unesco.org/en/documents/117802
34. kép: *Sall Fanni grafikája.*
- 35- 61. kép: *Francsics László fényképei (2020).*
- 62-67. kép: *Saját tervek (Társsz.: Francsics László).*

3. sz. Melléklet – Nyilatkozat

Alulírott Francsicsné Szántay Zsófia kijelentem, hogy a doktori értekezést magam készítettem, és abban csak a megadott forrásokat használtam fel. Minden olyan részt, amelyet szó szerint, vagy azonos tartalommal, de átfogalmazva más forrásból átvettem, egyértelműen, a forrás megadásával megjelöltem. Hozzájárulok a doktori értekezésem interneten történő nyilvánosságra hozatalához korlátozás nélkül, de eseti hozzájárulásommal. Nyilatkozom, hogy az értekezés és a téziszüzetek leadott nyomtatott, valamint elektronikus példányai mindenben azonosak.

Budapest, 2020. március 10.

Francsicsné Szántay Zsófia

4. sz. Melléklet – Szakmai önéletrajz

Szántay Zsófia

okleveles építészmérnök

Tanulmányok

- 2014 abszolutorium - Budapesti Műszaki Egyetem Építőművészeti Doktori Iskola
- 2012-14 ELTE MTA elméleti nyelvészet kihelyezett tanszék (vendég hallgató, kredit nélkül)
- 2010 diploma, okleveles építészmérnök MSc., emelt szintű műtermi képzés, BME Építészmérnöki kar
- 2004 érettségi, Szentendrei Ferences Gimnázium

Ösztöndíjak

- 2018-19 ÚNKP program doktorjelölti ösztöndíja Építészeti jelentés - Tételolvasatok művészet és tudomány határfelületén c. kutatásra
- 2015-16 NKA Építőművészet Kollégiumának Alkotói támogatása Eutoposz – Ökológikus építészeti utópia felé munkacímű (később: Eutoposz Kódex) könyvkézirat elkészítésére
- 2013. január - júniusig „Ökológikus építészeti utópiák” című kutatásom az Új Széchenyi Terv TÁMOP -4.2.2/B-10/1-2010-0009 programja keretében támogatott kutatási téma volt.
- 2012. január - június „Ökológikus építészeti utópiák” című kutatásom az Új Széchenyi Terv TÁMOP -4.2.2/B-10/1-2010-0009 programja keretében támogatott kutatási téma volt.

Szakmai tapasztalat

- 2018- Monasz Múterem (Francsics Lászlóval)
- 2013- egyéni vállalkozó, főbb együttműködések építész tervezőként:
Bright Field Studios Ltd., TEAMAJOR Építészeti Kft.,
Grafit Múterem (Varga Piroskával), Vincze & László Építésziroda (Vincze László)
- 2011-12 Magyar Építőművészek Szövetsége, külügyi referens
- 2011-12 Reálterv Kft. építész tervező
- 2010-11 TEAMAJOR Építészeti Kft. (Major György DLA) építész tervező
- 2009 gyakornok, Reálterv Kft.

Oktatási tevékenység

- 2018/19 2. szemeszter BME Építészmérnöki kar, Urbanisztika Tanszék Észlelésszichológia és építészeti élmény c. tantárgy társoktatója, Losonczy Anna DLA-val
- 2018 Földesi-Nagy Anita ELTE PPK Humánökológia szakos hallgató kutatásának konzultálása, szakdolgozatának segítése a Nyimi Ökofalu vizsgálatok alapján
- 2017 november BME Építészmérnöki kar, Középülettervezési Tanszék, Kortárs építész műhelyek - meghívott előadó, és kerekasztal beszélgetés résztvevője, Építészeti érték mottóval
- 2017 október BME Építészmérnöki kar, Középülettervezési Tanszék, Belső terek építészet – meghívott előadó
- 2015 október BME Építészmérnöki kar, Építőművészeti Doktori Iskola, Kultúra és építészet tárgy - meghívott előadó
- 2014 október BME Építészmérnöki kar, Környezettudatos szakmérnöki szak - meghívott előadó
- 2014 október Középülettervezési Tanszék, Belső terek építészet - meghívott előadó
- 2012/13 - 2013/14 2. szemeszter - BME Középülettervezési Tanszék Építészet alapjai c. tervezési gyakorlati tárgy meghívott oktatója Karner Anikó tankörében
- 2013/14 1. szemeszter Belső terek építészet oktatás, Major György vezetése alatt
- 2012/13 1. szemeszter Műszaki kiskomplex, konzulens Major György, Fejérdi Péter tankörében
- 2011/12 2. szemeszter Középülettervezés 2. tantárgy konzulense Sugár Péter tankörében
- 2011/12 1. szemeszter Tanszéki Terv 3, konzulens Vági János tankörében
- 2013-tól rendszeresen Diploma opponensként működök a BME Középülettervezési tanszékén

Szakmai díjak

- 2018 Új Duna-híd meghívásos, előminősítéses, nemzetközi építészeti tervpályázat, megvétel. Tervező munkatársként a Speciálterv Építőmérnöki Kft. - Pipenbaher Consulting Engineers - Bright Field Studios Ltd konzorciumban
- 2015 "Aquincumi Múzeum - zártkörű, meghívásos (BME ÉDI) ötletpályázat", I. díj
Társz.: Borsos Melinda, Kovács-Magyar Zsuzsa, Dimitrijevic Tijana, Szentirmai Boglárka
- 2014 A soproni papréti zsinagóga építészeti ötletpályázat, II. díj. Társz.: Major György DLA, Lévai Magdolna
- 2014 "MILD HOME és Eco Green Village Tatabányán" c. meghívásos építészeti ötletpályázat, dicséretben részesült pályamű

- 2013 Érd, Téglagyár területének rendezése, meghívásos (BME ÉDI) pályázat II. díj. Társz.: Francsics László, Magyar Zsuzsa, László Tamás
- 2012 Józsa, katolikus templom, meghívásos pályázat, II. díj. Reálterv Kft. munkatársaként
- 2012 Újpest, Szent István tér rendezése, meghívásos (BME ÉDI) pályázat II. díj. Társz.: Kórody Anna, Gyulovics István, Francsics László

Megépült munkák és tervek

2020

Aquincumi régi múzeumépület rekonstrukciója és átépítése, koncepcióterv, Társz.: Francsics László, Páricsy és Társai Építésziroda

Gyúrói családi ház engedélyezési terve, Társz.: Major György DLA, Francsics László

Aquincumi Múzeum Látványsétány kiviteli tervek módosítása, közbeszerzés előkészítése, Társz.: Francsics László, Páricsy és Társai Építésziroda

Ostrom utcai társasház koncepcióterve, Társz.: Francsics László, Kálmán Ernő DLA

Tátra utcai társasház koncepcióterve, Társz.: Francsics László, Kálmán Ernő DLA

2019

Aquincumi Múzeum Látványsétány kiviteli tervek, Társz.: Francsics László, Jahoda és Páricsy Építésziroda

Tündér utcai lakásátalakítás kiviteli tervek, Társz.: Francsics László; megépült

2018

Csopaki nyaraló bejelentési tervek, Társz.: Francsics László

Mencshelyi családi ház koncepcióterv, Társz.: Francsics László

Aquincumi Múzeum Látványsétány I. ütem, örökségvédelmi engedélyezési tervek, Társz.: Francsics László, Kovács-Magyar Zsuzsa, Jahoda és Páricsy Építésziroda

Új Duna-híd, pályázat, Speciálterv Építőmérnöki Kft.- Pipenbaher Consulting Engineers - Bright Field Studios Ltd konzorcium

2017

Aquincumi Múzeum Látványsétány megvalósíthatósági tanulmány, VEKOP pályázati anyag, műemléki zsűriterv, Társz.: Francsics László, Kovács-Magyar Zsuzsa, Jahoda és Páricsy Építésziroda

Budaörsi családi ház belsőépítészeti átalakítás, Brightfields Studios Ltd.; megépült

M3 metro és aluljáró felújítás kiviteli tervek, Brightfields Studios Ltd., Palatium Studio Kft.; kivitelezés alatt
Parasztház rekonstrukció, Nyim, Társsz.: Major György DLA, Kovács-Magyar Zsuzsa; kivitelezés alatt

2016

M3 metro és aluljáró felújítás koncepció, engedélyezési, Brightfields Studios Ltd., Palatium Studio Kft.
Batthyányi Iskolaközpont, Érd, Társsz.: Major György DLA, Kovács-Magyar Zsuzsa; kivitelezés alatt
Horánszky utcai Hostel belsőépítészeti átalakítása, Grafit Műterem; megépült
Közösségi Kohéziós tér - Díszfészer, Nyim, participatív tervezéstől kivitelezésig. Társsz.: Francsics László; megépült

2015

Cetelem Bank belsőépítészeti átalakítások, Grafit Műterem; megépült
Pünkösdi Gyülekezet budapesti imaterme belsőépítészeti átalakítás, Grafit Műterem; megépült
Language Solutions nyelviskola budapesti irodájának belsőépítészeti átalakítása, Grafit Műterem; megépült
Rákoskerti Plébánia közösségi ház és kápolna belsőépítészeti Társsz.: Major György DLA; megépült
Aquincumi Múzeum határolófelületek, vázlatterv Társsz.: Magyar Zs.- Dimitrijevic T.- Borsos M.- Szentirmai B.
Döbrentei utcai lakásátalakítás, kiviteli terv Társsz.: Kiss Adél, Kajdi Zsófia; megépült

2014

Imaház átalakítás, Zugló, engedélyezési terv, Vincze&László Kft.
Családi ház, Siófok, eng., kiviteli terv és belsőépítészeti terv, Vincze&László Kft.; megépült
Újpalotai Községi ház pályázat, Vincze&László Kft.
Én és a kisöcsém, Operettszínház előadás díszlettervében közreműködés, Turi Erzsébet; megépült

Kiállítások

- 2017 TEAMAJOR 20 kiállítás, kiállító - diplomamunka és doktori mestermunka
Klauzál Gábor Budafok-Tétényi Művelődési Központ
- 2014 DLA POLC - a BME Építőművészeti Doktori Iskola kiállítása, kiállító - Aquincumi Múzeum
rehabilitációja nyertes pályázati anyag, FUGA Építészeti Központ
ROMKERTTŐL RÉGÉSZETI PARKIG – Aquincumi Múzeum 1894-2014 kiállítás, Aquincumi Múzeum
- 2013 BME DLA – NYÍLT NAP ÉS KIÁLLÍTÁS, kiállító - csoportos és egyéni alkotó-kutatómunka bemutatása, BME
ÉRD Téglagyár és környezetének hasznosítása, kiállító - BME doktori iskola meghívásos pályázat
pályaműveinek kiállítása, 2. díjas terv, Érd, Városi Galéria

2012 DLA Most 2.0 - a BME Építőművészeti Doktori Iskola kiállítása, Ökofalu Nyímben, FUGA Építészeti Központ

Konferenciák, workshopok

2019

Spatial categories in the perception of architectural spaces c. előadás 16th International Pragmatics Conference – The pragmatics of Space and Time panel, Hongkong Polytechnic University; Szántay Zsófia, Losonczy Anna DLA, Patay Fanni, Dúll Andrea PhD.

Építészeti jelentés – Térolvások művészet és tudomány határfelületén c. előadás az Új Nemzeti Kiválóság Program Konferencia, BME Építésmérnöki Kar.

2018

Spatial categories and architectural meaning in the perception of architectural spaces c. előadás The language of art and cultural heritage: a plurilingual and digital perspective c. konferencián, Department of Modern Languages, Literatures, and Cultures (LILEC) Bologna; Szántay Zsófia, Losonczy Anna DLA, Patay Fanni, Dúll Andrea PhD.

Komplex téri szituációk kategorizációja c. előadás Új nézőpontok a magyar nyelv leírásában 7., A magyar nyelv hálózatos leírása c. konferencián, ELTE; Szántay Zsófia, Losonczy Anna DLA, Patay Fanni, Dúll Andrea PhD.

Categorization strategies in the perception of architectural spaces c. előadás a Magyar Szemantikusok Asztaltársasága szervezésében, Elméleti Nyelvészet ELTE-MTA Kihelyezett Tanszék; Szántay Zsófia, Losonczy Anna DLA, Patay Fanni, Dúll Andrea PhD.

Műhelybemutató: Mintázott felületek és környezeti preferenciák - Alkotás és hatásmódosítás c. előadás a Magyar Pszichológiai Társaság XXVII. Országos Tudományos Nagygyűlése „Változás az állandóságban” konferencián; Losonczy Anna DLA, Illés Anikó PhD. habil., Karakai Hanna, Szántay Zsófia, Kurucz Attila, Dúll Andrea PhD.

Fuzzy boundaries of categories in the reading of architectural spaces c. előadás a DiscourseNet 20 - Exploring Fuzzy Boundaries in Discourse Studies konferencia a Károli Gáspár Református Egyetemen; Szántay Zsófia, Losonczy Anna DLA, Patay Fanni, Dúll Andrea PhD.

2017

Spillover effect traced through the architecture of a Hungarian eco-community poszter prezentáció a 'Secondary effects in behaviour change: Behavioural spillover in theory and practice' konferencián; Cardiff University, GB. Szántay Zsófia, Halász Bálint, Losonczy Anna DLA, Keszei Barbara, Dúll Andrea PhD.

Budapest100 - Tér-megismerő játék társszervezője és levezetője a Corvinus C épületben Losonczi Anna DLA MTA posztdoktori ösztöndíjas kutatócsoportjával együttműködésben

Prof. Sonit Bafna (Georgia Institute of Technology, Atlanta, USA) Space Syntax theory and methodology kurzus és workshop hallgatója (kredit nélkül) az ELTE Pszichológiai Doktori Iskola szervezésében

Prof. John Peponis Ph.D. (Georgia Institute of Technology, Atlanta, USA) vezette Configurational meaning and conceptual shifts in design workshop résztvevője (kredit nélkül), Losonczi Anna DLA MTA posztdoktor kutatócsoportja szervezésében

Publikációk

2019

Szántay, Zsófia (2019) Message of a world-changing utopia - Semantic aspects of the verbal, graphic and architectural language of the Bauhaus, in *Symmetry: Culture and Science*, Vol. 30, No. 4, pp. 275-295.

Szántay, Zsófia (2019) Építészeti jelentés – Hogyan beszélnek hozzánk az épített terek? in *Magyar Építőművészet – Utóirat*. vol. XIX. / 106. pp. 69-73.

Szántay, Zsófia – Losonczi, Anna DLA – Patay, Fanni – Dúll, Andrea PhD. (2019) Komplex téri situációk kategorizációja, in „Új nézőpontok a magyar nyelv leírásában” konferenciakötet (ELTE, szerkesztés alatt)

2018

Speciálterv Építőmérnöki Kft. - Pipenbaher Consulting Engineers - Bright Field Studios Ltd konzorcium (2018) Új híd a Dunán – New Bridge over the Danube, In: *Metszet különszám, 2018, Új híd a Dunán*. Pp. 116-127.

2017

Major György DLA - Szántay Zsófia - Francsics László - Mátrai Péter DLA - Dér Asia (2017) A pusztánál nincs szabadabb - Velencei Építészeti Biennále tervpályázat ismertetése, in *Építészfórum*, Online, 2017. december 6., <http://epiteszforum.hu/a-pusztanal-nincs-szabadabb-velencei-epiteszeti-biennale-tervpalyazat1>

2016

Szántay, Zsófia (2016) *Eutoposz Kódex* – elfogadott, kiadatlan könyvkézirat az NKA Építőművészet Kollégiumának Alkotói támogatásával

Borsos Melinda - Dimitrijevic Tijana - Kovács-Magyari Zsuzsa - Szántay Zsófia – Szentirmai Boglárka (2016) Aquincumi információs keret - Aquincumi Múzeum megújuló határoló felületei In: Sugár Péter DLA - Somogyi Krisztina - Karácsony Rita Eds. (2016) *Aquincum elfogulatlan szemmel - Történeti alapok, Új*

kontextusok, A BME Építészmérnöki Kar Középülettervezési Tanszék kreatív alkotói kutatása, Budapest: Épülettervezés Oktatásáért Alapítvány, (ISBN 978-963-12-5000-8) pp. 48-53

2015

Major György DLA - Szántay Zsófia - Mátrai Péter DLA (2015) Szélsőértékek – magyar pavilon kurátori pályázat ismertetése, in: *Építészfórum*, Online, 2015. november 24., <http://epiteszforum.hu/szelsoertekek-magyar-pavilon-kuratori-palyazat>

2014

Borsos Melinda - Dimitrijevic Tijana - Kovács-Magyar Zsuzsa - Szántay Zsófia – Szentirmai Boglárka (2014) A mindentudó fal - Aquincum romjainak újragondolása, in *Építészfórum*, Online, 2014. augusztus 12., <http://epiteszforum.hu/a-mindentudo-fal-aquincum-romjainak-ujragondolasa>

Borsos Melinda - Dimitrijevic Tijana - Kovács-Magyar Zsuzsa - Szántay Zsófia – Szentirmai Boglárka (2014), Aquincum: a nyertes pályamű, in *Műemlékem.hu*, 2014. május 21., http://www.muemlekem.hu/magazin/aquincum_tervpalyazat_nyertes_palyamu

Major György DLA - Szántay Zsófia - Lévai Magdolna (2014) A soproni Papréti Zsinagóga - II. díjas pályamű ismertetése, in: *Építészfórum*, online, 2014. február 06, <http://epiteszforum.hu/a-soproni-papreti-zsinagoga-major-gyorgy-szantay-zsofia-levai-magdolna-ii-dijas-munkaja>

Major György DLA - Szántay Zsófia - Francsics László (2014) folyamatos jelenLÉT – pályamű a 14. Velencei Építészeti Biennálé magyar pavilonjára ismertetése, in: *Építészfórum*, online, 2014. január 10., <http://epiteszforum.hu/folyamatos-jelenlet-palyamu-a-14-velencei-epiteszeti-biennale-magyar-pavilonjara>

Borsos Melinda - Dimitrijevic Tijana - Kovács-Magyar Zsuzsa - Szántay Zsófia – Szentirmai Boglárka (2014) Aquincumi Múzeum Rehabilitációja (Rehabilitation of the Aquincum Museum) in *Régió és Identitás - A BME Építőművészeti Doktori Iskola Évkönyve 2013/14* (ISSN 2063-5982), pp.: 150-153.

2013

Szántay Zsófia (2013), Fikció és hely – jövőképekben. In *A kicsi szép - A BME Építőművészeti Doktori Iskola Évkönyve 2012/13* (ISSN 2063-5982) pp.: 154-159.

Szántay Zsófia – Francsics László - Kovács-Magyar Zsuzsa (2013) Nyim - az aprófalvak fenntarthatósága. In – *A kicsi szép - A BME Építőművészeti Doktori Iskola Évkönyve 2012/13* (ISSN 2063-5982), pp. 64-73.

Szántay Zsófia, (2012), Egy utópia esettanulmánya, avagy hogyan kerül tó a somogyi dombok közé? in *Közösség és építészet - A BME Építőművészeti Doktori Iskola Évkönyve 2011/12* (ISSN 2063-5982), pp. 96-101.

2012

Barta András - Gyulovics István - Francsics László - Szántay Zsófia, (2012), A közösségi építészet lépései – Ökofalu Nyimben in *Közösség és építészet - A BME Építőművészeti Doktori Iskola Évkönyve 2011/12* (ISSN 2063-5982) pp. 42-49.

Barta András - Gyulovics István - Francsics László - Szántay Zsófia (2012) Ökofalvak a szomszédoknál in *Közösség és építészet - A BME Építőművészeti Doktori Iskola Évkönyve 2011/12* (ISSN 2063-5982) pp. 176-177.

